

3. Bölüm

İSTANBUL'DAKİ HÜKÜMETLE İLİŞKİYİ KESME KARARI

İstanbul'un kendilerine tanınan bir saatlik süre içinde saraya telgraf bağlantısı vermeyeceği anlaşıyordu. Bu sebeple, 12 Eylül 1919 günü bütün komutanlara şu genel duyuru yapıldı :

Sureti aşağıya çıkarılmış olan telgraf, Genel Kongre Hey'eti tarafından bir saate kadar sadrazama çekilmiş olacaktır. Bu itibarla, siz de hemen bu esas ve nitelikte birer telgraf çekiniz ve hemen bildiriniz, efendim. (Genel Kongre Hey'eti)

Saat beşte Sadrazama "bilgi için" diye gönderilen ve aynı zamanda bütün komutanlara ve illere yapılan tebligat şundan ibarettir :

Hükûmet, milletin sevgili padişahına olan maruzat ve bağlantısını kesmekte ve ortaya çıkan haince hareketlerine devamda direndiğinden, millet de meşru bir hükûmet iş başına geçinceye kadar, İstanbul Hükûmeti ile olan idari ilişkilerini ve İstanbul ile yapılan her türlü posta, telgraf haberleşme ve ulaştırmalarını kesmeye karar vermiştir. Bölgelerindeki sivil memurlar, askerî komutanlarla, işbirliği yaparak bu hususu sağlayacak ve sonucu Sivas'taki Genel Kongre Hey'etine bildirecektir.

Bu tebligat bütün komutanlara ve sivil idare âmirlerine gönderilmiştir. 12.9.1919 Genel Kongre Heyeti

MİLLETVEKİLLERİNİN SEÇİMİ İLE MEŞGUL OLUNMAYA BAŞLANMASI

Efendiler, ayın 12 nci günü İstanbul Hükûmeti ile genel olarak haberleşme ve bağlantı kesildi. Bunların dışında kalan bazı yerler ve bu yerlerle olan tartışmalarımızı ayrıca açıklayacağım. Fakat müsaade buyurursanız, bundan önce daha önemli sayılması gereken bir konu üzerinde bilgi arz edeyim. Yüksek hey'etinizce bilinmektedir ki Ferit Paşa Hükûmeti milletvekillerinin seçimleri için görünüşte bir emir vermişti. Ancak, içinde bulunduğumuz tarihe kadar, yani Anadolu'nun İstanbul'la bağlantısını kestiği 12 Eylül gününe kadar, bu emir uygulanmamıştı. Son durum üzerine, en önemli meselenin, milletvekillerinin seçimini bir an önce yaptırmak olacağını takdir buyurursunuz. Bu bakımdan 13 Eylülde derhal bu konu üzerine eğilindi. Uzun açıklamalar yapmaktansa, bildirdiğim tarihte verilen ilk genel talimatı, olduğu gibi bilgilerinize sunmayı daha yararlı buluyorum. Tebligat şudur:

Tel. 13.9.1919

Balıkesir'de 14 üncü Kolordu, Konya'da 12 nci Kolordu.,

Diyarbakır'da 13 üncü Kolordu, Erzurum'da 15 inci Kolordu,

Ankara'da 20 nci Kolordu, Bursa'da 17 nci Tümen ,

Çine'de 58 inci Tümen, Bandırma'da 61 inci Tümen

Komutanlıklarına ve 61 inci Tümen Vasıtasıyla Edirne'de

I inci Kolordu, IViğde'de 11 inci Tümen Komutanlıklarına

illere, bağımsız sancaklara, belediyelere.

(Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Hey'etlerine)

İstanbul Hükûmeti'nin tuttuğu ve takip etmekte olduğu gericilik yoluna ve yaşamakta olduğumuz günlerin büyük korku ve tehlikelerine karşı haklarımızı savunmak ve varlığımızı korumak için Millî Meclis'in seçilmesini ve toplanmasını sağlamak ve çabuklaştırmak bugünün en önemli görevidir.

İstanbul Hükûmeti milleti aldatarak milletvekillerinin seçimini aylarca ertelemiş olduğu gibi, son zamanda vermiş olduğu seçim emrini de türlü sebeplerle savsaklamakta ve geciktirmektedir. Ferit Paşa 'nın, Toros'un ötesindeki illerimizden vazgeçtiği Barış Konferansı'na vermiş olduğu notadan anlaşılmış, Aydın ili üzerinde Yunanlılarla sınır tespitine kalkışması, oradaki işgali oldu bitti halinde bir ilhak olarak kabul etmiş olduğuna delil sayılmış ve memleketin işgal edilen başka bölgeleri için de bunlara benzer gafilce ve haince siyasetiyle memleket ve milleti parçalayacağı kesinlikle anlaşılmıştır. Meclis-i Millî'nin toplanmasından önce barış anlaşmasına imza koyarak milleti bir oldu bitti karşısında bulundurmak niyetinde olduğu anlaşılmıştır. Bu itibarla, Genel Kongre, orduyu ve milleti uyanık olmaya davet ederek aşağıdaki hususların en kısa zamanda yerine getirilmesini, milletin hayatî konusu olarak kabul eder ve bildirir :

İlk olarak: Seçim hazırlıklarının yürürlükteki kanunda yer alan en kısa zamanda yapılp tamamlanması için Belediyeler ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri yoğun bir faaliyet içine girilmelidir.

İkinci olarak: Sancaklardan çıkarılacak milletvekili sayısı oranların nüfus durumuna göre hemen tespit edilerek Hey'et-i Temsiliye'ce şimdiden bildirilmeli dir. Adaylar konusu daha sonraki haberleşmelerde ele alınacaktır.

Üçüncü olarak: Seçim hazırlıkları yapılırken gerek seçimler sırasında gecikmeye yol açacak engellerin şimdiden düşünülerek ortadan kaldırılması ve hiçbir gecikmeye meydan verilmeyerek seçimlerin en kısa zamanda sonuçlandırılması.

Bu karar bölgenizdeki bütün Belediye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne bildirerek, gereğinin hemen yerine getirilmesine yardımcı olmanız rica olunur. (Hey'et-i Temsiliye)

MEMLEKETİ BAŞVURULACAK BİR YERDEN YOKSUN BIRAKMAMAK İÇİN Ferit Paşa Hükûmeti inadında devam ediyordu. Bilindiği gibi bu durum hükûmet düşünceye kadar süregeldi. Memleketi günlerce başvurulacak bir yerden yoksun bırakmak elbette büyük sakıncalar doğururdu. Bundan dolayı, önce fikir sormak üzere, sonra da bazı itirazlara aldırmadan emir şeklinde bildirdiğimiz kararları Eylül'ün 13/14 üncü gecesi şu şekilde tespit etmiş ve kaleme almıştır. Kongrece alınması düşünülen tedbirleri gösteren suret aşağıda arz edilmiştir :

Bu konudaki yüksek görüş ve düşünceleriniz alındıktan sonra, genel kurulca görüşülerek uygulamaya konacaktır. 15.9.1919 günü öğleye kadar cevabınızı bekliyoruz, efendim.

Milli davayı haince bir saptırma ve yorumla olduğundan başka türlü göstererek milli teşebbüs ve faaliyetlerimizi gayri meşru ilan eden, milletin saltanat ve Hilâfet makamına karşı duyduğu ebedî bağlılığını bütün meşru ve kanunî vasıtalarla ispata çalıştığımız halde, padişah ile millet arasında bir engel perdesi oluşturan ve halkı birbiri aleyhinde silâhlanıp öldürmeye sürükleyerek bunun kışkırtıcılığını yapan İstanbul Hükûmeti ile ilişkilerini kesmek mecburiyetinde kalan Genel Kongre Hey'eti, aşağıdaki kararları zatiâlilerine bildirmeyi görev sayar.

- Padişah Hazretleri'nin yüce adına ve yürürlükteki kanunlar çerçevesinde devlet işleri eskiden

olduğu gibi yürütülmeye devam edilecektir. Irk ve mezhep ayrılığı gözetilmeden halkın canı, malı, namusu ve her türlü hakları güvence altında bulundurulacaktır.

- Devlet memurlarının, kendilerine verilmiş olan görevleri milletin meşru dâvâsına uygun bir şekilde yürütmeleri tabîdir. Aksi takdirde, görevden kaçınanların mazeretleri bir istifa gibi işlem görerek, yerlerine uygun görülen kimseler vekil olarak getirilecektir.
- Görev sırasında millî dava ve akıma ters düşen davranışları görülecek ve tespit edilecek memurlar, din ve milletin selameti adına kesinlikle ve şiddetle cezalandırılacaktır.
- İstifa etmiş memurlardan ve halktan her kim olursa olsun, millî kararlar aleyhinde kışkırtıcı ve bozguncu hareket ve telkinlerde bulunanlar da şiddetle cezalandırılacaktır.
- Memleket ve milletin selâmet ve saadeti, hak ve adalet, ülkede güven ve huzurun sağlanması ile mümkündür. Bu konuda gereken her türlü tedbirin alınması kolordu komutanlıklarıyla vali ve bağımsız mutasarrıflardan beklenmektedir.
- Millet isteklerinin, Zâtışâhâne'ye arzı ve duyurulması başarılıp da milletin güven ve desteğini kazanmış meşru bir hükümet kuruluncaya kadar, haberleşme merkezi, Sivas'ta Genel Kongre Temsil Hey'eti olacaktır.
- Bu kararlar, bütün millî teşkilât merkezlerine gönderilecek ve ilan edilecektir. (Mustafa Kemal)

YAPILAN İTİRAZ VE ELEŞTİRİLER

Efendiler, bilginize sunduğumuz bu son tebligatımız üzerine, kısmen hafif fakat kısmen de oldukça şiddetli itirazlara, direnmelere, hattâ karşı teşebbüslere tehditlere uğradık. Karşı koymalar ve eleştiriler yalnız son tebligatımız hükümlerine de bağlı kalmadı. Bu tebligat dolayısıyla daha başka noktalara da sıçradı. Bu konuda yüksek hey'etinize açık bir fikir vermiş olmak için yapılmış olan yazışmalardan bazılarını kısaca bilginize sunmama müsaadelerinizi rica ederim. Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Hey'eti'nin 14 Eylül 1919 tarihli telgrafında : Kararların uygulanmasından önce, İstanbul Hükûmeti'ne kırk sekiz saatlik bir süre verilmesinin uygun olacağı bütün üyelerce kararlaştırılmıştır şeklinde zararsız bir görüş ileri sürülüyordu.

Diyarbakır'dan 13 üncü Kolordu Komutanı Cevdet Bey, 14 Eylül 1919 tarihli uzun şifresinde : Hükûmet merkeziyle büsbütün ilgi kesilerek yazışmalar Kongre Temsil Hey'eti ile yapılacak olursa, muhalifler, siyasî bir maksat peşinde olanlar, bu hareketi hilâfete karşı isyan edilmiş göstererek, kamuoyunu yanıltacaklardır. Bu durum devam ederse memur ve asker maaşları ile yiyecek harcamaları için kaynak ve tedbir düşünülüyor mü ? İstanbul Hükûmeti, İngiliz nüfuzu altındadır. Her türlü ısrar ve gayrete rağmen başka türlü hareket edebilecek bir hükûmet kurulmasına imkân yoktur. İngilizler, hükûmetin iznine dayanarak geniş çaplı bir işgal plânı uygularsa, yeni baştan İngilizlerle savaşa girişmeye taraftar mısınız ? Girişildiği takdirde başarı sağlanacağından ne dereceye kadar eminsiniz? Böyle bir ayak direme hareketi vatanın çıkarlarına uygun düşer mi? şeklinde birtakım düşünce ve soruları içine alıyordu.

Erzurum Hey'et-i Merkeziyesi'nin 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında :

Yönetmeliğimizin altıncı maddesinin (yani Hey'et-i Temsiliye'nin başvurma yeri olarak kabul edilmesi ile ilgili madde) tüzüğümüzle uygunluğunun sağlanması için merkez hey'etlerinden olur alınması gerekir denilmekte idi.

Malatya'dan komutan İlyas Bey' in 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında : Elâzığ ili halkının, kongrenin maksat ve emelinden haberdar edilerek hiç olmazsa bir derece aydınlatılmalarına kadar bu hususun ertelenmesi uygun görülürse katıldığını arz ederim düşüncesi ileri sürülüyordu.

İçinde bulunduğumuz Sivas'ın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Hey'eti de uzun bir raporunda :

Bildirilen maddelerin bütününden memlekette geçici bir yönetim ilân edileceği anlaşılmaktadır şeklinde başladıktan sonra, bunun, cemiyet tüzüğü'nün ne özel maddesine ne de öteki maddelerine dayandırılma imkânı görülemediği noktasında dikkatimiz çekiliyor ve Padişah'a arz olunacak hususları ulaştırabilecek yolları büyük bir sükûnet ve samimiyetle ve tatlı bir şekilde aramayıp tavsiye ediyordu.

Hey'et-i Temsiliye üyelerimizden olduğu halde, birçok davet ve ricalarımıza rağmen bize katılmayan, Sivas Kongresi'nde bulunmamak için mazeretler uyduran Servet Bey 'in Esselâmü aleyküm dindarca hitabı ile başlayan, 15 Eylül 1919 tarihinde Trabzon'dan çektiği açık telgrafında : Sivas Kongresi Bildirisi'ni ve arkasından da duyurunuzu aldık. Cevap olarak bildirdiğimiz düşünceler Kâzım Paşa Hazretleri'ince görülmek istenmiş ve görülmüştür önce Sivas Kongresi'nin , genel kongre şekline girmiş ve bir Hey'et-i Temsiliye meydana getirmiş olduğu anlaşıyor ki, bu husus kararlarımıza aykırıdır. Sivas Kongresi, Hey'et-i Temsiliye'miz arasına üye seçmeye yetkili olamayacaktır. İstanbul Hükûmeti ile haberleşmenin kesilmesi bir oldubitti haline geldi. Hey'et-i Temsiliye'nin bir başvurma yeri olması hususu kamuoyu üzerinde pek kötü etkiler yapacaktır. Bundan kesinlikle vazgeçilmelidir. Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi'nin tüzüğünü değiştirmeye yetkili değildir. Bu kongre, Doğu İlleri Hey'et-i Temsiliyesi'ne uymaya mecbur olacaktı. Erzurum kararları üzerinde zihinlerin genel bir sarsıntı devresi geçirdiği bugünlerde, onun dışındaki hükümlere şüpheli gözlerle bakılacağından şüphemiz olmasın. Erzurum Kongresi kararlarına uymayan işlere katılamayacağımız protestosu ile son buluyordu.

15 inci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa 'nın 15 Eylül 1919 tarihli yazısında : Sivas Kongresi'nin sorusuna cevap olarak Trabzon hey'etinden Servet, İzzet ve Zeki Bey 'lerin vermek istedikleri karşılığı okudum. Pek yakından tanıdığım bu şahıslara karşı duyduğum güven ve saygı sonsuzdur. Kendilerinin görüşlerine yön veren temel düşünceyi anlıyor ve benimsiyorum dedikten sonra ayrıntılar üzerindeki görüşlerini bildiriyor ve özellikle Erzurum Kongresi, Doğu Anadolu illeri adınadır. Sivas Kongresi ise bütün milleti temsil eden bir kongredir. Bu kongrenin de ayrıca bir temsil hey'eti bulunması tabiidir. Ancak, Sivas Genel Kongresi Hey'et-i Temsiliyesi Doğu Anadolu İlleri Hey'et-i Temsiliyesini ortadan kaldırmış olmuyor. Bu Hey'et-i Temsiliye tabiatıyla her an vardır. Yalnız, bu Hey'et-i Temsiliye'den olup da bugün Sivas Kongresi Hey'et-i Temsiliyesi'ne girmiş bulunanlar varsa , bunların Doğu Anadolu İlleri Hey'et-i Temsiliyesi'nden istifa etmelerini istemek doğru olabilir. Sivas Kongresi, bütün milletin çıkarlarını, Doğu Anadolu İlleri Hey'et-i Temsiliye'si ise yalnızca Doğu Anadolu illerinin hak ve çıkarlarını korur. Hey'et-i Temsiliye'nin başvurma yeri oluşu ve yetki durumu, konunun en önemli noktasını oluşturmaktadır. Bu konuda şimdiden acele edilmemesi hususunda sizinle tam bir görüş birliği içindeyim. Hey'et-i Temsiliye'ce yapılan tekliflerin birden beşe kadar olan maddelerine gelince, bunların değil sorulmasını, bir bildiri halinde veya bir istek şeklinde bile yayınlanmasını yersiz bulurum görüşünde bulunuyordu.

Trabzon'da Servet Bey 'e cevap olarak yazdığımız telgrafla, Kâzım Karabekir Paşa'ya verdiğimiz karşılıktan da söz edeyim. Servet Bey 'e yazılan telgraf şuydu :

Trabzon'da Servet Beyefendi'ye

Trabzon Merkez Hey'eti'nden beklenen görüşe daha cevap gelmedi. Bu husus ayrıca Kâzım Paşa Hazretleri'nden de sorulmuştu. Görüşlerin birleştirilmesine neden lüzum görüldüğü tabiatıyla anlaşılamamıştır. Sıra ile belirtilen görüşlerinizin cevabını aşağıda yine aynı sıra ile bildiriyorum :

Önce, Sivas Kongresi'nin genel bir kongre olacağı herkes tarafından biliniyordu. Bunun sizce başka türlü kabul edilmekte olduğunu ilk defa şimdi yine sizden işitiyorum. Hey'et-i Temsiliye konusuna gelince, bu hey'et, aslında Erzurum Kongresi'nin seçtiği ve kabul ettiği bir hey'ettir. Şu sırada bendenizle birlikte Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Raif Efendi ve Şeyh Hacı Fevzi Efendi Sivas'ta hazır bulunmaktadırlar. Daha dört üyemiz eksik olmakla birlikte, çoğunluk görevini yapmaktadır. Bu noktanın da sizce açık olarak bilineceğine şüphemiz yoktur. Çünkü, durumun önemi dolayısıyla, daha

Erzurum'da iken sizi de davet etmiş ve diğer arkadaşların birlikte götürüleceği bildirilmişti. Tüzüğümüzün sekizinci maddesi uyarınca, Sivas Genel Kongresi'nin bazı üyelerle Hey'et-i Temsiliye'mizi güçlendirebileceği birlikte görüşülmüş, bunda bir sakınca bulunmamış, aksine millî birliği temsil bakımından gerekli de sayılmıştı. Sivas Genel Kongresi'nde bundan başka bir şey yapılmamıştır. İstanbul Hükûmeti ile haberleşmenin kesilmesi, temel kararlarımızın dördüncü maddesinin dışında değil, içinde ve hattâ o maddenin içine giremeyecek akıl almaz haince sebeplere dayanır bir niteliktedir. Esasen bu oldu bittiyi yapan biz değil İstanbul Hükûmeti'dir. Şifreli telgrafımızın gereğinin yerine getirilmesi bir zarurettir. Bundan vazgeçmeye hiçbir şekilde imkan kalmamıştır. Biz, işe başlarken, olumlu oyunuzu almak üzere size başvurmayı da bir görev saydık. Uygun bulup bulmamak sizce takdir edilecek bir husustur. Yalnız, şunu da belirtirim ki, bugün Anadolu ve Rumeli'nin birlikte harekete mecbur olduğu bir yönlenişte, azınlığın değil çoğunluğun tuttuğu yolu benimsemeye ve azınlıklan bu yola çevirmeye kesin bir mecburiyet vardır. Başvurma yeri ve yetki konusunda daha akla yatkın bir görüşünüz varsa, lûtfen bildiriniz. Tutulması kaçınılmaz olan bugünkü yol dikkatle incelenirse, görülür ki, tüzüğümüze ve Erzurum Kongresi'nin temel kararlarına tıpi tıpına uygundur. Bunun dışına çıkmış bir nokta göremiyorum. Bu duruma göre, zatıallerinizin, kendinizi katmak istemediğiniz tüzük ve bilinen kararlar dışında kalan işlerin açıklanmasını rica ederim. Bugün kaçınılması mümkün olmayan bir hareket varsa, o da İstanbul Hükûmeti'nin millet ve memleketin kaderini alçakça İngilizlerin isteğine bırakması ve kendi çıkarlarına kurban etmesidir. Buna karşı, buraca alınan karardan başka bir karar alınmasına imkan varsa, lûtfen bildiriniz. (Mustafa Kemal)

Kâzım Karabekir Paşa 'ya da verdiğimiz etraflı cevabın başlangıcı aynen şöyle idi :

Servet ve İzzet Bey 'lerin, Hey'et-i Temsiliye'nin, Trabzon Merkez Hey'eti'nden açıklanmasını istediği hususlara karşılık olarak çektikleri açık telgraf alındı. İçindeki, açıkça duyurulması sakıncalı olan düşünceleri, Hey'et-i Temsiliye tamamen Servet ve İzzet Bey 'lerin kendi görüşleri olarak kabul eder. Hey'et-i Temsiliye genelge göndererek istemiş olduğu düşünceleri, Servet ve İzzet Bey'lerden değil, tüzük gereğince Trabzon Merkez Heyeti'nden istemiştir. Servet ve İzzet Bey 'lerin görüşlerini içine alan özel bir telgrafla tarafınızdan hem kendilerine hem de Hey'et-i Temsiliye'ye cevap olmak üzere ileri sürülen düşüncelerle ilgili olarak aşağıdaki açıklamalara gerek duyulmuştur :

- Her şeyden önce, adı geçen kimseleri sizce de bilinen görüşlere sürükleyen temel düşünce, ne yazık ki, Hey'et-i Temsiliye'ce anlaşılamamıştır.
- Tüzüğün dördüncü maddesi, bir geçici idare kurulmasını öngören sebep ve şartları açıklar. Oysa, bilinen son haince olaylar dolayısıyla alınmış ve alınması gereği hakkında düşünce sorulmuş olan tedbirler, hiçbir vakit geçici idare kurma gayesi ile ilgili değildir. O halde, bu nokta ile dördüncü madde arasında bir ilişki aramak gereksizdir. Tedbirler, Zâtîşâhâne'ye doğrudan doğruya başvurma yolunu bulmak ve meşru bir hükûmetin iş başına getirilmesini dilemek için alınmıştır.
- Sivas'ta toplanan kongre, Batı Anadolu temsilcileriyle Erzurum Kongresi'nin Genel Kurulu ve dolayısıyla da bütün Doğu Anadolu illeri adına, kongre kararlarına uygun olarak seçilen özel, yetkili bir hey'et bulundurmakla, elbette hem bütün Anadolu ve Rumeli'yi hem de bütün milleti temsil edebilecek bir genel kongre niteliği kazanmıştır. Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi'nin kararlarını ve teşkilâtını olduğu gibi fakat daha da genişleterek kabul etmiş ve sonuç olarak Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla genişletilerek birleştirilmiştir.

Tüzüğün üçüncü maddesi ve kongrenin temel kararları, zaten bu yüksek gayenin sağlanmasını kesin bir dilek olarak göstermiştir. Sivas Genel Kongresi, Erzurum Kongresi'nde Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına seçtiği Hey'et-i Temsiliye'ye güvenini tam olarak bildirmek suretiyle, onu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için de aynen bir Hey'et-i Temsiliye olarak kabul etmiştir. Bu duruma göre, Sivas Genel Kongresi'nin kararları başka, Erzurum Kongresi'nin kararları

başka; Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Hey'et-i Temsiliyesi başka, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Hey'et-i Temsiliyesi başka gibi başkalıklar ve ayrılıklar elbette söz konusu olamaz.

Böyle bir durumdan söz edilmesi, şüphesiz ki pek samimî olan millî birlik gayemiz ve kutsal hedefimiz için son derece zararlıdır. O halde birbirini ortadan kaldıran Hey'et-i Temsiliye'ler olmadığı gibi, birine girince diğerinden çekilme isteğinin doğru olabileceği üyeler de yoktur. Bugün bütün Anadolu ve Rumeli'yi içine alan cemiyetimizin, Sivas'ta bulunan tek Hey'et-i Temsiliyesi Erzurum Kongresi'nce tüzüğün özel maddelerine uyularak seçilmiş bulunan dokuz kişiden beşinin katılmasıyla göreve devam etmektedir. Hakları, yetkileri ve yararları Doğu Anadolu illerinkinden hiçbir şekilde daha az olmayan Batı Anadolu'nun, haklı ve yerinde olan tekliflerini dikkate almayarak, onları, sıradan bir uydu durumunda bulundurmaya kalkışmak, bizim aklımızın bir türlü kabul edemediği hususlardandır. Bunun içindir ki, Hey'et-i Temsiliye'miz altı üye daha eklenerek güçlendirilmiştir.

Bundan sonra daha birçok açıklamaları içine alan bu telgrafımız, aynen Trabzon Merkez Hey'eti'ne de çekilmiştir.

Bu tartışmalar üzerinde daha bir hayli açıklamalar yapıldı ve açıklama isteklerinde bulunuldu. Hattâ Müdafaa-i Hukuk Hey'eti Trabzon Merkezi sahte imzasıyla öteki illere aleyhimize telgraflar da çekildiği görüldü.

Nihayet, on beş gün sonra Trabzon'dan bir telgraf aldık. Fakat Servet Bey 'den değil... Bu telgrafi olduğu gibi arz edersem durum anlaşılır.

Sivas'ta Hey'et-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne Sureti aşağıda verilen Trabzon Belediye Meclisi'nin telgrafi İstanbul'a şimdi çekiliyor. Bu suretin 15 inci Kolordu Komutanlığı'na yazdırdığı arz olunur. (Mevki Komutanı Ali Rıza)

Suret

1.10.1919

İstanbul, Sadrazam Ferit Paşa Hazretleri'ne

Bugüne kadar Anadolu'dan yükselen millî feryadı Trabzon kendisine has ağırbaşlılık ve sükûnetle inceledi ve takip etti. Memleket bu duruma daha fazla katlanamaz. Vatan sevginiz varsa artık mevkinizi terkediniz Paşa Hazretleri.

Hüseyin, Ahmet, Mehmet Avni, Mehmet Salih

Hüsnü, Temel, Mehmet, Şefik

KAZIM KARABEKİR PAŞANIN TAVSİYELERİ

Kâzım Karabekir Paşa 'dan 17 Eylül 1919 tarihinde de, kişiye özel bir şifre aldım. Pek içtenlikle ve kardeşçe bir dille yazılmış olan bu şifre bir iki uyarıyı içine alıyordu. Kâzım Karabekir Paşa : Paşam, diyor, Sivas'tan gelen tebligat ve genelgeler, bazen Hey'et-i Temsiliye adına bazan doğrudan sizin adınızdır. 10 Eylül 1919 tarihinde, İstanbul'daki hükûmete hitaben, kendi adınıza duyuru ve uyarılarınız olmuştur. Şuna inanınız ve güveniniz ki, bu şekilde sizin imzanızla yapılan tebligat, sizi çok büyük bir saygı ile sevenlerce bile, büyük bir samimiyetle ve iyi niyetle eleştiriliyor. Bunun ne kadar etkili olacağını ve tepkiye yol açacağını takdir buyurursunuz... Bu bakımdan Hey'et-i Temsiliye

ve Kongre kararlarının, daima imzasız ve sadece Hey'et-i Temsiliye diye yayınlanmasını rica ederim. Telgraf şu cümlelerle son buluyordu :

Yüksek şahsiyetinizin herhalde ortada tek başına görülmemesi memleketin yararı bakımından gereklidir. Oy birliği ile bu noktada oyları alınan şahısların veya hey'etin kimler olduğunu daha bugüne kadar öğrenebilmiş değilim) arz olunan bu ricalarımın iyi karşılanacağından eminim, ellerinizden öperim.

Kazım Karabekir Paşa 'yı gerçekten kararsızlık ve eleştiriye sürüklediğini gördüğümüz noktaları, mümkün olan açıklıkla bir mantık süzgecinden geçirerek aydınlatma gereği ortadadır. O günlerdeki duygu ve düşüncelerimden kaynaklanan görüşlerimi, kendimi bugünün etkilerine kaptırmaktan çekinerek belirtmek için, o tarihte verdiğim cevabı olduğu gibi arz etmeyi tercih ederim : 19.9.1919

15 inci Kolordu Komutanı

Kâzım Paşa Hazretleri'ne

Saygıdeğer Kardeşim,

Derin bir samimiyete dayandığına asla şüphe etmediğim görüşlerinizi açık ve kardeşçe bir dille bildirmiş olmanız, kardeşlik bağlarımızın sağlamlaşmasına ve yürekten bir sevinç duyusunun doğmasına vesile olmuştur. Zihninizde beliren sakıncaları çok iyi anlıyorum. 10 Eylül tarihinde hükûmete kendi adıyla gönderilmiş bir tebliğim yoktur. Yalnız, telgrafhanede bulunduğum bir sırada, tesadüfen Dahiliye Nazırı Adil Bey' le makine başında karşı karşıya geliverdik. Onur Sivas Valisi Reşit Paşa 'ya verdiği anlamsız cevaplara karşı, bendeniz sırf şahsi olmak üzere, onun şahsına karşı bildiğiniz biraz sertçe uyarılarda bulundum.

Bu hemen hemen bir karşılıklı konuşma şeklinde geçmiştir. Bundan başka gerek hükûmete, gerek Padişah'a ve gerek yabancılara karşı yapılan müracaatlarda hep Kongre Hey'eti veya "Hey'et-i Temsiliye" ifadesi imza yerine geçmiştir. Yalnız, Amerikan Senatosu'na yazılan, sizin de bildiğiniz bir mektuba kongre kararıyla beş kişi imza koymuştur ki, bunlar arasında bendenizin de imzası vardır İçeride yapılan açık yazışmalara gelince, bunda da "Hey'et-i Temsiliye" ibaresini imza yerine kullanmakta idik. Ancak, bunun bazı çevrelerde kötü etki yaptığı ve güvensizliğe yol açtığı görüldü. Gerçekten de böyle genel bir ibarenin, içine aldığı şahıslar ve kuvvet gizli kalıyordu. Ortada sorumlu kimdir? Bazı yerlerden; özellikle Kastamonu, Ankara, Malatya, Niğde, Canik gibi yerlerden doğrudan doğruya şahsen makine başına çağrılmaya başlandım. Neredeyse, Hey'et-i Temsiliye adı altında gizlenen şahıslarla birlikte olup olmadığım konusunda bir kararsızlık belirtisi sezildi. Hatta, Trabzon'dan Servet Bey de Hey'et-i Temsiliye imzasını taşıyan tebligatı kötüye yorarak ve sözü edilen hey'etin nitelik ve niceliği konusunda birçok yanlış düşüncelere kapıldıktan sonra, bendenizi şahsen makine başına çağırdı. Görüldükten sonra, bütün bu tartışmaların, imzanın a Hey'et-i Temsiliye olarak ve belirsiz bir şahsiyet ifade eder şekilde konulmuş olmasından ileri geldiğini söyledi. İşte bunlardan dolayıdır ki, bu imza meselesi sizin kardeşçe bildirmenizden önce Hey'et-i Temsiliye'de görüşme konusu olmuştu. Hey'et-i Temsiliye'nin, gizli bir komitenin yürütme kurulu olmayıp, hükûmetin resmi iznini almış, kanunî resmî bir derneğin temsilcilerinden oluşmuş bulunması dolayısıyla, ilgili kanun uyarınca kararların ve tebliğlerin sorumlu bir şahıs tarafından imzalanması usulü zarurî görülmüştü. Hey'et-i Temsiliye'nin tebliğlerine ve yayınlarına genel ve belirsiz bir ad vererek düşeceği kanun dışı durumdan doğacak sakıncalar, millî akıma karşı gelenlerin esasen yapmakta oldukları zararlı propagandalara imza bulma yüzünden doğacak sakıncalardan daha tehlikeli görüldü ve sonuçta oy birliği ile imza koyma usulü karar altına alındı. Bu karara rağmen, bu defa yaptığınız kardeşçe uyarı üzerine, konunun bir kere daha görüşülmesini Hey'et-i Temsiliye'ye teklif ettim. Daha önce ileri sürülmüş olan düşünce ve görüşler dolayısıyla, aynı şekilde, yazılan şeylerin Hey'et-i Temsiliyenin kararına dayandığı belirtilerek yazılmasına oy birliği ile karar verdiler. Şahsımla ilgili olduğu için bu

görüşmede tarafsız kalmayı uygun buldum. Prensipte bir kişinin imza etmesi kabul edildikten sonra, benim yerime başka birinin imza atması söz konusu oldu. Bu noktada hey'etin ileri sürdüğü sakıncalar şunlardır :

Bütün dünya benim bu işin içinde bulunduğumu bilir. Bugün bir başkasının imzasıyla tebligata başlanınca ve benim adım ortadan kalkınca ya aramızda bir geçimsizlik ve ayrılık olduğu sanılacak yahut da benim ortaya çıkmaktan çekinir gayri meşru bir durumda olduğuma, dolayısıyla da yapılanların gayri meşru olduğu zannına düşülecektir. Bunu bir yana bırakalım, herkesçe inanılacak ve güvenilecek bir arkadaşımız kendi imzası ile ortaya çıktığı takdirde, bugün benim için söz konusu olan sakıncalar yarın o arkadaşımız için de söz konusu olacaktır. O halde, onun da çekilip yerine bir başkasının imza atmaya başlaması gibi sonuç olarak bizim için güçsüzlük belirtisi olacak bir sıra takip etme gereği doğacaktır. Bilmem bu yolu ne dereceye kadar doğru bulursunuz? Gerçekten de bendenizin şahsı, özellikle işin başlangıcında bir saldırı hedefi olarak görülmüştü. Ancak, hem içeriden hem de dışarıdan beklenen saldırılar yapılmış, Tanrı'ya şükür hepsi de maksadımıza uygun olarak sonuçlanmıştır. İstanbul Hükûmeti ve kötülüğümüzü isteyenler, her teşebbüslerinde yenilmişlerdir. Yabancılar gelince; Amerikalılar, Fransızlar ve İngilizlerle pek ciddi temaslar yapılmış; bunların Sivas'a kadar gelen yetkili memurları lehimizde olmuşlar, bizimle iyi ilişkilere girişmişlerdir. Bizim de içinde bulunduğumuz Kuva-yı Milliye'nin, bir iki kişinin kışkırtmasından doğmuş bir hareket olmayıp tam anlamıyla millî nitelikte genel bir hareket olduğunu bize de bilgi vererek bağlı bulundukları makamlara rapor halinde bildirmişlerdir. Bir de, memleketimizde, bilinen ahlâksızlık gereği bazı kirli vicdanlı insanların, bu gibi hareketlerde az çok önyak olanlar hakkında çıkardıkları dedikodunun önüne geçmek mümkün değildir. Bu duygusal davranış her millette de aynıdır. Bu türlü sakıncalara karşı burada düşünülen tek çare, bizim sarsılmaz bir dayanışma ve içtenlikle yüce gayemize doğru yürümekte bir an olsun kararsızlık göstermemekliğimizdir. Bendenizin, kamu yararı ile ilgili iş ve hareketlerimizde şahsî görüşlerimle değil, bütün saygıdeğer arkadaşlarımla vicdan ve gönül birliği ile hareketi tercih ettiğim, siz kardeşimce de bilinmektedir. Bununla, birlikte bu hususta siz kardeşimin hatırına gelebilecek daha başka düşünceleri de bildirmenizi bekler, üstün saygı ve samimiyetle gözlerinizden öperim, kardeşim. Mustafa Kemal

Efendiler, İstanbul Hükûmeti ile haberleşmeyi kestiğimiz 12 Eylül 1919 tarihinden sonra, Ferit Paşa Kabinesi'nin düştüğü tarihe kadar geçen süre içindeki değişik tarihlerde, tekrar Padişah'a, yabancı devlet temsilcilerine, İstanbul Belediyesi'ne ve bütün basına çeşitli muhtıra ve bildiriler yazıldı.

PADIŞAHIN BİLDİRİSİ

20 Eylül 1919 tarihli, Sadrazam Damat Ferit Paşa imzalı bir genel duyuru ile Padişah'ın da bir bildirisinin yayımlandığını hatırlayacaksınız. Bu bildirinin dikkate değer noktalarını tekrar hatırlatmak isterim. Bu noktaları sıra ile işaret edeceğim : 1- Hükûmetin güttüğü siyaset sonunda, İzmir'de meydana gelen facialar, Avrupa devletlerinin ve medenî milletlerin dikkatini çekti ve bize karşı sevgi uyandırdı.

- Bir özel hey'et, yerinde tarafsız olarak soruşturmaya başladı. Hakkımız medenî dünyanın gözleri önüne serilmektedir.
- Millî birliğimizi bozacak hiçbir karar ve teklif olmadı.
- Bazı kimseler tarafından halk ile hükûmet arasında sözde bir anlaşmazlık varmış gibi ilân ediliyor.
- Bu durum, kanun şartları içinde bir an önce yapılmasını istediğimiz seçimleri de geri bıraktırıyor ve barışın yaklaşmakta bulunduğu bir sırada, varlığı zarurî olan Meclis-i Mebusân'ın toplanmasını da geciktirecektir.
- Bugün vatandaşlarımdan beklediğim, hükûmetin emirlerine tamamiyle uymaktır.

- Büyük devletlerin hak verici duyguları, Avrupa ve Amerikan kamuoyunun ölçüeverliği, yakında durumumuzu ve haysiyetimizi koruyacak bir barışa kavuşma ümidimi kuvvetlendirmektedir.

Yüksek hey'etinizce de bilinmektedir ki, bu bildirinin yayınlanması ve dağıtılması, bizim, memleketle İstanbul Hükûmeti arasındaki haberleşme ve ilişkileri kestiğimiz ve bu noktada ısrar etmekte bulunduğumuz günlerde olmuştur. Herhalde verdiğimiz talimat ve genel emirlere uyulduğu takdirde, bu bildirinin hiç bir yerden alınmaması ve millete de okutturulmaması gerekirdi. Oysa, şimdi arz edeceğim bir telgraftan, karar ve tebliğlerimize aykırı ve görüşümüze büsbütün ters düşen bu bildirinin bazı yerlerden alındığı anlaşıldı.

Trabzon Mevki Komutanı'na

Yüce Padişah Hazretleri'nin milletine karşı yayınlamak lûtfunda bulundukları bildirinin derhal memurlara ve şehir halkına duyurulması gerekir. Ta ki, iş başındaki hain hükûmetin, melek huylu Padişahımız Efendimiz'i ne kadar küstahça bir cür'etle hâlâ aldatmakta olduklarını anlamayanlar kaldıysa, iyice öğrensinler. Millet ve memleketi için mübarek yüreklerinin ne kadar büyük bir sevgi ve koruyuculukla dolu olduğunu gösteren bu bildiride, en açık bir biçimle göze çarpan nokta, kabinenin haince hareketi hakkında Hilâfet makamına millet tarafından arz olunan şikâyetnamenin hâlâ Padişah Hazretleri'nin bilgisine ulaşmamış bulunmasıdır. Çünkü, millete ve vatana karşı doğrudan doğruya kabine üyeleri tarafından yöneltilen ihanet hançerini görüp bilmiş olsalardı, bu hainleri bir dakika bile yerlerinde tutmayacaklarına mübarek bildirideki ifade içtenliği en büyük tanıktır. Bu hainler, bu gerçeği bildikleri için, Halifemiz Efendimiz'i doğrudan doğruya milletle karşı karşıya getirmiyorlar. Bu durumda, millete düşen görev, şanlı padişahına olan sonsuz sevgi ve bağlılığını biribiri ardınca tekrarlayarak göstermekle birlikte, bütün milletin ve ordunun, ayrılmaz bir bütün halinde, millet varlığını ve memleketi kurtarmaya çalıştıklarını, ancak bu hain kabinenin, milletin bağlılık belirtten bu meşru hareketini Padişahımız Efendimiz'den gizleyerek büsbütün ters bir şekilde göstermiş oldukları gerçeğini, dün karar verildiği üzere, Hilâfet makamına aracı kullanmadan arz etmek ve duyurmaktır. Erzurum halkının bu yolda yazacakları telgraf sureti oraya bildirilecektir. 21.9.1919 15' inci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir

Kâzım Karabekir Paşa, bu telgrafını şöyle bir notla bize de bildiriyordu :

Bu konuda yüksek düşünceleriniz var mı? Bu kutsal bildiri, milletin padişahına karşı gerçeği bildirmesine yeniden fırsat vermiştir. Erzurum halkı, kabinenin bütün cinayetlerini tekrar etmek suretiyle, yeniden huzura maruzatta bulunacaktır. Bunun suretini ya çekilmek üzere yahut da bilgi için sayın hey'etinize takdim edeceğim.

Kâzım Karabekir

Makine başında buna cevap olarak bildirdiğimiz görüş şuydu :

Ferit Paşa Kabinesi'nin canice iş ve hareketleri ile ilgili belgelerin aldatıcı bildirinin Bâbîâli'de hazırlanmakta olduğunu daha önce haber almış olduğu yüksek malûmlarıdır. Böyle olsa bile, bu tebligat ile padişahın bildirisini biribiri ile karşılaştırarak muhakemeye dayanan bir sonuç elde etmek ve gerçek durumu kavramak pek mûmkûn değildir. Bu bakımdan ve biz, aslında böyle bir aldatıcı bildirinin Bâbîâli'de hazırlanmakta olduğunu daha önce haber almış olduğumuzdan, bunun milletin zihnini bulandırmasını önlemek için İstanbul'dan alınmamasını uygun bulmuştuk. Zaten İstanbul ile resmi haberleşmenin kesilmiş bulunması dolayısıyla, doğrudan doğruya Saray'dan değil, yine Ferit Paşa' nın notu ile Bâbîâli'den verilen bu bildirinin Sivas, Ankara, Kastamonu ve öteki merkezlerde olduğu gibi hiçbir yerden alınmamış olduğunu sanıyorduk. Bu bildiriye almak için daha önce milletin padişaha durumu ve gerçeği anlatmasına izin verilmesi gerekirdi. Bu sebeple bildirinin yayılıp herkese duyurulmasına aracılık etmeyi yararlı bulmuyoruz. Öyle vâ ki, bu bildiri Trabzon, Erzurum ve Sivas

gibi merkezlerde ilgililer tarafından okunmuş bulunduğuna göre, düşündüğümüz gibi her merkezden İstanbul'a bir telgraf çekilmesi uygun olur. Mustafa Kemal

Padişah'ın bu bildirisinin, kamuoyunda yaratacağına şüphe olmayan olumsuz etkinin bir dereceye kadar olsun önüne geçebilmek için, bu bildiride yer alan düşünceleri yalanlamaya ve çürütmeye yarayacak şekilde Padişah'a bir cevap yazmayı ve bunu memlekete yayıp duyurmayı tek çıkar yol olarak düşündük ve öyle yaptık.

HALİT BEY'İN TRABZON VE ÇEVRESİNDE MİLLİ TEŞKİLAT KURMAK ÜZERE GÖREVLENDİRİLMESİ

Efendiler, Trabzon'da bir iki kişinin, pek vatansever ve saygıdeğer Trabzon halkının hiçbir bilgisi bulunmadığı halde, onlar adına, oradaki millî varlığı kendi şahıslarında temsile kalkıştıkları ve bu yüzden millî teşebbüs ve kararların gerektiği şekilde uygulanıp yerine getirilemediği kanaatine vardım. Trabzon'da vali bulunan Galip Bey adında bir zatın da olumsuz akım yaratmakta rol oynadığını anladım. Bunun üzerine, Trabzon yakınında Torul'da bulunan ve daha tümenine omutaya başlamamış olan Hâlit Bey'in Trabzon çevresinde sinde millî teşkilât kurmak üzere görevlendirilmesi uygun bulundu ve bu düşünce Kolordu Komutanı'na bildirildi. 20 Eylül 1919 tarihinde alınan cevapta : İngilizlere karşı gizlenmekte olan Hâlit Bey'in yaradılışı dolayısıyla ortaya çıkarabileceği durumların, bu nazik zamanda belki düzeltilmesi mümkün olamaz yolunda bazı düşüncelerden sonra Hâlit Bey haberim olmadan maruzatta bulunsa bile yerine getirilmemesi bildiriliyordu.

Kâzım Karabekir Paşa'nın bu telgrafına verdiğimiz karşılıkta : İngiliz engelini bizlerce söz konusu olamayacağını, şiddetli ve kesin hareket sakıncalı görüldüğüne göre, Trabzon'da durumun düzeltilmesi neye ve ne gibi bir tedbire bağlı ise, onun doğrudan doğruya kendisi disi tarafından alınmasını, 22 Eylül 1919 tarihli bir şifreli telgrafla rica ettik.

Bizim, 15 inci Kolordu Komutanı ile bu haberleşmeleri yaptığımız tarihlerde, Torul'dan Yarbay Hâlit Bey de doğrudan doğruya bizimle haberleşmeye başladı. Kendisini cevapsız bırakmamak ve durumu aydınlatmak üzere karşılık verdik.

15 inci Kolordu Komutanı'nın bir bakıma bizim 22 Eylül 1919 tarihli telgrafımıza cevap oluşturan, 27 Eylül 1919 tarihli bir şifreli telgrafını aldık. Bunda, halkı, önce aydınlatma ve doğru yola çekme görevini yaptıktan sonra; karşı gelenler görülürse, onları da müstahak oldukları muameleye uğratmaktan ibaret olan ve pek büyük tecrübelerle elde edilen prensibini aynen Trabzon çevresinde uyguladığını belirttikten, 9 uncu Tümen Komutanı Rüştü Bey' in kurmay hey'eti ile birlikte, 3 üncü Tümen Komutanlığı vekilliği ile Trabzon'a gönderdiğini, Halit Bey'i Trabzon için uygun bulmadığını bildirdikten sonra, İngilizlerle ilgili görüşe gelince, bana kalırsa, elden geldiği sürece açıktan ve belirli bir düşmanlıktan kaçınmayı tercih ederim kanaati ileri sürülüyordu.

Buna verdiğim 29 Eylül 1919 tarihli özel cevabımda şunları yazdım :

Trabzon ilinde halkın ne düşündüğü konusunda buraca da aydınlanılmıştır. Trabzon merkezi dışında, bütün ilçe ve sancakları ile haberleşilmektedir. Merkezdeki gergin durum da valinin tutuklanıp uzak laştırılmasından sonra ortadan kalkmıştır (Emrim üzerine valiyi tutuklayarak göz altında Erzurum'a gönderen Hâlit Bey'dir). Rüştü Bey'in 3 üncü Tümen Komutanlığı Vekilliği ile Trabzon'a gönderilişinde hatırıma gelen noktaları arz edeceğim.

Önce, valiyi tutuklayan Halit Bey'dir. Birkaç gün sonra Rüştü Bey'in bu şekilde gönderilmesi, Hâlit Bey'in hareketini oradaki kötü niyetlilere karşı eleştirmek gibi olabilir.

İkincisi, Halit Bey, nazik durumlarda tümeninin başına geçmeyi beklerken, bugün geçirmekte olduğumuz ciddî ve tarihî anlarda, başka bir şahsın yerine geldiğini görmekten üzüntü duyabilir. Bu tutumdan vazgeçilmesini rica ederim. Bununla birlikte kolordunuzun askeri işlerine karışmak istemem.

Kâzım Karabekir Paşa'nın verdiği 2 Ekim 1919 tarihli uzun cevapta, bu işlemin Hâlit Bey' in müracaatı üzerine yapıldığını ve kendisine durumu iyice anlatmak için Erzurum'a davet edildiğini bildirdi. Halbuki, 1 Ekim 1919 tarihinde 3 üncü Tümen Emir Subayı Üsteğmen Tarık imzasıyla, Başyaverim Cevat Abbas Bey'e gelen özel bir şifrenin son cümleleri şöyleydi :

Son günlerde Komutan Bey, 3 üncü Tümen'in bugünkü komuta durumunun değiştirilmesini kolordudan istedi. Eğer kolordu bu teklifi kabul etmez ve yerine getirmezse, emir almadan komutayı ele alacağını ve daha önce alınan karar uyarınca kolordudan ayrılarak doğrudan doğruya kongrenin emrinde olacağını arz ederim. Paşa Hazretleri'ni gerektiği şekilde aydınlatınız efendim.

Bu tarihten on beş gün sonraydı. Kâzım Karabekir Paşa'dan 17 Ekim 1919 tarihli şu telgrafı aldım :

Kendi bölgemde millî isteğin gerçekleştirilmesi ve yerine getirilebilmesi için son noktaya kadar askerlikten ve komuta zincirinin gereklerine uymaktan ayrılmamayı, geleceğin disiplini bakımından da son derece gerekli görüyorum. Cür'etkârlıkla ileri görüşlülüğün bağdaştırılamadığı yerlerde ve işlerde, sonuç pek parlak da olsa, bunun tezelden tersine döndüğü ve yararsız kaldığı örnekleriyle görülmüştür. Özellikle, İngiliz, Fransız temsilcilerinin bulunduğu Trabzon çevresinde, komuta zincirine değer verilmesine, pek uyanık ve ileri görüşlü davranılmasına büyük bir ihtiyaç duyulmaktadır.

Maalesef, verdiğim açık talimata rağmen, Halit Bey'in kendi kendine ve askerî kıyafetiyle valiyi tutuklayarak gösterdiği tuhaflık dillere destan olmuştur. (Halit Bey'i bu işe yönelten kim olduğunu arz etmiştim). Seçimler konusunda da bu şekilde faaliyet gösterirse kendisi için İngilizlere bir çıkış daha yapılması ve güç bir duruma düşülmesi kaçınılmaz olur (Seçimler konusunun çabuklaştırılması ve millî isteğe uygun bir sonuca bağlanabilmesi için Halit Bey'e ve gereken daha birçok kişiye yardım ve gayrette bulunmaları özellikle rica edilmişti.

Bir de İngilizler tarafından yapılacak çıkışın kaçınılmaz ne gibi bir durum yaratabileceğini, kendi durumunu göz önüne getirerek bir türlü anlayamamış olduğunuzu itiraf edeyim. Bunun için adı geçen kimse ile haberleşme yapılmayarak, yüksek arzularınızın yerine getirilmesinde bendenizin aracılığını istirham ederim. Adı geçen kişinin kişiliği her türlü iddianın ötesinde ise, herhangi bir bölgeden milletvekili seçilmesi hakkındaki yüksek düşüncelerinizin bildirilmesi arz olunur.

Bu telgrafa 19 Ekim 1919 tarihinde sadece şu cevabı verdim :

Halit Bey'in milletvekili olmak veya olmamak konusundaki eğilimlerini bilemediğimden bu hususta görüş bildiremeyeceğim efendim.

Efendiler, Ferit Paşa Kabinesi'nin düşmesine kadar geçen 9 gün içinde karşılaştığımız sorunlar çeşitlidir. Engeller ve güçlükler az değildi. Bunların hepsini saymak ve açıklamaya kalkışmak yüksek heyetinizi çok yorabilir. Bu sebeple bu safhayı tamamlayacağını sandığım bazı noktalara yalnız dokunmakla yetineceğim.

Ali Galip'in tavsiyesi üzerine, İstanbul Hükûmeti'nce Dersim Mutasarrıflığı'na tayin edildiği anlaşılan ve Sivas'a gelen Osman Nuri Bey 8 Eylülde Sivas'ta alıkonuldu.

Millî akıma karşı haince hareketlerde bulunduğu ortaya çıkan Ankara Valisi Muhittin Paşa, belli bir maksatla geziye çıkmıştı. 13 Eylülde Çorum'da bulunuyordu. Muhittin Paşa'nın yakalanıp korumalı olarak Sivas'a gönderilmesi için Ankara'da Kolordu Komutanı'na ve Samsun'da 5 inci Kafkas Tümeni Komutanı'na emir verildi. Muhittin Paşa tutuklu olarak Sivas'a getirilmiştir. Kendisiyle bizzat görüştüm.

Gereken öğüt ve uyarılardan sonra yaşına hürmeten Samsun üzerinden İstanbul'a gönderdim. Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi Bey de üç dört gün sonra özel olarak Sivas'a davet olundu.

Millî Mücadele'ye karşı geldikleri anlaşılan Niğde Mutasarrıfı, muhasebecisi ve komiserinin korumalı olarak Sivas'a gönderilmeleri için 15 Eylülde Niğde'de Tümen Komutanlığı'na emir verildi.

KASTAMONU VALİSİNİN İSTANBUL HÜKÜMETİNCE DEĞİŞTİRİLMESİ VE BUNDAN ÇIKAN OLAY

Efendiler, Kastamonu'da vali bulunan İbrahim Bey, ben ordu müfettişi iken, kurmay başkanım olan Albay Kâzım Bey'in şahsen tanıdığı bir kimseydi. Bu sebeple kendisine her türlü sırlar bildirilmişti. Aramızda şifreli haberleşmeler yapılıyordu. Kendisi İstanbul Hükûmeti tarafından İstanbul'a davet edildi. Bu daveti ,yerine getirmemesi gerekirken, anlaşılmaz gerekçe ve düşüncelerle İstanbul'da tutuklanmak için Kastamonu'dan ayrılmıştı. İstanbul, İbrahim Bey'in yerine bir başkasını Kastamonu'ya vali olarak atamıştı. Bu zat, Eylülde İnebolu'ya varmış bulunuyordu. Kendisinin tutuklanmasını oradaki ilgililere emrettik. Bu konuda ilgi çekici küçük bir şey geçti. Müsaadenizle biraz etraflıca anlatayım : Kastamonu bölgesinde ve Kastamonu il merkezinde gevşeklik ve zayıflık belirtileri görülmeye başlayınca, Kastamonu'ya güvenilir ve güç sahibi bir subayın gönderilmesini Ankara 'da bulunan Ali Fuat Paşa'dan rica etmiştim.Fuat Paşa, Kastamonu Bölge Komutanı sıfatıyla oraya Albay Osman Bey'i göndermişti. Osman Bey, tam 16 Eylül günü Kastamonu'ya varmıştı. Biz de kendisinden yeni gelen vali için verdiğimiz emrin uygulanmasını bekliyorduk. Arzettiğim emri verdikten sonra, uygulama ve yürütme hakkında telgraf başında bilgi bekliyordu. Gece olmuştu. Kastamonu'dan benimle konuşarak istediğim bilgiyi verecek bir kimseyi bulamıyordum. Nihayet, 16/ 17 Eylül gecesi, Kastamonu ve Dolayları Komutanı Albay Osman Bey, Kastamonu telgrafhanesine geldi ve aynen şu telgrafı verdi:

Bugün Kastamonu'ya geldim. İstanbul Hükûmeti'nin adamları, vali vekili ve Jandarma Komutanı'nın oyunu ile evimde tutuklandım. Vatanseverlik örneği subaylarımızın yardımlarıyla şimdi kurtuldum. Ben de vali vekilini ve Jandarma Alay Komutanı'm birlikte tutuklattım. Telgrafhaneyi işgal ettim. Buradaki durum önemlidir. Kongreden istirham ediyorum, buraya, aldığı bütün kararları ile ilgili bilgi vererek sayın Kastamonu halkını aydınlatın. Yeni valinin İnebolu'ya indiği haber alındı. Hakkında nasıl bir işlem yapılacaktır? Burada, vali vekili ve başkalarının tayini konusunda millî kongrenin bana yetki vermesini ve bu istirhamımla ilgili cevabı şu anda makine başında beklemekte olduğumu arz ederim.

Osman Bey ile makine başındaki görüşmemiz şu şekilde devam etti. Kendisinden sordum:

“Şimdi orada duruma hâkim misiniz? Ne kadar kuvvetiniz vardır? Orada ilin ileri gelenlerinden güvenilir kim vardır? Yeni tayin edilip İnebolu'ya geldiği haber alınan valinin adı nedir?”

Osman Bey'in cevabı şuydu : Hâlen ile hâkim durumdayım. Her halde, kongrenin bana yardımcı olması ve beni aydınlatması gerekir. Atanan valinin Konya valiliğinden emekli, çok eski bir zat olduğu söyleniyor. Adı Ali Rıza' dır. Kuvvetim iki yüz elli kişilik bir tabur ve dört tüfekli, bir ağır makineli bölüğünden ibarettir. Daha halk ile görüşülemedi. İlin ileri gelenlerinden Defterdar Ferit Bey vardır.”

Osman Bey' e şu emri verdim : ” Şimdi siz vali vekilliğini kendi üzerinize alınız. Bütün askerî ve sivil kuvvetleri elinizde tutmaya tam olarak yetkilisiniz : Gelmekte olan valiyi hemen tutuklatacak çabuklukta tedbirler alınız. Yaptıklarımıza açıktan açığa karşı koyanlara karşı kararsızlığa düşmeden silâh kullanınız. İl defterdarı, benim Diyarbakır'dan tanıdığım Ferit Bey ise, size yardım etmesi gerekir. Bolu mutasarrıfına, aldığınız durumu ve yetkiyi hemen şimdi bildirerek onun da İstanbul'a karşı aynı şekilde hareket etmesini tarafımızdan söyleyiniz. Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik Bey'e de

benim tarafımdan aynı talimatı veriniz. Yanınızda hangi şifre anahtarı vardır?”

Osman Bey' in cevabı : " Vali vekilliğini Defterdar Ferit Bey'e vereceğim, kendi üzerime alamayacağım. Bildiğiniz Ferit Bey' dir. Sinop mutasarrıfı bildiğinizdir; kendisi görevden alınmıştır. Vekilliği Jandarma Tabur Komutanı Remzi Bey' dedir. Mazhar Tefvik Bey'in Sinop'ta olduğu bildiriliyor. Şifre anahtarı tutuklu alay komutanındadır; istendi, alacağım cevaba göre arz ederim, efendim."

"Yanınızda başka şifre anahtarı var mıdır? Ferit Bey şimdi nerededir? Durum hakkında bilgisi var mıdır? diye sordum.

" Durumdan bilgisi yoktur, şimdi çağrıldı, gelecektir. Ben hiç şifre anahtarı almadım; çünkü tutuklanacağımı bilmiyordum, makam şifresi ile yazarım ümidinde idim." cevabını verdi.

"Oradaki jandarma tabur komutanı kimdir; ne kadar jandarma kuvveti vardır; emriniz altına girdi mi?" sorusunu yazdırdım. Buna da verdiği cevapta : "Jandarma Komutanı Emin Bey, yanımda ve benimle işbirliği yapmıştır. Merkezde jandarma sayısı otuz beş kadardır. Polis Müdürü Halil Bey de yanımda ve benimle işbirliği etmiştir. Polis sayısı kırktır. Piyade Tabur Komutanı Şerif Bey biraz budala olduğundan şimdilik tutuklanmıştır. Jandarma Tabur Komutanı Emin Bey, yüzbaşısıdır. Defterdar Ferit Bey geldi, yanımdadır."

"Emin Bey' i biraz anlatır mısınız" sorusuna 1902 (318) çıkışlı, Üsküp' lü Emin, tanırırsınız. Ayrıca ellerinizden öpüyorlar."

Bunun üzerine şu satırları yazdırdım:

" Emin Efendi'yi tanırım, teşekkür ederim. Ferit Bey'e durumu anlattınız mı? Önemli hususlar makam şifresiyle bildirilebilir. Sinop mutasarrıf vekili olan Jandarma Komutanı güvenilir bulunmadığı takdirde, yerine sizce uygun görülecek birinin vekilliğe getirilmesi için gerekli olan tedbirler düşünülmelidir. Yardıma ihtiyaç duyuyor musunuz?"

Osman Bey : " Kuvvete ihtiyaç duyup duymadığımı daha sonra arz edeceğim; Jandarma Tabur Komutanı yeni geldiği için durumu anlaşılamamıştır, efendim" cevabını verdi. Osman Bey' e başka bir söyleyeceği olup olmadığını ve Ferit Bey' le durum değerlendirmesi yapıp yapmadıklarını sorup anladıktan sonra, şu telgrafi yazdırdım :

Osman Bey'e ve Ferit Beyefendi'ye

Alınacak tedbirler ve yapılacak işlerinizde başarılar dilerim. Bize durumunuzdan ve gelmekte olan valinin tutuklandığından haber vermenizi bekleriz. (Mustafa Kemal)

KASTAMONU DA İSTANBUL'A KARŞI HAREKETE GEÇİYOR

Ferit Bey vali vekili; Albay Osman Bey, Kastamonu ve dolayları komutanı olarak faaliyete geçtikten bir iki gün sonra, kendilerini tekrar telgraf başına çağırarak bilgi istemiştim.

İstanbul'da gereken makamlara, istenildiği şekilde ve halkın imzası ile telgraflar çekildiği, bütün illere ve sancaklara da bu telgrafların duyurulduğu bildirilmekle birlikte, birtakım sorular da soruluyordu.Söz gelişi " Halk diyormuş ki :

- Öteki illerin kamuoyu bizimle birlikte değiller midir?
- Bu olağan dışı durum ne zamana kadar sürecektir?

- Kabinenin direnmesine karşı ne gibi tedbir buyuruldu? Lûtfen bizi aydınlatınız Paşam!”
- Halk adına yöneltilen bu soruların vali vekili ve komutan beylerinde zihinlerini işgal etmekte olduğunu hesaba katarak ona göre cevap vermek, yorgunluğuna değerdı. Bunun için Sivas - Kastamonu telini saatlerce işgal eden uzun bilgi verildi ve açıklamalar yapıldı. Bu açıklamaları şöylece özetleyebilirim :
- Millî kaynaşma, vatanın her köşesinde kuvvetli ve ateşli bir şekilde vardır. Bütün illerin en ufak köylerine varıncaya kadar halk, en ufak birliğine kadar da bütün ordularımız tam bir duyarlık içinde ve tam bir birlik halinde, bildirilen kararları uygulamakta ve yürütmektedirler. Halkın ikinci ve üçüncü sorusuna cevap olmak üzere de :
- Ne zaman Kastamonu halkı bu durumu olağan dışı bulup endişeye düşmek zayıflığından kurtularak, amacımıza ulaşıncaya kadar dayanmakta kararsızlık göstermezse, işte o zaman bu olağandışı durum kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Kabinenin direnmesi tabiidir. Buna karşı başka bir tedbire girişmeden önce, ilk tedbirimizi hakkıyla ve her yerde kesinlikle uygulama çarelerini düşünelim. Söz gelişi, Bolu'nun durumu hakkında ne yapılmıştır? Bolu kesimine kadar olan bütün yerlerin İstanbul ile resmî haberleşmelerinin kesildiğinden emin miyiz? Bununla ilgili olarak, beklemekte olduğumuz bilgiler daha gelmemiştir. İşte, bu dediğim tedbir İstanbul'a kadar yaygınlaştırıldığı takdirde, kabinenin direnmeye gücü kalmayacağını sanırım. Bununla birlikte, bundan sonra da pek cahilce ve pek ahmakça bir inadı devam ettirmek isterlerse, herhalde daha etkin tedbirler uygulanmasına imkan vardır.

Bundan sonra vali ve komutanın verdiği bilgilerden şunlar anlaşıldı İnebolu'dan İstanbul'a geri gönderilen yeni vali, Zonguldak ta, Dahiliye Nâzırı'ndan şöyle bir emir almış :

“Bolu ve çevresi serbesttir. Zonguldak'a çıkınız. İlin gereken yerleri ile haberleşiniz ve son gelecek emre kadar orada bekleyiniz.” Gerçekten yeni vali Zonguldak'ta kalmış ve etrafa gözdağı vermeye başlamış.

Ferit ve Osman Beyler, Zonguldak mutasarrıfına yeni valinin tutuklanıp karadan Kastamonu'ya gönderilmesini emretmişler. Mutasarrıf bunu yapmamış. Bununla birlikte, durumu öğrenen yeni vali orada barınamayarak, İstanbul'a dönmüş.

ALİ FUAT PAŞA BATI ANADOLU KUVA-YI MİLLİYE KOMUTANI

Bir münasebetle arz etmiştim ki, 20'nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, kongre adına bazı kararlar alıp, hazırlıklar yapmıştı.

Ali Fuat Paşa'ya kongrece «Batı Anadolu Kuva-yı Milliye Komutanı» ünvanı verildi. Paşa, Eskişehir ve dolaylarını millî bir bölge olarak kabul edip komutanlığına Süvari Yarbayı Atıf Bey'i;

Afyonkarahisar dolaylarını da millî bir bölge olarak kabul edip Komutanlığı'na 23'üncü Tümen Komutanı Ömer Lütfi Bey'i tayin etmişti.

Bu tümen ile, Anadolu'ya geldiğimizden daha ilk günlerinde temas kurup ilgilenildiğini o günlere ait açıklamalarım arasında belirtmiştim. İstanbul Hükûmeti, Fuat Paşa'nın yerine Hamdi Paşa'yı tayin etmiş ve göndermişti. Hamdi Paşa, Eskişehir'e kadar geldi. Orada kendisine, 16 Eylülde İstanbul'a dönmesi gerektiği bildirildi.

İngilizler, Eskişehir Bölgesi Kuva-yı Millîye Komutanı Atıf Bey'i tutuklayıp İstanbul'a gönderdiler. Kuva-yı Milliye Komutanı olan bir şahsın, kendisini kolaylıkla düşman eline düşürmeyecek tedbirleri almış olması gerekirdi.

Bu konudaki gaflet ve tedbirsizlik kendisini kurtarmak için uzun zaman biribiri ardınca teşebbüslerde bulunmamızı gerektirdi. Bildiğiniz üzere, o tarihlerde Eskişehir'de İngiliz birlikleri vardı.

Fuat Paşa, toplayabildiği millî kuvvetlerle birlikte Eskişehir'e yakın Cemşit'e gitmişti. Eskişehir'i uzaktan çevirtti.

Eskişehir'de bulunan İtilâf Kuvvetleri Komutanı General Solly Flood (Soli Flud)'un Fuat Paşa'ya gönderdiği bir mektupta kullanılan ifadeler ve Kuva-yı Milliye'nin tanıtma şekli, millî komutanlarımızın ve Kuva-yı Milliye'mizin yüksek şeref ve haysiyetlerine karşı bir saldırı sayıldığından ve adı geçen generalin hak ve yetkisi dışında görüldüğünden, bu konuda İstanbul'da bulunan İtilâf Devletleri siyâsî temsilcilerinin bir muhtıra ile dikkatleri çekilmişti.

25 Eylül 1919 tarihinde General Solly Flood'un Fuat Paşa'ya gönderdiği, bir kurmay binbaşı ile Eskişehir İngiliz kontrol subayından oluşan bir hey'et, İngilizlerin, iç işlerimize ve Millî Mücadele'mize asla karışmayacakları konusunda söz verdiler. Bu sıralarda, İngilizler, Merzifon'da bulunan kuvvetlerinin geri çekilmesine memnun olup olmayacağımızı öğrenmek istemişlerdi. Elbette pek memnun olacağımızı bildirmiştik.

Gerçekten de oradaki kuvvetlerini bütün ağırlıkları ile birlikte önce Samsun'a çektiler, daha sonra oradan da İstanbul'a götürdüler. Eskişehir'e hâkim olduktan sonra, Fuat Paşa'yı Bilecik ve Bursa yörelerine göndermeyi düşünüyorduk.

KONYA VALİSİ CEMAL BEY İSTANBUL'A KAÇIYOR VE KONYA HALKI DA İSTANBUL'U TANIMİYOR

Efendiler, Konya'da Vali bulunan Cemal Bey, Ferit Paşa Kabinesi'nin Anadolu'da önemli bir dayanak noktası durumuna geldi.

Ordu Müfettişi olan Cemal Paşa'nın İstanbul'a gidip dönmemesi, orada bulunan Kolordu Komutanı Selâhattin Bey'in kararsızlık içindeki tutum ve davranışları ve sonunda da haber vermeden İstanbul'a çekip gitmesi, Konya ve dolaylarını Vali Cemal Bey'in hükmü altında bırakmıştı.

Oraya, maksadı iyice kavramış bir kimsenin gönderilmesi gerekiyordu. Sivas'ta iken yanımızda bulunan Refet Bey'in gönderilmesi uygun bulundu. Refet Bey hareket etti.

Konya'da, Hey'et-i Temsiliye tarafından gönderilen bir komutanın gelmekte olduğu haber alınınca, vatan sevgisi ile dolu kimseler canlanmıştı. Ancak, öte yandan da Vali Cemal Bey, hapishanede ne kadar kanlı katil ve tutuklu varsa hepsini çıkarıp silâhlandırarak kendisine bir kuvvet yapmak istemişti.

Konya'nın sayın halkı, bu alçakça harekete karşı ayaklanarak vatanseverliğin gerektirdiği şeyin yapılmasına karar vermiş; bunun farkına varan Cemal Bey de 26 Eylülde İstanbul'a kaçmıştır. Halk, Belediye'de toplanarak Hoca Vehbi Efendi'yi vali vekilliğine getirmişti.

REFET BEY'İN YERİNDE OLMAYAN BAZI TEKLİFLERİ

Efendiler, dikkate değer bir noktadır. Şu anda hatırıma geldi.

Yüksek hey'etinize arz etmeden geçemeyeceğim. Sivas-Konya yolu üzerindeki bir telgraf merkezinden

Refet Bey'in özel bir telgrafını aldım Refet Bey, bu telgrafında Konya ve dolaylarında başarı sağlanabilmesi için, kendisine İkinci Ordu Müfettişliği ünvan ve yetkisinin verilmesi gereğini bildiriyordu, Refet Bey birçok zaman sonra Ankara'da bulunduğum sırada,

Bolu ve dolaylarındaki âsîlerin tepelenmesi ile görevlendirildiği zaman bile, orada bir şifre ile ve halk üzerinde önemli etkisi bulunacağı gerekçesi ile, benden, kendisine paşa ünvanının verilmesini istemişti.

O zamanlar Refet Bey'in gerek birinci gerek ikinci isteklerini yerine getirecek resmî bir mevki ve yetkide bulunmadığını açıklamaya gerek yoktu.

Özellikle Refet Bey'in bunu çok iyi bilmiş olmasından şüphe edilebilir mi? Refet Bey, bu isteklerini yerine getirtmek için, dolaylı yoldan benim İstanbul Hükûmeti'ne aracılık etmemi istiyordu da denemezdi.

Çünkü dünyaca bilinmekte idi ki, ben ordu müfettişliğinden ve askerlikten istifa etmiş olma bir yana, Padişah ve İstanbul Hükûmeti tarafından da kovulmuş ve idama mahkûm edilmiş bulunuyordum.

Çalışmalarım bir kongrenin seçmiş olduğu bir hey'et içinde, yani bir Hey'et-i Temsiliye içinde ve onun adına idi. Milli amaca hizmet için çalışmak ve özellikle bu konuda başarıya ulaşmak için, resmi bir ünvan ve yetki şartı var idiyse, o şart zaten benim kendimde yoktu.

İçinde bulunduğum durum ve şartların nelerden ibaret olduğu anlaşıldıktan sonra, başarıya ulaşabilmek için, benden resmî formalitelere bağlı ünvan ve yetki beklenemeyeceği tabîî idi.

Esasen, biz Refet Bey'i Konya'ya gönderirken, kendisine, amaca uygun bütün iş ve faaliyetler için tam ve geniş bir yetki vermiştik. Bunun kullanılması ve yerini bulabilmesi, onun göstereceği şahsî güç ve kudrete bağlı idi.

Efendiler, her tarafı faaliyet göstermeye ve millî teşkilâtlar kurmak için yöneltmeye çalışırken, İstanbul Hükûmeti'nin emeline hizmet eden bazı sivil idare âmirlerinden, sözde manevî birer gözdağı olabilecek telgraflar da alıyorduk.

Söz gelişi, Urfa Mutasarrıfı Âli Rıza adında biri tarafından, yaptıklarımızın İtilâf Devletleri'ne karşı bir saldırı gibi sayıldığı, bu yüzden bütün Osmanlı ülkesinin İtilâf Devletleri'nce askerî işgal altına alınarak Türk Hükûmeti'ne son verileceği, temas sonucu elde ettiği bilgilere dayanılarak belirtiliyor ve kabine ile uzlaşma önerisinde bulunuluyordu.

Bu telgrafın mutasarrıfa yabancılar tarafından dikte ettirildiğine şüphe yoktu. Buna elbette gerektiği şekilde karşılık verildi.

GENERAL HARBORD HEYETİ VE GENERAL'E VERDİĞİM CEVAP

Efendiler, hatırlarınızda olsa gerektir ki, memleketimizde ve Kafkasya'da incelemeler yapmak üzere Amerikan Hükûmeti General Harbord'un başkanlığında bir hey'et göndermişti.

Bu hey'et Sivas'a geldi. 22 Eylül 1919 günü General Harbord ile uzun uzadıya görüştük. General'e, Millî Mücadele'nin maksat ve gayesi, millî teşkilât ve birliğin ortaya çıkış sebebi, müslüman olmayan azınlıklara karşı gösterilen duygular, yabancıların memleketimizdeki yıkıcı propaganda ve eylemleri üzerinde ayrıntılı ve belgelere dayanan açıklamalarda bulundum.

General'in bazı garip soruları ile de karşılaştım. Söz gelişi: «millet, tasarlanıp yapılabilecek her türlü teşebbüs ve fedakârlığa başvurduktan sonra da başarı sağlanamazsa ne yapacaksın?» gibi.

Yanlış hatırlamıyorsam, verdiğim cevapta demiştim ki: Bir millet varlığını ve istiklâlini kurtarabilmek için düşünülebilen her türlü teşebbüs ve fedakârlığı yaptıktan sonra başarıya ulaşır.

Ya başaramazsa demek, o milletin ölmüş olduğu hükmüne varmak demektir. Öyle ise, millet yaşadıkça ve fedakârca teşebbüslerine devam ettikçe başarısızlık da söz konusu olamaz.

General'in bu sorusunun altında yatan asıl maksadın ne olabileceğini araştırmak istemedim. Ancak, verdiğim cevabın kendisince takdirle karşılandığını bugün yeri gelmişken belirtmek isterim.

ABDULKERİM PAŞA'NIN ARACILIKLARI

Efendiler, Eylülün 25'inci günü akşamı, Ankara'da bulunan Kolordu Komutan Vekili Mahmut Bey'den aldığım bir şifreli telgrafta şunlar bildiriliyordu: «Bu gece İstanbul telgrafhanesinden Fuat Paşa'yı telgraf başına istediler. Dahiliye Nezareti'nin vilâyet şifresi ile bir şifre yazdırdılar. Bunun özeti: vatanın kurtulması yalnız padişah'ın bildirisindeki en doğru yol göstermelere uygun hareket etmekle kolaylaşacaktır.

Millî Mücadele, medeniyet dünyasına iğrenç gayeler gibi aksettirildi. Hükûmet ile millet arasındaki ayrılık yabancıların işe karışmasına yol açacaktır. Konferans, bizim hakkımızda karar verirken, bu anlaşmazlık iyilik ve kurtuluş belirtisi olmayacaktır.

Sonuç olarak, hareketin liderleri ile görüşmek üzere, yüksek şahsiyetlerle, bildirilecek yerde buluşma bir oldubitti şekline sokularak, vaktin darlığı dolayısıyla hemen cevap beklenmektedir. Görüş ayrılıklarına saygılı davranılacağını, şahsa ve şerefe dokunulmayacağını abartmalı bir şekilde ekliyor. Telgrafi yazan zat, Genekurmay Tuğgenerallerinden Abdülkerim Paşa'dır.

Bu telgrafa Ticaret ve Ziraat Nâzırı Hâdi Paşa vasıtasıyla ve aynı şifre ile cevap beklemektedir. Adı geçen, böyle bir hileye başvurarak, müracaatın bizden geldiğini ilân etme ve yayma gayesi güttüğü anlaşılıyor. Telgraf başında beklediklerinden, bir an önce, kabul edilip edilmeyeceği ile ne cevap verileceğinin bildirilmesi istenmektedir. Ali Fuat Paşa Hazretlerine de yazılmıştır» .

Mahmut Bey'e aynı gün saat 19.00'dan sonra makine başında verdiğim telgrafta şunları bildirdim: «Kerim ve Hâdi Paşa'lara, Fuat Paşa'nın Ankara'da olmadığını ve meşgul bulunduğunu, ancak, görüşmek istedikleri takdirde, Sivas'ta bulunan Hey'et-i Temsiliye ve bu Hey'et içinde bulunan Mustafa Kemal Paşa ile istedikleri şekilde görüşmenin mümkün olduğunu bildirirsiniz (onlar görüşme isteğinde iseler), diye kaydettirirken dikkatli bulunmak gerekir» .

Mahmut Bey, Kerim Paşa'nın Ankara'ya çektiği telgrafi aynen bize de yazdı. İçindekiler aşağı yukarı Mahmut Bey'in özetledikleriydi .

Efendiler, İstanbul Hükûmeti ile haberleşmeyi kesişimizin on beşinci günündeyiz. Millî karara karşı muhalefet durumuna geçen bazı yerler, ister istemez millî akıma uymaya mecbur edildi. İstanbul'a, her gün bütün memleketten, hükûmetin düşürülmesi isteği ile ilgili telgraflar yağdırılmaya başladı. İtilâf Devletleri'nin, Anadolu'da dolaşan subay ve memurları, her yerde açıktan açığa, Millî Mücadele'ye karşı tarafsız olduklarını ve memleketin iç durumuna karışmadıklarını söylemeye başladılar. Bu durum karşısında, Padişah ve Ferit Paşa'nın, artık Millî Mücadele liderleri ile uzlaşmaktan başka çıkar yol kalmadığını hesaba katarak, fakat, herhalde mevkilerini de korumak

şartıyla, bir uzlaşma yolu olabilecek imkânlar araştırmaya başladıkları kanısına varmak yanlış olmaz inancındayım.

Efendiler, adı geçen rahmetli Abdülkerim Paşa, benim çok eski bir arkadaşım. Pek namuslu, gayretli, temiz kalpli bir vatanseverdi. Selânik'te, ben kolağası o binbaşı olarak aynı büroda çalışmış, yıllarca özel arkadaşlık etmiştik. Rahmetlinin tavır ve durumundan bir tarikata bağlı olduğu anlaşılıyordu. Bazı tekkelere devam ettiği de görülmüştür. Ancak, herhangi bir şeyhe bağlılığını bilen yoktur.

Çünkü, kendisini inançları ve vicdanî değerlendirmelerinde taşıdığı manevî derece bakımından «hazret-i evvel , büyük hazret» olarak kabul eder, kendi dostluk çevresi içinde yer alanlara, kendisince, karşısındakinde gördüğü yeteneğe uygun «hazret, kutup gibi makamlar verirdi. Bana «kutbu'l-akdâb » derdi. Şimdi açıklayacağım görüşmemizde de bu noktalara tesadüf edeceğiz. Kerim Paşa'nın, kendine has bir konuşma ve yazış tarzı vardı. Kerim Paşa, çok samimî ve zamanında kendisine büyük şöhret kazandıran yüksek bir söz söyleme gücü ile konuşur ve öyle yazardı.

Kendisinde, inandırma güç ve kudreti olduğu da sanılır ve öyle kabul edilirdi. Bizim, Selânik'te bulunduğumuz sıralarda, orada ordu komutanlığı ve ordu müfettişliği ile bulunmuş olan Hâdi Paşa, Kerim Paşa'yı açıkladığım vasıflar ile, dostlar arasında sayılır ve sevilir bir kimse olarak tanıdı.

İşte Ferit Paşa'nın kabine arkadaşı Hâdi Paşa, sıkışmış olan Padişah'ın ve Ferit Paşa'nın pek elverişli bir yolla imdadına yetişmek istiyordu. Kerim Paşa, Ali Fuat Paşa'yı da Selânik'ten tanıyordu.

Efendiler, 27/28 Eylül 1919 gecesi, gece yansına bir saat kala telgraf başında, Kerim Paşa ile karşı karşıya geldik, iki taraf birbirini şu sözlerle tanıdı:

Sivas — Mustafa Kemal Paşa telgraf başındadır. Kerim Paşa'ya söyleyiniz, buyursunlar diyorlar.

İstanbul — Yüksek şahsiyetleri, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri misiniz, ruhum?

Ben — Evet, sayın Kerim Paşa Hazretleri, dedikten sonra:

Kerim Paşa — «Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne» adresini yazdırdı ve «Paşa'ya söyleyiniz anlar; Hazret-i Evvel karşınızdadır» sözlerini bir çeşit parola gibi ilâve etti. Kerim Paşa: «Zâtîâlîlerinin afiyetleri iyidir inşallah kardeşim» diye başladı.

Kerim Paşa'nın İstanbul Hükûmeti tarafından kalbinin temizliğinden ve ahlâkının güzelliğinden yararlanılarak nasıl aldatıldığını anlamak için, sözlerinin başlangıcını kendisine olduğu gibi tekrarlatacağım. Rahmetli Kerim Paşa şöyle devam etti:

«Vatanın iyiliği için büyük vatansever kardeşimle ve sayın temsilci kardeşlerimle görüşmek isterim. Ayağınız toprağına ulaştırılmak üzere Ali Fuat Paşa vasıtasıyla bir telgraf göndermişim. İşte, zâtîâlînin eline ulaşan o telgraftaki esaslar üzerinde inşallah sevindirici bir çözüm buluruz, Memleketin geçirmekte olduğu nazik ve pek önemli karışık devreyi Allah'ın lûtfu ile kolayca aydınlığa çıkartırız. Bunun için de Allah'ın keremi ve nurdan yaratılmış kurtarıcı emellerinizin gönül mürşidi ile, bu konuda önemli şeyler konuşarak, vatan için olan dileklerimizi birleştirelim değil mi? Pek anlayışlı ve tedbirli kardeşim! Ne buyursunuz, ruhum? Yere batasica kötü niyetlilerin bu güzel memleketimiz üzerindeki iftiralarına ve açıktan açığa kötülük yapmalarına engel olalım, onları ümitlerinin pusularında kötürüm ve cansız olarak bırakalım. Yalnız hükûmet ile milletin sırf vatanın kurtuluşu ile ilgili hizmetlerini ve işlerini birleştirelim.

Çünkü ortak ve yüce gaye aslında hep birdir. Vatan düşüncesiyle gösterilen bunca asil tepkilerin, medeniyet dünyası karşında aziz topraklarımızın korunması ile ilgili en büyük vatanseverlik olduğunu bir kere daha belirtmek üzere içinde bulunduğumuz durumun güçlüklerini yok edelim ve buna bir çare

bulmak için de bu aziz kardeşiniz ile görüşmeye başlayalım, bekliyorum kardeşim. Bu teşebbüsüm hakkında, hükûmetin geniş ölçüde iyiniyet gösterdiğini ilâve ederim, ruhum!»

Efendiler, Kerim Paşa ile 27/28 Eylül, gece yarısından önce saat 23.00'te başlayan bu görüşmemiz, sabah saat 07.30'a kadar tam sekiz buçuk saat sürdü. Üç ana noktaya ayrılabilen bu görüşmemiz, yazıda esercedit denilen büyük tabaka kâğıtlardan yirmi beş sayfayı doldurdu.

Bunların hepsini burada okuyarak sabrınızı kötüye kullanmaktan korkarım. Rahmetli Kerim Paşa'nın, sağlam görüşlere ve -kendi inancına ters düşmesine rağmen- maalesef güçlü bir mantığa da dayanmayan bu tatlı sözlerinin ve tantanalı cümlelerinin okunup dinlenebilmesi için, yayınlayacağım belgeler arasında bu konuşmaya da olduğu gibi yer vereceğim.

Yalnız, bu görüşmede her iki tarafın güttükleri hedef ve dayandıkları temel noktalar hakkında, özellikle sonucu bakımından kısa bir fikir verebilmek için müsaade buyurursanız bu noktaların her birine bir parça dokunacağım.

Kerim Paşa'nın bilginize sunduğum ilk telgrafına karşılık verirken biraz da onun tarz ve üslûbuna uymuş olduğum görülecektir.

Cevabımda, ben de böyle başladım:

«Kerim Paşa Hazretleri'ne «kutbü'l-akdâb» deyiniz, anlar» diye başladıktan sonra «şimdi cevap veriyorum» dedim.

«Pek sayın ve temiz kalpli kardeşim Abdülkerim Paşa Hazretleri'ne. Tanrı'ya şükürler olsun, sağlığım yerindedir. Büyük ve asil milletimizin meşru haklarının bilincine varmış, onu korumaya ve savunmaya bütün varlığı ile girişmiş olduğunu görmekle pek mutluyum... Karşılıklı görüş belirtmek hususunda gösterilen isteğe içten gelerek teşekkür ederiz.

Fuat Paşa aracılığı ile çekilmiş olan telgrafın içindekileri öğrenmiş bulunuyoruz.

Dayanak noktası olarak kabul buyurulan bildiride ileri sürülen hususların, Ferit Paşa ve arkadaşlarına karşı yöneltilmiş bir haykırış ve çıkışma olduğu azıcık bir düşünme ve inceleme ile anlaşılacak açıklıktadır. Padişah'ın kalbini derîn üzüntülere boğan durum ve davranışlar, milletimiz tarafından değil, Ferit Paşa, Dahiliye Nâzırı Adil Bey, Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik Paşa ve bunların çalışma arkadaşları olan Harput Valisi Ali Galip Bey, Ankara Valisi Muhittin Paşa, Trabzon Valisi Galip Bey, Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey ve Konya Valisi Cemal Bey tarafından işlenen kötülüklerle ortaya konmuştur.

Malatya'daki ihanet teşebbüsü, Çorum'daki haince tertip, Konya'daki kanlı teşebbüs eğer içyüzleri ile bilginize ulaşmış değilse, zâtîâlîlerinizi bir çözüm başlangıcı olarak düşündüğünüz noktadaki isabetsizlikten dolayı mazur görürüz.

Yabancıların görüşlerinin lehimize döndüğü tamamiyle doğrudur. Ancak, bu dönüş, hiçbir vakit Ferit Paşa Hükûmeti'nin güttüğü siyasetin sonucu değildir. Bu sonuç, milletimizin varlığını göstermek ve ispat etmek için kendi kendine girişmiş olduğu kararlı teşebbüsünün eseridir. İşte bu konuda Zâtîşâhâne'yi aldatıyorlar.

Kurtuluş çaresi ve yaşama ilkesi ancak ve ancak Kuva-yı Milliye'nin önderliğinin benimsenmesinde ve millî iradenin hâkim olmasındadır. Bu sağlam ve meşru temelden en küçük bir sapma, Allah korusun, devlet, millet ve vatanımız için pek acı bir yıkım getirir.

Milletimizin asil mücadelesini kötüye yormaktan ve etrafa öyle tanıtmaktan geri durmayan kötü niyetli

aşğılık kimselerin çok olduğı bir gerçektir. Ancak, asıl derin bir esefle karşılanacak olan husus, bu kötölükten başka bir şey düşünmeyenlerin başında, sonsuzluğa kadar yaşayacak olan devletimizin sadrazamı Ferit Paşa ile nâzırlık mevkilerini tutan Âdil Bey, Süleyman Şefik Paşa gibi devlet adamlarının yer almış bulunmasıdır.

Memleketimize takım takım bolşeviklerin girdiğini ve Millî Mücadele'nin bir bolşevik mücadelesi olduğunu resmî olarak ilân eden ve yayan bu bahtsızlardır.

Asil ve temiz Millî Mücadele'mizin, İttihatçıların son çırpınışları ve kanlı hareketleri olduğunu ve onların parasıyla yürütüldüğünü resmen ve açıktan açığa bütün dünyaya ve yabancı gazetecilere söyleyen bu gafillerdir.

Anadolu'da karışıklık olduğunu basın yoluyla resmen ilân eden ve Ateşkes Anlaşması'nın özel maddesine göre aziz vatanımızı düşman işgaline uğratmak isteyen bu cahillerdir.

Malatya'nın Müslüman halkı ile Sivas'ın Müslüman halkını birbirleri ile boğazlaşmaya sürüklemek isteyenler bu zavallılardır. Millî Mücadele'nin önüne geçeceğim diye Sivas'ın ve millî duyarlığın görüldüğü her yerin yabancılar tarafından işgalini isteyen bu hainlerdir. Bununla birlikte, bizim en yüce gayemiz, tıpkı siz kardeşimin düşündükleri gibi, kötü niyetlilerin bu güzel memlekete yönelttikleri iftiralari ve açıktan açığa yürüttükleri mel'unlukları kırmak ve onları kendi ümitlerinin pusularında körkötürüm ve cansız düşürmek, devlet ile milletin faaliyetini sırf vatanın kurtuluşu ile ilgili noktada birleştirmektir. Yüce Tanrı'ya şükürler olsun, bu gayenin gerçekleştirilmesinde, artık milletimiz her türlü kötü niyet belirtilerini kırmış, bütün kahramanlığı ile dönüşü olmayan kesin adımlarını atmıştır. Yabancılar bile, milletin yaygın gücünü ve kesin kararını, buna karşılık İstanbul Hükûmeti'nin ne kadar soysuz ve milletle ilgisi bulunmayan âciz bir hey'et olduğunu iyice anlamıştır. Merzifon'u boşalttılar. Samsun'u da boşaltmaya başladılar. İç işlerimize ve Millî Mücadele'mize karşı tarafsız kalacaklarını söylüyorlar. İşte millî teşebbüslerimizin, istiklâlimizi güvence altına alma yolunda elde etmeyi başardığı ilk sonuç budur.

Millî akım, İstanbul'da Kanun-ı Esasî hükümlerine uyulmasını sağlamakla sonuca ulaşacaktır.

Şimdiki hükûmetin, geniş ölçüde bir iyiniyete sahip olduğunu sanmanın doğru olmadığını arz etmeme müsaade buyurmanızı rica ederim.

Ben, daha Erzurum'da iken Ferit Paşa'ya gerçeğı ve durumu açıklayarak, milletin kuvvet ve iradesine karşı çıkacak hiçbir kuvvet kalmadığını yazmış; kendisini, karşı koyma ve engelleme yolunda devam etmemesi gereğı ile uyarmıştım. Bu gafil zat, buna cevap vermediğı gibi, millî akımın birkaç kişinin körüklemesinin eseri olduğunu da ilân etti. Çıkar hırsı ile, bilgisizlik gaflet ve körlüğü ile iki tarafı da idare ederek mevkilerini koruyabilecekleri şeklinde boş bir zan içinde bulunan birkaç valinin aldatıcı raporlarını benim tertemiz ve vatanseverce uyarılarımdan daha üstün tuttu. Bugün, her türlü kötölük, hainlik, beceriksizlik ve zavallılık durumunda kaldıktan ve millet de bütün olup bitenlerin içyüzünü tam bir açıklıkla kavradıktan sonra, bize düşen görev, hemen millî dâvâyı benimseyecek yeni bir kabinenin iş başına gelmesini sağlamaktır.

Eğer şimdiki kabinenin şahısları ve hayatları bakımından herhangi bir çekinceleri varsa, bugün için bu gibi şeylerle uğraşma tenezzülünden pek yüksek olan milletimiz adına kendilerine istedikleri söz ve güvenceyi vermeyi de milletimizin çıkarı açısından gerekli sayarız. Ancak, tuttukları yanlış yolda inatla direnmeye devam edecek olurlarsa, bundan doğacak sonuçların sorumluluğı kendilerine ait olacaktır.

İşte yapılan bu iyi niyetli teşebbüs dolayısıyla, durumu bir defa daha ve son olarak, asil yüksek şahsiyetleri gibi kalbi gerçekten de vatan ve millet sevgisi, padişaha muhabbet ve bağlılıkla dolu olan ve kardeşlik hatıralarını daima saygı ile taşımakta olduğum siz kardeşim Abdülkerim Paşa Hazretleri

ile de bildirmiş olmak, bizim için her türlü vicdan huzurunun daha da sağlamlaşmasına vesile olmuştur.»

Efendiler, buraya kadar söylediklerim bir tek maddenin özetidir.

Bundan sonra gelen maddede:

«Millî Mücadele bütün genişliği ile İstanbul'a doğru ilerlemektedir. Ferit Paşa ve arkadaşları bunu bilmektedir. Zâtîâlîleri de bu bilgileri isleyip aydınlanınız» dedikten sonra, o günlerde yapılmış olan başarılı hareketlerin raporlarını özetleyerek açıkladım ve: «artık bütün bu hareketleri durdurmak yalnız ve ancak bir tek şeye bağlıdır. O da kabine başkanlığının millî dâvâyı bütün anlamıyla benimseyecek bir zata verilmesi ve o zatın da bu millî dâvâyı kavrayarak ona göre tedbir almaya girişmesidir» dedim.

«Bütün bu söylenenler karşısında siz kardeşimin de bir düşünceleri varsa lûtfen bildirmenizi rica ederim» cümlesinden sonra, «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hey'et-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal» diye imzamı koydum.

Bundan sonra Kerim Paşa: «Önce, zâtîâlîleriyle birlikte olan sayın zevatın hepsine selâm ve saygılarımızı arz etmek ve duyurmak lûtfunda bulunmanızı rica ederim» girişi ile görüşmemizin ikinci noktasına geçtiler. Kerim Paşa devam etti:

«Başladığım kısa konuşmanın bütün safhalarını zâtîâlîniz anlattınız. İşin çözüme götürülmesi bakımından iki yerde isabet gösterilmediğini söyleyerek mazur görüleceğimi belirttiniz. Gerçi, bütün durumlar ve çeşitli bölgelerdeki olaylar bilinmedikçe, bir konuda hakemlik etmek güç ise de, memleketle ilgili bir işin çözüme bağlanmasında bize ışık tutan, tertemiz vatan endişesi olduğundan, dayanağımız sağlam ve açıktır. Vatanın alın yazısına karar verileceği şu sıralarda, tek vücut olarak birleşmiş bir millet ve hükûmetin göreceği işi göz önünde bulundurarak, bunun kolaylıkla bir çözüme ulaşması dileğimi arz etmek isterdim.

Padişahın hareket noktası olarak aldığıma işaret buyurduğunuz bildirisini anlamakta bendenizin yanılmış olması mümkündür. Yalnız, müsaade ediniz de, asıl, işlerin çözümünde en büyük dayanak sayılan bu yüksek bildirideki toplayıcı yönleri açıklayarak, Padişah'ın sözlerinin neleri içine almış olduğunu belirttim. Ben zannediyorum ki, Padişahımız...»

Ben, derhal Kerim Paşa'nın devam etmesine fırsat vermeden şunu yazdırdım:

— Kerim Paşa Hazretleri, gereğinden fazla açıklama yapmak, her ikimizi de asıl gayeden uzaklaştırabilir. Bir de Padişah'ın bildirisinin yorumları ile fazla uğraşmanın yararı yoktur. Rica ederim asıl konu üzerinde görüşelim.

Kerim Paşa cevap verdi:

— Asıl konu üzerinde görüşeceğiz. Müsaade buyurursanız devam edelim efendim.

Ben — Rica ederim en son söz ve teklif üzerinde anlaşalım, dedim.

Kerim Paşa — Evet, oraya geleceğiz efendim.

FERİT PAŞA KABİNESİ ÇEKİLMELİDİR

Söze ben devam ettim ve: «Kerim Paşa Hazretleri, meşru çalışmalarımızın ve millî tepkilerimizin artık daha fazla kötüye yorulmasına ve düzeltilmeye muhtaç görülmesine; hele bu düzeltme ve değiştirmeler içinde, suçluluğu ve hainliği ortaya çıkmış bir kabine üyelerinin meşru olmayan savunmalarının esas alındığını görmeye tahammülümüz yoktur. Biz, son durumu açıklayarak milletin kesin isteğini arz ettik. Bilmem tekrarı gerekli midir? Zâtîâlîleri sonuçlandırılması gerekli bu millî isteğe karşı, Ferit Paşa Kabinesi'nin, devletin en yüksek sadrazamlık mevkiini hâlâ kirletmesine aracılık etmek istiyorsanız, bu gayretiniz hiçbir yararlı sonuç veremeyeceği gibi siz kardeşimiz hakkındaki eski kardeşlik duygularımızın da sarsılmasına yol açacağından endişe ederim.

Şimdi, Ferit Paşa, bir an bile kaybetmeden mevkiini bir namuslu kimseye bırakacaksa ve buna siz de inanıyorsanız, çözüm bekleyen hiçbir güçlük kalmamış demektir. Aksi takdirde, aracılığınız, kalbinizin kırılmasından ve boşuboşuna yorgunluktan başka bir sonuç vermeyecektir.

Ferit Paşa, mevkiini korumaya devam ederse, kendisinin çok acı bir sonla karşılaşmasına yol açacaktır. En son ve en kesin söz şudur: Maksudımız bu sarsılmaz gerçeği Padişah'ın bilgisine sunmaktır. Siz, ancak bu asil görevi yerine getirerek bugün vatan ve milletin yüksek kişiliğinizden beklediği dinî ve millî görevi yapmış olursunuz. » Kerim Paşa, «Sözü uzatmamak elbette asil maksattır» diye başlayarak, sözü gereğinden fazla uzattı. Bu uzun sözler şu cümle ile son buldu: «Burada vatan için yaptığım şu teşebbüs elbette Allah ve millet katında bütün asaletiyle bezenmiş olarak kalır ve işin gerçek sahibi olan her şeye kadir ulu Tanrı, millet ve vatanın kurtuluşunu sağlayacak esasları orada bulunanlara böylece bağlayarak tamamlar. Ulu Tanrı güçlükleri çözücüdür. Değerli gözlerinizden öperim.»

Yeniden cevap verme sırası bana gece yarısından sonra saat 4.30'da geldi. Kerim Paşa'nın dokunduğu noktaları karşılıksız bırakamazdım. Ben de uzun düşünceler ileri sürdüm ve sonunda: «O halde, dedim, bizim ve sizin gibi onur sahibi ve vatansever kimselerin yapacakları teşebbüsün gayesi ne olmak gerekir? Yönetiminin her dakikasından millet için, gelecekteki kaderimiz için yeni bir yıkım yolu hazırlamaktan başka bir sonuç beklenmeyen Ferit Paşa ile milletin arasını bulmak imkânsızlığı ile uğraşmak mı, yoksa bir an önce bu meşru olmayan kabinenin yerine millet ve memleketin ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte yeni bir hey'etin devlet işlerini üzerine alması gereğini Padişah'a bildirmek üzere yol aramak mıdır? Lûtfedip bu iki noktadan biri için evet veya hayır şeklinde cevap verirseniz, Tanrı ve millet katında bütün asaletiyle değerli kalacağına şüphe olmayan bu asil teşebbüsünüzün bizlerle ilgili yönünü tamamlamış olursunuz.»

Kerim Paşa, istediğimiz kısa cevaba yine uzun bir cevap verdi. Fakat bu uzun sözler arasında, bazı cümlelerle, bize padişahın aldatılmış olmayıp her şeyi bildiğini anlatıyordu.

Kerim Paşa'nın bazı cümlelerinde şu sözler vardı: «Yüce padişahlık katı kesin karar ve çözüm makamı olup meşru bir devlette bu yüksek makam, bütün millet fertlerinin yöneleceği mihraptır. Anadolu'nun bütün dileklerinin Halife Hazretleri'ne duyurulduğu hakkında bendenize bilgi vermişlerdir. O halde, millet işlerinin yöneleceği ve dileklerinin kabul edileceği yüksek bir makam olan Padişahımız Efendimiz her şeyi bilmektedir.»

Kerim Paşa, kendisine has cümlelerle devam ettiği görüşlerine şöylece son verdi:

«Ulu Tanrı, nice yüksek sebepler yaratarak ve telkin ederek bu çözülmesi güç düğümü bütünüyle çözecektir. Elbette ki, Tanrı'nın buyruğu güzeldir ve yakındır. Tanrı'nın eli bütün ellerden üstündür. Geleceğimiz, Tanrı'nın lûtfu ile milletçe lâıyk olduğumuz yücelikte uğurlu ve hayırlı olacaktır. İşte Kerim'in inancı budur aziz ruhum.»

Bu defa Efendiler, gece yansından sonra saat 6.10'a gelmiş olmasına rağmen, üçüncü safhanın açılmasına ben sebep oldum. Merhum Kerim Paşa'nın pek hoşlandığını bildiğim bir ifadeyle «Büyük Hazret» diye söze başladım:

«Ümmetin ve milletin yüce mihrâbı olduğu içindir ki, milletin dileklerini bildirme yolunu bulma teşebbüsünden geri durmadık.

Yalnız, zâtîâlînizi büyük bir yanlışlıktan kurtarmak maksadıyla arz edelim ki, Anadolu'nun bütün dileklerinin Halife'ye duyurulduğu hususundaki sözlere, milletin daha, kesin bir güveni yoktur. Çünkü, millet bilmektedir ki, Padişah, hainlikleri ortaya çıkmış birkaç kişiyi millete tercih buyurmazlar.»

Kerim Paşa'nın dokunmuş olduğu noktalara cevap verirken şunları da söyledim: «Pek güzel ve yakın olan Tanrı emrinin yerine gelmesi ile, bahtsız ve zulme uğramış asil milletimizin kurtuluşa ve huzura kavuşmasını yüce Tanrı'nın denizler kadar engin olan koruyuculuğundan ümitle diler ve ufukları hep inatçı bir dumanla sarılı olan İstanbul'daki bazı kimselerin gerçeği görmemek için aşağılıkça direnen duygularının eriyip kaybolmasını bekleriz. Milletin asil ruhu da işte böylesine duygularla doludur.

Yalnız tekrarlamama müsaadenizi rica ederim ki, evet veya hayır şeklinde karşılık verilmesini istirham ettiğimiz sorular maalesef karşılıksız bırakılmıştır. Azizim, Allah'ın eli bütün ellerden üstündür. Ancak bununla birlikte güçlükleri yenmeye ve problemleri çözmeye girişenlerin kesinleşmiş bir hedefi olmak gerekti.....» Millet, Tanrı'nın buyruğunu yerine getirecektir ve buyurduğunuz gibi milletçe elde edeceklerimiz hayırlı ve uğurlu olacaktır. Lûtuflarınızın eksik edilmemesini rica ederim. Gayret bizden, yardım ve kolaylık ölümsüz Tanrı'dandır.» Mustafa Kemal

Artık Kerim Paşa'nın yorulduğu anlaşılıyordu. «Son iki sözüm ruhum» diyerek «millî dâvâ'nın ilkelerini üstün tutmak ve korumak şartıyla, içten gelen dileklerin sayılıp döküldüğünü ve Tanrı'nın eli... yüce âyetinin, Tanrı tarafından hayırla kabul buyurulması için kullanılmış olduğunu söyledikten sonra «Allaha ısmarladık yine görüşeceğiz...» diyerek çekilmek istedi.

Bırakmadık!

Son sözü biz söylemek istedik ve dedik ki: «Kardeşimizin hatırında kalsın diye son bir cümle arz ediyorum:

— Millet güçlü, her şeyi kavramış ve tuttuğu yolda kesin kararlıdır. Millî Mücadele hızlı bir gelişme seyrindedir. Yüce ve Şevketli Padişahımız Efendimiz'in lûtuflarının ve sevgilerinin bir belirtisi olmak üzere karar vermelerinin ve soruna çözüm getirmelerinin zamanıdır» .

Efendiler, bundan sonra Ferit Paşa Kabinesi ancak üç gün dayanabilmiştir.

Kendisi ile görüşemediğim dostum Rahmetli Kerim Paşa'nın bazı kimselere söylediğine göre, bu görüşmemizi olduğu gibi Padişah'a göstermeyi başarmış ve bunun üzerine direnme gücü kırılmış.

Kerim Paşa'nın Kara Vasıf Bey'e yazmış olduğu 8 Kasım 1919 tarihli mektubunda da buna işaret edilmiştir.

Rahmetlinin bu mektubunda şu satırlar vardır: «Eski sadrazam, en son yapılan görüşme, bunun yol açtığı sürekli etki ve ciddî tartışmalar sonunda, çekilmek gerektiğine inanarak ve bütün direnme gücü kaybolarak istifasını sundu... İşte sessiz sedasız, vatan için çalışan ve tek başına bendenizin tertemiz gayreti ile başarılan büyük olay budur...

Dikkate almak gerekir ki, bu yazıları ben yazmıştım. Eski sadrazam ile Padişahımız Efendimiz Hazretleri, bütün bu görüşmelerin sonuçlarını öğrendikten sonra, dayandıkları sağlam temeller

karşısında kararlarını vermişlerdir... Yapılan teşebbüsün ve yazılan yazıların ne dereceye kadar önemli noktaları içine aldığı ve nasıl bir dürüst vicdan ve keskin görüşle, yaşanan gerçeklerin kâğıda geçirildiği, elbette Tanrı katında ve milletin tarihî değerlendirmesinde asaletle bezenmiş bir değer olarak kalacaktır...

Beni, bütün bunları sayıp dökmeye yönelten gerekçeler, geride kalmış olayları gerçek yüzleri ile ortaya koymaktır....» Rahmetli Kerim Paşa mektubunun sonunda, «bu kâğıdımın bir kopyasını Hey'et-i Temsiliye'ye göndermek lûtfunu esirgemezseniz, büyük gerçeklerin tam olarak ve birlikte yayınlanmasına yardım etmiş olursunuz» demiş. Oysa, bana mektubun kopyası değil aslı gönderilmişti. Bu mektubu da yayınlanacak belgeler arasına koyacağım .

Efendiler, bu görüşmenin yapıldığı gecenin ertesinde, yani 28 Eylül günü, görüşme özeti bütün kolordulara şifre ile bildirildi.

TRABZON'DAN GELEN TEKLİF

Rahmetli Kerim Paşa'nın Fuat Paşa'ya yazdığı ilk telgrafında, İstanbul'daki yüksek mevkili şahısların mücadele liderleriyle belli bir yerde buluşup konuşmalarından söz edildiğini görmüştük.

Bunun benzeri, fakat aksine yani Anadolu'dan İstanbul'a gitme yolunda bir teklif de, bundan daha önce Trabzon'dan çıkmıştı.

Müsaade buyurursanız bunu biraz açıklayayım: Trabzon Valisi Galip Bey, 18/19 Eylül tarihlerinde teftiş göreviyle Ardasa'da bulunuyordu.

Kâzım Karabekir Paşa'nın Ardasa'ya gidip vali ile görüşmesi söz konusu idi. Bu konu üzerinde 19 Eylülde telgraf başında Kâzım Karabekir Paşa ile görüştük. Sebebi Trabzon'dan aldığım 18 Eylül tarihli bir telgraftı.

Kendisine olduğu gibi verdiğim bu telgrafta: «Millî çıkarları bozan altı maddeyi kabul etmiyoruz (Bu altı madde İstanbul ile ilişki kesme konusundaki emirdir). Arz edeceklerimizin Zâtîşâhâne'ye ulaştırılması da oraya gönderilecek bir hey'etle sağlanabilir kanısındayız» denilmekte idi .

Kâzım Karabekir Paşa, makine başında Trabzon Valisi ile görüşmüş, özetini bildirdi. Vali soru tarzında birtakım görüşler ileri sürmüştü. Karabekir Paşa uygun karşılıklar vermişti.

Vali, en sonunda: «İstanbul'a bir hey'et gönderilerek durumun Padişah'a arzını ve bu hey'etle birlikte kendisinin gitmesini teklif etmiş ise de, artık bizim çeşitli yollarla konuyu arza bir çare düşünmüş olmamız dolayısıyla, bu düşüncesinden vazgeçmiştir.

Böyle bir hey'etin gitmesi ve buna sarayın durumunu iyi bilen Gümüşhane temsilcisi Zeki Bey'in de katılması teklif edilmektedir» denilmekte idi.

Gariptir ki, iki gün sonra, yani 21 Eylül 1919'da, Torul'daki Yarbay Halit Bey'in gönderdiği bir şifrede de bu hey'et meselesinden söz ediliyordu.

Fazlasıyla kuşkuya düşen Padişah'ı yabancıların ve Ferit Paşa'nın kucağına atmamak için, İstanbul'a gizlice bir hey'et gönderilmesinin uygun olacağı, eğer bu hey'ete Servet ve Zeki Beyler de temsilci olarak alınırsa kendilerinin sevinerek kabul edecekleri, Zeki Bey'in ağzından bildiriliyordu.

Halit Bey'e 22 Eylül'de verdiğim cevapta Zeki ve Servet Beyler'in de içinde bulunacağı bir hey'etin

İstanbul'a gönderilmesinin uygun olmadığını bildirdim. 24/25 Eylül tarihinde Hâlit Bey'den aldığım bir telgrafta, «Trabzon'daki muhalefetin başı durumunda olan Trabzon Valisi Galip Bey'i, kolordunun ve Erzurum valisinin davetini kabul edip Erzurum'a gitmediğinden, mecburiyet karşısında ve silâhlı koruma ile bu gece (24/25 Eylül) Erzurum'a gönderdim» deniliyordu.

Efendiler, garip bir tesadüf değil midir ki, rahmetli Kerim Paşa'nın ilk aracılık telgrafı, Trabzon valisinin tutuklandığı gecenin ertesi günü, Trabzon'da, vali, Zeki ve Servet Bey'lerle, bunların aldatması üzerine bazı kimselerin İstanbul ile ilişki kesme konusundaki teşebbüslerinin ve İstanbul'a bir gizli hey'et olarak gitme plânlarının başarısızlığa uğratılmasının gerçekleştiği bir günde, yani 25 Eylül günü çekiliyor ve bizi ancak 27/28 Eylül gecesi aramak gereği duyuluyor.

Yazışmaların şeklinden anlaşıldığına göre, Erzurum'a giden Vali Galip Bey, Kâzım Karabekir Paşa'ya, yeniden İstanbul'a bir hey'et aracılığı ile başvurmaktan söz etmiştir. Bununla ilgili olarak, Paşa'nın 27 Eylül tarihli bir «olur» isteme telgrafını alıyoruz.

Buna 28 Eylülde karşılık olarak çekilen telgrafta, Kerim Paşa ile yapılan görüşmemin özeti verildikten sonra, «söz konusu müracaatın gerekli görülüp görülmediğinin bildirilmesini rica ederiz. Gerekli görüldüğü takdirde, Trabzon valisinin, Millî Mücadele'mize karşı gelme konusunda Dahiliye Nâzırı Âdil Bey'den hiçbir farkı olmadığından, kendisinin asil Millî Mücadele'mize hiçbir şekilde karışmasına müsaade buyurulmaması» karşılığı veriliyor. Kâzım Karabekir Paşa'nın 30 Eylülde verdiği karşılıktaki: «Trabzon valisinin bu gibi işlere karıştırılmaması konusundaki» düşüncemizin yerinde olduğu kabul edildikten sonra, «Trabzon'un durumunda çoktandır beklenen düzelme gerçekleşti» deniliyordu.

Efendiler, son olarak sunduğum bilgilerle bir gerçek üzerinde daha düşünceleri aydınlatmak isterim. Trabzon Valisi Galip Bey ile Zeki Bey, saray ve Ferit Paşa ile ilişki içinde idiler. Bir hey'et halinde İstanbul'a gitmekten maksatları, millî gayeye hizmet değil, orada gerekenleri aydınlatarak ve bazı tedbirler tavsiye ederek, yeni talimat almak gibi bir maksada dayandığına bence şüphe yoktur. Nitekim, Zeki Bey daha sonra İstanbul'a gidince, arkasından gerektiği kadar para ve cephane göndermeye söz verilerek ve özel bir talimat ile Trabzon ve Gümüşhane dolaylarında örgütler kurmak üzere gönderilmiştir. Kendisini İnebolu'da tutuklatıp Ankara'ya getirtmiştim.

Bana, bu söylediklerinin hepsini itiraf etti. Yalnız, sözde İstanbul'u aldattığını, alacağı para ve silâhları bize teslim etmek niyetinde bulunduğunu söyledi. Buna o gün ve hattâ bugün bile inanacak saf kimseler bulunabilir mi? Bununla birlikte, ben bu zâtı, Erzurum Kongresi'ndeki ilişkinin hatırasına saygı duyarak, yalnız gerekli uyarı ve nasihatlarla bulunmakla yetinmiş ve serbest bırakmışım.

İLK BOZKIR OLAYI VE İZMİT MUTASSARRIFI'NIN KARŞI KOYMASI

Efendiler, İstanbul Hükûmeti tarafından kolordu komutanı olarak Konya'ya gönderilen Sait Paşa'yı 30 Eylülde İstanbul'a geri gönderdik. Konya Valisi kaçak Cemal Bey'in kaçışından önce tertiplemediği ilk Bozkır olayının önüne geçmek için, 20'nci Kolordu ve Niğde'de 11'inci Tümen vasıtasıyla ve bunların yardımlarıyla gerekli tedbirler alınarak, İstanbul'un, çıkmasını beklediği olayları önledik. Ereğli, Bolu, Adapazarı, İzmit dolaylarında kurulmasına çalışılan Kuva-yı Milliye teşkilâtı, Eylül ayının son günlerinde büyük bir hassasiyet göstermeye başladı. O çevrelerdeki Kuva-yı Milliye liderleri, kabinenin direnmesi halinde İstanbul'a harekete hazır bulunduklarını bildiriyorlardı. Bu hususu, 28 Eylülde, bütün memlekete ve tabîi olarak İstanbul'a da bir genelgeyle bildirdik. Ancak, İzmit şehrinde, 2 Ekim günü olumsuz denebilecek yeni bir durum karşısında kaldık. O tarihte, İzmit mutasarrıfı, Suat Bey adında bir zattı. Kendisini telgraf başına çağırdık. Son günlerde yapılan tebliğlerin hepsinin alınıp, gereklerinin

yerine getirilip getirilmediğini sordum. Mutasarrıf Bey, yaptığı açıklamada diyordu ki: «Yapılan tebliğleri aldım. Anlaşmazlık ve karışıklık olmaması için halkı serbest bırakarak dinlemeyi en doğru hareket saydım. Olumsuz söylentiler vardır. Hey'et-i Temsiliye'den açıklama istemek ve özellikle maksadın İttihat Hükûmeti'ni önceki şekliyle yeniden diriltmek olup olmadığını kesin olarak anlamak kararındadırlar. Bendeniz en tarafsız bir kimse olarak huzur ve güvenliği koruma görevini yüklenmiş bulunuyorum. Her kim ve her ne için olursa olsun, sonucu bilinmeyen bir maceraya başkalarını sürüklemeyi doğru bulmam. Tedbirli ve ihtiyatlı hareket etme yanlısı olduğumu bütün tecrübelerime dayanarak arz ederim».

Verdiğim cevap aynen şu idi:

Sivas, 2.10.1919

Suat Bey'e

İzmit'te en küçük bir anlaşmazlık ve karışıklığa meydan vermemek asıl görevimiz olduğu gibi, tarafımızdan da özellikle rica edilmiş bir husustur. Millî teşkilât ve mücadelemizin meşru maksadını ve niteliğini gerek zâtîâlînize gerek İzmit'teki birçok kimseye ve bütün dünyaya karşı yazmış ve yazmakta bulunduğumuz bildiri ve açıklamalarla, en kinci düşmanlarımıza bile anlatmış olduğumuza şüphemiz kalmamıştır. Artık, ayak takımının dedikodusundan öteye bir değeri olmayan söylentilerin, karar verme konusunda etkili olabileceğine imkân vermiyoruz. Bundan başka, eğer halkın açıklanmasını istediği noktalar var idiye, bunlar neden derhal bize sorulup, çözüme kavuşturulmamış bulunuyor. Siz, tarafsız olarak kalmayı tercih buyuruyorsunuz. Oysa, tuttuğunuz yol kesinlikle tarafsızlık yolu olamaz. Çünkü, siz milletin meşru mücadelesine karşı tarafsızlık iddiasında bulunduğunuz halde, haince davranışları ile kanun dışı ve aslında yok hükmünde olan Ferit Paşa Kabinesi'nin memurluğunu yapmakla meşgulsünüz. İttihatçılığın diriltilmesi ile uğraşacak kısır görüşlülerden olmadığımı siz pek güzel anlayabilirsiniz. Size en temiz duygularla ve fakat bütün kesinliği ile şunu arz ederim ki, siz artık Ferit Paşa Kabinesi'ne güven duymuyor iseniz, bunu Dahiliye Nezareti'ne resmen bildirmelisiniz. Eğer milletin hüküm ve isteklerine aykırı olarak Ferit Paşa Kabinesi'ne güveniniz varsa, İzmit'in sayın halkını meşru olan milli mücadelesinde serbest bırakmak üzere derhal yerinizi terk ile İstanbul'a hareket ediniz. Bu iki noktadan herhangi birine uymamanız halinde, yüksek şahsınızın karşılaşılabileceği durumun sebep ve sorumlusunun yine siz olmuş bulunacağını pek samimî olarak bildirmeyi vicdanî bir görev sayarım.

Hey'et-i Temsiliye Adına

Mustafa Kemal

Mutasarrıf Bey'in, «kulunuzu sükûnetle dinleyiniz efendim, ben deniz iyi ifade edemedim. Maksadınızın yüceliğinden ve meşruluğundan zaten söz edilemez» cümleleriyle başlayan cevabında yazılan satırlar, «bizi yarınki cuma namazına kadar kendi halimize bırakınız. Ferit Paşa'ya kimbilir kaç defa kalemle hücum eden ben denizi ne kadar kötü gözle görüyorsunuz efendim» cümleleriyle son buluyordu.

Bunun üzerine, ertesi günkü cuma namazına kadar bekleyeceğimizi bildirmek üzere yazdığım telgrafa şu iki cümleyi ekledim: «Sizi kötü gözle gördüğüm şeklindeki zan doğru değildir. Çünkü, vicdanımız sızlamadan verebileceğimiz hükümler, ancak fiilî sonuçlara bağlıdır, efendim».

O tarihte, İzmit'te, Albay Asım Bey adında bir zat tümen komutanı olarak bulunuyordu. Asım Bey'e de, bir iki günden beri, telgraf başında tebligatta bulunulmuştu. Ancak, hiçbir cevap alınamıyordu. Onu da 2 Ekim günü makine başına çağırdım ve konuştum. Kendisine: «Kabinenin düşeceği ve belki de düşmüş olması kesindir. Bu bakımdan milletin azim ve iradesi her türlü kararsızlığın üstünde bir güce sahiptir» dedikten sonra, kesin düşünce kararını beklemekte olduğumu söyledim. Tümen Komutanı

Asım Bey'in uzun özür dilemeler ve görüş bildirmelerle dolu cevabından çıkan elle tutulur anlam, şimdiye kadar cevap vermeyişinin sebebinin İstanbul'daki Kolordu Komutanı'ndan sorduğu sorulara cevap alamamış olmasından ileri geldiği ve yarınki cuma namazında karar alınacağı cümleleri ile özetlenebilir Bazı nasihat ve teşvikleri içine alan cevabımızda başlıca şunları söyledim: «Ferit Paşa'nın yarına kadar çekilmesi pek muhtemeldir. Bu takdirde, yarınki toplantınız sonunda Zâtışâhâne'ye ve kesinleştiği takdirde yeni hükûmet başkanına, kabinenin millî gayeyi tam olarak benimsemiş tarafsız kimselerden kurulmasının istirham edilmesini ve bunun beklendiğinin arzedilmesini sağlayınız. Bir de, vatanımızı ve millî bağımsızlığımızı kurtarmak için, kurulacak yeni kabine ile işbirliği hâlinde daha pek çok çalışmaya ihtiyacımız olduğundan, tam bir sükûnet içinde, Hey'et-i Temsiliye kararıyla arzettiğim hususları göz önünde bulundurarak teşkilâtlanmaya devam buyurulmasını rica ederim».

FERİT PAŞA'NIN İSTİFASI

Efendiler, ben, Asım Bey'e bu son cümleleri yazdırırken (2 Ekim 1919, saat 15.40'ta) araya imzasız şöyle bir telgraf girdi: «Paşa Hazretleri, İstanbul'daki yakın arkadaşlar söylediler. Bütün akşam gazeteleri yazıyormuş. Ferit Paşa sağlık durumu dolayısıyla istifa etmiş.

Kabineyi kurmak üzere Tefik Paşa görevlendirilmiş. Daha sabahtan söyleniyordu, fakat doğrulanmamıştı, şimdi doğrulandı efendim.»

Bu telgrafı kim veriyor? Anlayınız, dedim. Sormaya zaman kalmadan telgraf şu şekilde devam etti.

«Biz, Ankara telgrafçıları, Paşa Hazretleri'nin huzurunda derin saygı ile eğiliriz ve vatanımızın başına bir belâ kâbusu olan bu kabinenin devrilmesi için milletin başına geçerek kazandığı başarıyı kutlarız. Lûtfen söyleyiniz.»

Telgraf haberleşmesi kesildi. Gerçekten de 2 Ekimde Ferit Paşa Kabinesi düşmüş bulunuyordu. Ancak, yeni kabineyi kuran Tefik Paşa değil Âyan'dan Birinci Ferik Ali Rıza Paşa idi.

Efendiler, sırası gelmişken arz edeyim. Bütün telgrafçılarımızın, teşebbüslerimiz ve Millî Mücadelemiz için yaptıkları fedakârca hizmetlerinin millî tarihimizde önemli bir yeri vardır. Kendilerine bugün açıkça teşekkür etmeyi bir borç sayarım.

ALİ RIZA PAŞA KABİNESİ

Efendiler, Ferit Paşa Kabinesi'nin düştüğünü ve Ali Rıza Paşa'nın kabine kurmak üzere görevlendirildiğini 2/3 Ekim 1919 tarihinde yazdığım bir genelge ile bütün millete bildirdim. Bu genelgenin bir suretini de bilgi için yeni sadrazama verdim.

2 Ekim günü, yeni kabine başkanıyla bağlantı kurmaya çalıştık. Ertesi günü Meclis-i Vükelâ'nın oturumunda Hey'et-i Temsiliye ile görüşeceklerine söz verilmişti.

Arz ettiğim bu genelgedeki belli başlı noktalar şunlardı:

Yeni kabine, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde belirlenen ve tespit edilen millî teşkilât ve gayelere saygılı olduğu takdirde, Kuva-yı Milliye ona yardımcı olacaktır. Yeni kabine, Meclis-i Millî'nin toplanmasıyla fiilî denetleme görevine başlanıncaya kadar, milletin kaderi ile ilgili herhangi bir taahhûde girmeyecektir. Barış Konferansı'na tayin edilecek temsilciler, millî dâvâyı gerçekten

kavramış ve milletin güvenini kazanmış bilgili ve yetenekli kimselerden seçilecektir. Bildiride, bu saydığım ilkelerin, yeni kabine tarafından kabul edilmesinin teklif edileceği açıklandıktan sonra, «bu konuda başkaca görüşleri varsa, yarın öğleye kadar hemen bildirilmesi» isteğinde bulunuldu.

3 Ekim 1919 günü, Sadrazam Ali Rıza Paşa'ya yazdığım telgrafta «millet, şimdiye kadar işbaşına geçenlerin Anayasa'ya ve millî gayeye aykırı hareketlerinden üzüntü duydu. Bundan dolayı meşru olan haklarını tanıtmak ve mukadderatını ehliyetli ve güvenilir ellerde görmek hususunda kesin kararını verdi. Gereken sağlam teşebbüsleri yaptı. Düzenli bir teşkilâtı bulunan Kuva-yı Milliye, milletin kesin iradesini tam olarak gösterme ve ispat etme kudretini elde etti.

Millet, padişahın güven ve itimadını kazanmış olan yüksek şahsiyetiniz ile saygıdeğer arkadaşlarınızı müşkül durumda bırakmak istemez. Aksine, yardımcı olmaya bütün içtenliği ile hazırdır.

Ancak, Hükûmet içinde, Ferit Paşa ile birlikte çalışmış nâzırların bulunması, yüksek hey'etinizin görüşleriyle millî gayenin biribiri ile ne dereceye kadar bağdaştığını, büyük bir açık kalplilikle anlamak mecburiyetini doğurmuştur.

Millete tam bir güven gelmedikçe, atılmış olan kurtuluş adımının durdurulması ve yarım tedbirlerle yetinilmesi uygun görülmemektedir.

Bu bakımdan, şu hususların sizce kabul edilip edilmeyeceğini kesin ve açık olarak anlamak isteriz» dedik ve genelge dolayısıyla belirttiğim üç esası saydık. Daha sonra, «bu temel noktalarda uyuşma bulunduğu anlaşıldıktan sonra, olağan dışı durumun giderilmesi için ikinci derecede bazı hususları da» arz edeceğimizi bildirdik .

Ali Rıza Paşa, bu gün, Saray'a ant içmek üzere gideceklerinden, telgrafımıza yarın cevap verileceği bildirildi.

ALİ RIZA PAŞA KABİNESİ'NDE SEZİLEN KARARSIZLIK

Biz, bazı tavırlardan, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nde bir çekingenlik, bu kabineyi oluşturan şahısların da kafalarında bir bulanıklık sezer gibi olduk. Onun için bazı tedbirler almayı uygun gördük.

Aynı günde bir genelge yazdık. Bunda, «hükûmet ile millet arasında görüş ve gaye birliğinin sağlandığı bir tebliğ ile bildirilinceye kadar eskiden olduğu gibi resmî haberleşmenin kesilmiş bir durumda bulundurulması» gereğini bildirdik.

Bundan başka, her taraftan gelen teklif ve görüşleri birleştirerek, bütün kolordu komutanlarına ve Millî Mücadele'ye yardımcı olan valilere de 3 Ekim günü, bazı gizli tebliğlerde bulunduk. Yeni kabine ile ilk temasımıza ait olan bu belgeleri, olduğu gibi yüksek hey'etinizin gözleri önüne sermeyi, bundan sonraki haberleşme ve ilişkilerin kolaylıkla anlaşılabilmesi bakımından uygun görüyorum. Müsaade buyurur musunuz?

Sivas, 3.10.1919

Bütün Kolordu Komutanlarına ve Millî Mücadele'ye Yardımcı olan Vali ve Vali Vekillerine

Aşağıdaki telgrafın Harbiye ve Dahili Nâzırlarına çekilerek sonucun bildirilmesi rica olunur:

Dahiliye Nâzırı'nın haince hareketlerine âlet olarak halkı fiilî olarak silâhlandırmaya ve birbirini öldürtmeye kalkışan Konya Valisi Cemal, Elâzığ Valisi Ali Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Bey'lerin

tutuklanarak harp divanına verilmeleri, Trabzon Valisi Galip, eski Kastamonu Valileri İbrahim ve Ali Rıza Bey'ler ile Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın herhangi bir göreve getirilmemeleri; milletin kanuni haklarını çiğnemediklerinden, millî dâvâ ve mücadeleye yardımlarından dolayı azledilen Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eski görevine getirilmesi, eski Bitlis Valisi Mazhar Müfit ve eski Van Valisi Haydar Bey'lerin derhal boş illere tayin edilerek görevlendirilmeleri istenmektedir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Hey'et-i Temsiliyesi adına

Mustafa Kemal

Sivas, 3.10.1919

Bütün Vali ve Kolordu Komutanları ile Bağımsız Mutasarrıflıklara

Aşağıdaki örneğe uygun olarak Sadrazam'a müracaat buyurulması ve sonucun bildirilmesi rica olunur:

Müslüman halkı silâhlandırmaya ve birbirini öldürtmeye kalkışan ve orduyu içten yıkarak sonunda vatani savunmasız bırakmak için emir veren, ordunun sırlarını, şifreleri çalmak için fiilî tertiplere girişmek suretiyle açığa vuran ve Anayasa hükümleri gereğince dokunulmazlığı bulunan milletin özel haberleşmelerine engel olan eski nâzırlardan Ali Kemal Bey, Süleyman Şefik Paşa, Dahiliye Nâzırı Adil Bey'in, Millet Meclisi açılınca, Yüce Divan'a verilmek üzere hiçbir yere kaçmalarına meydan verilmemesini ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Bey'in aynı sebeplerle derhal tutuklanarak ilgili mahkemeye verilmesini kanunun dokunulmazlığı ve kutsallığı adına istemekteyiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hey'et-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal

Harbiye Nezareti'ne geçen Cemal Paşa, elbette orduya resmî bir tebliğ yapacaktı. İşte ona ilk cevap olmak üzere kolordulara şu telgrafın verilmesini tavsiye ettik:

3' üncü, 20'nci, 12'nci, 15'inci, 13' üncü Kolordu Komutanlıklarına

20'nci Kolordu Komutanı Fuat Paşa'ya (ayrıca)

Konya'da Refet Bey'e (ayrıca)

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'nın ilk tebliğine karşılık olmak üzere aşağıdaki telgrafın gizli olarak kendisine çekilmesi ve sonucun bildirilmesi rica olunur.

«Zâtıdevletlerinin, meşru Millî Mücadele'nin başlangıcından beri büyük bir kanaat ve inançla başında bulunduğunuzu bilmekteyiz. Harbiye Nezareti'ne getirilmeniz sevinçle karşılanmıştır. Zâtıdevletlerinin başarıya ulaşması için bütün ordu ve bütün Kuva-yı Milliye yardımcı olacaktır. Başarınızı tam olarak sağlayabilme bakımından aşağıdaki hususların mümkün olan en kısa zamanda yerine getirilmesini rica ederiz:

Cevat Paşa yahut eski 1'inci Ordu Müfettişi Fevzi Paşa Genelkurmay Başkanlığı 'na atanmalıdır. Galatalı Albay Şevket Bey yahut Yusuf İzzet Paşa İstanbul'daki Kolordu Komutanlığı ve İstanbul Merkez Komutanlığına atanmalıdır. Yusuf İzzet Paşa, İstanbul Merkez Komutanı ve Galatalı Şevket Bey 25'inci Kolordu Komutanı şeklinde de olabilir. Albay İsmet Bey'in Harbiye Nezareti Müsteşarlığı'na, Tümen Komutanı Yarbey Kemal Bey'in Emniyet Genel Müdürlüğü'ne atanmasına aracı olunmalıdır. Ordu üzerinde kötü etki yapmış olan, Harbiye Nezareti'ni işgörmez ve değersiz bir duruma düşüren ve Meclis-i Millî'den geçmeden eski rütbeleri ile göreve alınıp kendilerine sırf siyâsî düşünceleri

dolayısıyla iş verilmiş bulunan emeklilerin derhal görevlerine son verilerek, önemli ve hassas makamların güvenilir ellere teslimi gerekir. 3'üncü Kolordu eski Komutanı Albay Refet Bey sebepsiz olarak istifaya mecbur edildiğinden, bu işlemin düzeltilerek kendisinin, bugün bulunduğu Konya'da 12'nci Kolordu Komutanlığı'na atanması, Fuat Paşa ile ilgili işlemin de düzeltilerek kendisinin 20'nci Kolordu Komutanlığı'nda bırakılması. Fuat Paşa'nın yerine atanan Hamdi Paşa ve 12'nci Kolordu'ya atanan Sait Paşa derhal asıl görevlerine döndürülmelidirler. İlk fırsatta müfettişliklerin yeniden kurularak, Doğu Anadolu'daki kolorduların 13'üncü Kolordu da dahil olduğu halde Kâzım Karabekir Paşa' ya, Batı Anadolu'daki kolorduların İstanbul ve Edirne de dahil olduğu halde Ali Fuat Paşa'ya verilmesi ve şimdilik iki müfettişlik ile yetinilmesi uygun görülmüştür. Hey'et-i Temsiliye Adına

Mustafa Kemal

Efendiler, yeni sadrazamdan beklediğimiz cevap nihayet geldi, şudur:

Çok ivedi Sadaret, 4.10.1919

Sivas'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Delegelerine

İlgi: 2 ve 3 Ekim 1919

ALİ RIZA KABİNESİ MİLLİ TEŞKİLAT VE GAYELERİ SORUYOR

Erzurum ve Sivas Kongrelerinde, tayin ve tespit edildiği, telgraflarında bildirilen teşkilât ve gayelerin neden ibaret olduğu Vekiller Hey'eti'nce bilinmediğinden, durumun gereği incelenmek üzere her şeyden önce söz konusu kongrelerin kararlarının acele olarak bildirilmesi istenmektedir, efendim.

Sadrazam

Ali Rıza

Sadaret, 4.10.1919

Sadrazam Paşa ve saygıdeğer arkadaşlarının-içlerinde biraz sonra görüleceği üzere, Kuva-yı Milliye'nin temsilcisi olarak kabineye girdiğini söyleyen Cemal Paşa'nın da bulunmuş olmasına rağmen - hükûmeti kurmuş oldukları güne kadar, millî gayelerin neden ibaret olduğunu bilmediklerini söylemeleri, şaşılacak bir şey değil midir?

Bundan daha da çok dikkati çeken nokta, millî gayelere uyup uymamak konusunda karar verebilmek için, öncelikle kongrelerin kararlarını istemiş olmalarıdır. Oysa, bu kadar dağdağaya ve uygulanması selefi Ferit Paşa'nın düşmesine yol açan kongrelerin kararlarını bilmemeleri düşünülebilir miydi?

Maksatlarının zaman kazanmak ve bize karşı hiçbir taahhüde girmeksizin, yeni ve şeytanca tedbirlerle milleti aldatarak, kendini göstermiş olan dayanışma ve bağlılığı gevşetmek olduğuna asla şüphe etmedim. Ancak, eğer aradaki bağlar koparılacaksa ben de her şeyden önce onların bütün içyüzlerini milletin gözü önüne serecek bir davranışı tercih ettim. Bu yüzden, Sadrazam'ın ve saygıdeğer arkadaşlarının isteğini yerine getirdim. 4 Ekim 1919 tarihli telgrafla, kongrenin bildirisini olduğu gibi, tüzüğünde yalnız teşkilâtla ilgili ana noktalarını özet olarak bildirdim. Hiçbir yerden hükûmetle resmî yazışmalara girişilmemesi için yeniden genel tebliğler yapıldı.

Efendiler, aynı günde şöyle bir telgraf aldım:

Başkanlığım altında kurulmuş olan yüce kabine, milletin isteğine uygun olarak, vatanın saadet ve selâmetini sağlamak için sarsılmaz bir kararlılıkla çalışma konusunda tam bir görüş birliğine varmış bulunmaktadır. Osmanlı topluluğunda birliğin sağlanması, milli bağımsızlığın korunması, yüce hilâfet ve saltanat makamının dokunulmazlığı, Anayasa hükümleri gereğince, hiç şüphe yok ki, bütün bir milletin iradesine dayanılarak gerçekleştirilebilecektir.

Ateşkes Anlaşması'nın yapıldığı tarihteki sınırlar içinde kalan bütün Osmanlı topraklarının ve şehirlerinin, bu anlaşmanın kendisine temel dayanak yaptığı Wilson prensipleri gereğince doğrudan doğruya Osmanlı saltanatının idaresi altında bırakılması ve bu sınırlar içinde kalıp da nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan vatan birliğinin parçalanmasını önleyerek, bu topraklar üzerindeki tarihî, dinî ve coğrafi haklarımıza ve adalet anlayışına uygun bir karar alınmasının sağlanması da bugünkü hükûmetin vazgeçilmez bir gayesidir.

Meclis-i Millî toplanıncaya kadar milletin kaderi üzerinde hiçbir kesin ve resmî taahhüde girilmemesi, Barış Konferansı'na gönderilecek delegelerin millî dâvâyı kavramış, güvenilir, ileriye gören ve yetenekli kimselerden seçilmesi tabiidir.

Memleketimizdeki meşrutiyet idaresi gereğince millî hâkimiyet geçerli olduğundan, görevini hakkıyla kavramış olan bugünkü hükûmet, milletin kararını almadan memleketin alinyazısı hakkında karar veremeyeceği için, seçimlerin bir an önce yapılması konusunda her türlü teşebbüsleri yapmakta, Meclis-i Meb'usan'ın toplanmasını çabuklaştırma bakımından gereken kolaylıkları göstermeye çalışmaktadır.

Ancak, hükûmetin politikasında hâkim olan ilke, kanun hükümlerine bütünüyle uyarak aksi durumları anlamak ve ortadan kaldırmaktan ibarettir. Olağan dışı ve kanunsuz durumların süregelmesi, Osmanlı Devleti'nin hükûmet merkezi ile Anadolu'yu birbirinden ayırarak birçok kötü sonuçlar doğuracağından, Allah korusun, devlet merkezinin varlığını tehlikeye düşürecek ve memleketin öteki bölgelerinin de işgal altına alınması sonucunu vererek vatanın birliğini bozacaktır.

Bu bakımdan bugünkü hükûmet, tarafınızdan işgal olunan resmî dairelerin boşaltılması, hükûmet işlerinin aksatılmasına son verilmesi, en küçük bir eksikliğe bile uğratılmaması şart olan hükûmet otoritesine saygı gösterilmesi, yabancılarla siyasî ilişkilere girişilmemesi ve milletvekili seçimlerinde halkın hürriyetine asla karışılmaması hususlarına tarafınızdan söz verilmesini istiyor.

Saygıdeğer Efendiler, dikkat buyurulursa, bu telgrafta ne adres vardır ne de imza... Gerçi, Sadrazamlık makamından yazıldığı anlaşılıyordu. Fakat, başka bir şey daha anlaşılıyordu ki, bu satırları yazan şahıs veya şahıslar, bir defa Hey'et-i Temsiliye'yi tanımak ve onunda imzalı resmî yazışma ve görüşmelerde bulunmak istemiyorlardı. Bir de, bizim kongrelerde tespit ettiğimiz kararları ve kendilerine teklif ettiğimiz üç noktanın göz önünde bulundurulmasını, yeni kabinenin sadrazamı ve vekilleri tabîi buluyorlar. Bu kararların ve ilkelerin gerçekleştirilmesine zaten gayret etmekte olduklarını söylüyorlar.

Ancak, Sadrazam, «hükûmetin politikasındaki ana ilke, kanun hükümleridir. Görevi, aksi durumların önlenmesinden ve ortadan kaldırılmasından ibarettir» şeklindeki bir girişten sonra bizim tavır ve hareketlerimizin olağandışı ve kanunsuz olduğunu dolaylı yoldan belirtmeye çalışarak bunun devamı halinde, merkez ile Anadolu'nun birbirinden kopmakla sonuçlanacağını ve bunun doğuracağı tehlikeleri sayarak, sonunda baklayı ağızdan çıkarıyor: «Tarafınızdan işgal edilen resmî dairelerin boşaltılması, hükûmet işlerinin aksatılmasına son verilmesi, hükûmet otoritesine saygı gösterilmesi, yabancılarla siyasî ilişkilere girişilmemesi, milletvekillerinin seçiminde halkın hürriyetine asla müdahale edilmemesi hususlarına tarafımızdan söz verilmesini istemek» suretiyle, bizim varlığımıza ve faaliyetimize son vermek maksadında olduğunu belirtiyor.

Efendiler, belki unutmurum, ayrıntılı açıklamalara girişmeden önce söylemeliyim ki, tarafımızdan işgal

edilmiş resmî daireler yoktur. Yalnız Sivas ili, okulların tatilde bulunması dolayısıyla, Hey'et-i Temsiliye'yi lisede misafir etmişti. Söz konusu edilmek istenen resmî daire bu olacaktı. Yeni kabine, her türlü faaliyetine başlangıç olmak üzere Hey'et-i Temsiliye'yi buradan kovarak, halkın gözünde onun nüfuz ve haysiyetini kırmak istiyordu.

Efendiler, kimden kime yazıldığı belirtilmemiş olan bu telgraf üzerine, Sivas telgraf merkezi ile İstanbul telgraf merkezi arasında aynen şu haberleşme yapıldı:

Olağanüstü

İstanbul Merkez Müdürlüğü'ne

Sadaret merkezinden yazılan telgraf, başlık ve imzası bulunmadığı için Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hey'eti Temsiliyesi tarafından kabul edilmedi. Telgraf sureti merkezimizde alıkonmuştur. Gerekenlere bilgi verilmesi rica olunur.

İmza

Kongre Merkezi

«— Bize, üzerinde Sadrazam Paşa Hazretleri'nin cevabıdır, başlığıyla Âmetçi Bey verdi; kopyası telgrafhanededir. Siz Paşa Hazretleri'ne böyle veriniz.»

«— Hey'et-i Temsiliye'ye denilmemekte ve kimden geldiği bilinmemektedir. Bu yüzden, başlık ve imza olmadığı için kabul etmiyorlar.»

«— O halde, şimdi dağıldı. Kabinde bu konuda bir şey yazarlarsa durum elbette aydınlanır efendim.»

«Bu cevabı verdikten sonra dağıldılar. Artık bize bir şey gelmez. Fakat, Sadrazam Paşa belki evinden yazar. Bizim bu merkezin işi kabine toplantısı bitince son bulur, kapanır azizim.»

«— Siz, dediğimizi Âmetçi Bey'e söyleyin.»

«— Âmetçi Bey de gitti. Yalnızım.»

«— Telefonla söyleyiniz.»

«— Bizde şehir telefonu yok. Bununla birlikte siz telgrafı öylece saklayınız da sabahleyin resmen bir şey yazdıralım efendim.»

«— Sadrazam Paşa'ya telefon edin.»

«— Kardeşim, Sadrazam Paşa'ya anlatamayız ki...»

Olağanüstü Bâbîâli, 4.10.1919

Sivas Kongre Merkezi Müdürlüğü'ne

Erenköyü'nde oturan Sadrazam Paşa Hazretleri telefonla arandığı ve saat yirmi biri yirmi beş geçtiği halde bulunamadı. Bu haberleşme çaresiz olarak yarın arz edilecektir, efendim.

Bâbîâli Müdürü

Hüseyin Hüsnü

Olağanüstü İstanbul, 4.10.1919

Kongre Merkezi'ne

Bâbîâli Müdürlüğü'nden de bildirildiği gibi, şimdi yirmi biri yirmi beş geçeye kadar telefonda arandıkları halde, Sadrazam Paşa Hazretleri'nin konaklarından cevap alınamadı. Biraz sonra yine arayacağım. Cevap alırsam derhal bildiririm. Alamazsam sabahı beklemek zarurî olacaktır, efendim.

İstanbul Telgraf Müdürü

Tevfik

Efendiler, ertesi günü, yani 5 Ekim 1919 tarihinde, Hey'eti Temsiliye'ye çekilen imzasız telgrafın, cevap olarak Sadrazam tarafından yazıldığı söylendi. Bunu doğrulayan resmî ve imzalı bir yazı olmamakla birlikte, biz böyle küçük bir nokta üzerinde daha fazla durmayı yararlı ve gerekli görmedik. Sadrazam Paşa'ya cevap yazmayı uygun bulduk. 5 Ekimde yazdığımız uzun karşılığın ana noktalarını özetleyeyim:

«Tekliflerimizin hepsinin benimsenip kabul edilmiş olduğu anlaşıldı» dedikten sonra, tarafımızdan söz verilmesi istenen noktalar üzerinde açıklamalar yaptık ve şunları söyledik: «Olağandışı ve kanunsuz durumları yaratan Ferit Paşa Kabinesi idi. Ferit Paşa Kabinesi tarafından girilmiş olan gayrimeşru iş ve hareketleri doğuran sebeplerin ortadan kaldırılması için tarafınızdan kesin tedbirler alındığı takdirde, kendiliğinden yok olur.»

«Cemiyetimizin, bugünkü kabineye söz verip yardımlarda bulunabilmesi için önce, hükûmetin millî teşkilâtımızı olumlu karşıladığını açık ve kesin bir dille ifade etmesi gerekir. Aksi takdirde, karşılıklı güven ve samimiyetin varlığı şüpheli kalacak ve birbiri ile zıtlaşan davranış ve teşebbüslerin ortaya çıkması ihtimali bulunacaktır.»

Ali Rıza Paşa'nın imzasız telgrafında: «memleketimizdeki meşrutiyet idaresi gereğince, millî hâkimiyetin geçerli olduğu» noktasına da: «Gerçekten öyle ise de, dağıtılmasından başlayarak Meclis-i Mebusan'ın dört ay içinde toplanması Anayasa'mızın açık hükümlerinden iken, bugüne kadar seçmen kütükleri bile düzenlenmemiştir. Bu davranış, Ferit Paşa Kabinesi'nin açıktan açığa meşrutiyete bir darbesi ve Anayasa'ya kesin bir tecavüzü demektir; ceza kanununun ilgili maddesine göre bir cinayet sayılarak işleyenler hakkında kanun hükümlerinin tam olarak uygulanması, millî hâkimiyeti kabul edecek ve kanun hükümlerinin yerine getirilmesini kendisi için kanunî bir görev sayacak her meşru hükûmetin ilk kutsal görevidir» karşılığında bulunduk. Ondan sonra şu teklifleri ileri sürdük:

Memlekette sükûn ve güven olduğunu ve millî dâvânın tamamıyla haklı ve meşru bulunduğunu resmî bir bildiri ile ilân ederek, milletin tümünün birliğine hükûmetin de katıldığını gösteriniz. Düşmüş olan hükûmetin haince hareketlerine âlet olmuş bulunan birtakım yüksek dereceli memurlar vardır. Onları ilgili bulundukları mahkemeye veriniz. Millî Mücadele'ye karşı çıkan bazı valiler hakkında devlet hizmetinde kullanılmamaları için gereken işlemi yapınız. Millî Mücadele'ye hizmet ettikleri için görevden alınmış olanları görevlerine iade ediniz. Rütbelerinin iadesi Meclis-i Millî'nin onayından geçmemiş bulunan ve tek çalıştırılma nedeni, birtakım siyasî düşüncelerden ibaret bulunan emeklileri, derhal eski durumlarına döndürünüz. Önemli askeri mevkileri ehliyetli ellere teslim ediniz. Eski nâzırlardan Ali Kemal ve Âdil Beyler ile Süleyman Şefik Paşa'nın Meclis-i Millî'nin açılışında Yüce Divan'a verilmek üzere, hiçbir yere kaçmalarına meydan verilmemesini, Posta ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Bey'in derhal tutuklanarak ilgili bulunduğu mahkemeye teslimini, kanunun dokunulmazlığı ve milli hakların kutsallığı adına isteriz. Millî Mücadele'ye katılmış veya Millî Mücadele'yi desteklemiş olanlar aleyhine başlanmış olan kovuşturma ve baskılara son veriniz. Basını yabancı sansüründen kurtarınız. İşte Efendiler, özet olarak saydığım bu noktalarla ilgili görüş ve

tekliflerden sonra, telgrafımızı şöyle bitirdik: «Arz edilen noktalara ve ileri sürülen tekliflere millet için yeterli, açık ve uygun bir cevap verileceği zamana kadar, millî gayelerin gerçekleşmesi için milletçe alınmış olan fiilî tedbirlere, eskisi gibi devam zorunda kalınacağını, bütün illerden, bağımsız sancaklardan ve onlara bağlı yerlerden aldığımız kararlar üzerine tam bir kesinlikle arz ederiz.

İmza: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hey'et-i Temsiliyesi adına, Mustafa Kemal».

Efendiler, İstanbul ile haberleşme biter bitmez, derhal şu genelge ile durumu memlekete bildirdim:

5.10.1919

Genelge

İstanbul Belediyesi'ne, Basına

Sadrazam Paşa Hazretleri, Erzurum ve Sivas Kongrelerindeki temel kararları ve millî teşkilâtın gayelerini tabîî bulmakla birlikte, düşüncelerinde açıklanması gereken bazı noktalar görüldüğünden, hükûmetle milletin gerçek anlamda uzlaşmalarını sağlamak amacıyla ve bütün merkezlerin görüşlerinin özüne dayanılarak verilen cevap ve ileri sürülen teklifler aynen aşağıdaki genelge ile duyurulur. Gelecek cevap ve ona göre alınacak kararlar derhal duyurulacaktır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Hey'et-i Temsiliye'si adına

Mustafa Kemal

YUNUS NADİ BEY'E ARABULUCULUK YAPTIRILIYOR

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin iktidar mevkiine geçtiğinin beşinci gününe geldik. Hâlâ anlaşılmıyoruz. Memleketin İstanbul ile olan resmî haberleşme ve ilişkileri hâlâ kesilmiş olarak sürüp gidiyor. Sadrazam Paşa Hazretleri, tekliflerimize cevap vermiyor ve hiçbir vakit vermemiş olduğunu göreceksiniz. Kabineden hiç kimse bizimle görüşmek istemiyor.

Bu gün, yani 6 Ekim 1919 günü, Yunus Nadi Bey arkadaşımız, Harbiye Nâzırı olan Cemal Paşa'yı, daveti üzerine makamında ziyarete gitmiş. Cemal Paşa, Yunus Nadi Bey'e durumdan özellikle hükûmetle Hey'et-i Temsiliye arasında daha bir anlaşma olmadığından söz etmiş ve anlaşıldığına göre, bizi haksız göstermiş; kendilerinin her şeyi kabul ve uygulamaya hazır bulunduklarını anlatmış. Her halde anlaşmazlık çıkaran ve bunda direnen tarafın Hey'et-i Temsiliye olduğunu söylemiş. Öyle anlaşılıyor ki, Yunus Nadi Bey'in bizimle olan şahsî dostluğuna dayanarak, tarafları uzlaştırmak için arabuluculuk yapmasını teklif etmiş olacak.

Yunus Nadi Bey, bu aracılık teklifini sevinerek kabul etmiş. Yalnız, Yunus Nadi Bey'in, Cemal Paşa'nın verdiği bilgileri sağlam ve gerçek olarak kabullendiği ve durumu ona göre değerlendirdiği, şimdi sözünü edeceğim telgrafının ifadesinden anlaşılmaktaydı.

Yunus Nadi Bey'le telgraf başında yapılmış olan bu görüşmemiz, yeni kabine ile bizi, görünüşte de olsa, uzlaşmaya yöneltme bakımından önemlidir. Bu sebeple, müsaade buyurursanız biraz açıklayacağım.

Harbiye Nâzırı Paşa'nın beni telgraf başına davet ettiğini haber verdiler. Zaten dairemizde bulunan

makine başına gittim.

İstanbul- «Harbiye telgrafhanesi, Yunus Nadi Bey zâtıdevletinizle görüşmek istiyor efendim», denildikten sonra; «Harbiye telgrafhanesinde makine başında hazırım» dendi. «Hazır olan kimdir?» dedim.

Telgrafçı-»Yunus Nadi Bey ve yanında Nâzır Paşa'nın yaveri Cevat Rifat Bey vardır efendim. Nâzır Paşa'yı istediler mi, yoksa...» açıklamasında bulundu.

«— Kendileriyle şimdi görüşürüz. Yalnız, beni telgrafa davet ettikleri zaman Nâzır Paşa istiyor» demişlerdi.» Davet eden Nâzır Paşa mıdır, yoksa zâtıâlîleri mi?»

Yunus Nadi Bey- «Nâzır Paşa'nın müsaadesiyle ve yaveri vasıtasıyla, Harbiye merkezinden zâtıdevletlerini aradık. Bu yüzden yanlış anlaşıldı efendim,» dedi.

Ben - «Teşekkür ederim. Buyurun», dedim.

Bunun üzerine Yunus Nadi Bey'in sözleri alınmaya başlandı. Yunus Nadi Bey, düşüncelerine şöyle bir giriş yaptı: «Millî iradenin, millet hâkimiyetini etkili kılmasının olumlu bir sonucu olarak meydana gelen değişiklik üzerine, burada kurulan hükûmetle, millî teşkilât arasında uyumlu bir birliğin sağlanmasının gecikmeyeceğine hükmetmiştim. Yaptığım soruşturmadan sonra, daha bir iki noktada anlaşmazlık bulunduğunu anladım. Bu uyumun kurulmasındaki gecikme içte ve dışta iyi olmayacağı için, bazı hususları arz etmeyi bir görev saydım.»

Ondan sonra, şimdi özetleyeceğim noktalarla ilgili bilgi ve düşüncelerini, ilk konu olarak belirttiler.

- Ferit Paşa Kabinesi'nde bulunmuş olan bazı şahısların, bu kabinede yer aldıkları için kötü gözle görülmelerinin doğru olmadığını, Abuk Paşa (Ahmet Abuk Paşa)'nın Ferit Paşa Kabinesi'nin düşmesinde rol oynadığını;
- Rıza Paşa Hükûmeti'nin bir geçiş devresi hükûmeti olduğunu, süresinin Meclis-i Meb'usan seçiminin sonuna kadar devam edebileceğini;
- Bugünkü hükûmetin, millî gaye ve isteklerinin hepsini yerinde bulma ve olumlu bir sonuca ulaşmasına da çalışma konusunda en ufak şüpheyi yer vermemekte olduğunu, belirttiler ve;
- Özellikle, Cemal ve Abuk Paşa gibi kimselerin, hükûmette millî dâvanın birer temsilcisi ve kefil gibi kabul edilmelerinde kararsızlığa yer yoktur, hükümünü verdiler.

İkinci konu olarak da Yunus Nadi Bey, şahıslarla ilgili noktaya dokundular. Bunda bizimle tamamen aynı duyguda olmakla birlikte, «biraz ılımlı olma tavsiyesine cesaret edeceğim» dedi ve görüşünü, millî başarının uyandırdığı iyi etkilerin, bazılarında intikamcılıkla yorumlanarak lekelenmekten korunmanın önemli olduğu şeklinde belirtti.

Yunus Nadi Bey, «Bugünkü hükûmet üyeleri ile yaptığım temaslardan, hükûmetin, millî teşkilâtın isteklerinin yerine getirilmesinde kararlı olduğu anlaşılıyor» dedikten sonra şu bilgiyi verdi:

«Harbiye Nâzırı Cemal Paşa, bu gün yayınlanacak bildiride bu noktanın aslında yeterince açıklanmış olduğunu; ancak, bildiri, hükûmetin ağzından, resmî bir dille yazılmış olduğuna göre, her yön dikkate alınarak araya sıkıştırılmış göstermelik birkaç kelimeye önem verilmemesi gerektiğini söyledi.»

Yunus Nadi Bey, yeni sadrazam ile hükûmetinin -her türlü yanlış anlaşılmayı gidermek için- millî teşkilâtın ileri gelenlerinin göstereceği bir hey'etle doğrudan doğruya temas kurma konusundaki samimî isteğini bildirdikten sonra, bütün düşüncelerini şu cümle ile özetledi : «Bugün bendenizin en gerekli saydığım husus, bunalımın sona ermesi ve karmakarışık bir durumda sürüp gitmemesinden ibarettir».

Yunus Nadi Bey, bu konudaki düşüncelerimi beklediği için, ben de şu cevabı verdim:

Sivas, 6.10.1919

Yunus Nadi Beyefendi'ye

Hey'et-i Temsiliye'ce Sadrazam Paşa Hazretleri'ne yapılan birinci ve ikinci derecedeki tekliflerle, kendisinin hey'etimize vermiş olduğu cevap ve özellikle bu cevabın son bölümleri bilmem tarafınızdan görülmüş müdür? Söylediklerinizden ve yüksek düşüncelerinizden, bu yazıları görmemiş olduğunuza ve tekliflerimizin zâtîâlinize bunların nitelik ve samimiyetini tam olarak anlamamış olanlar tarafından anlatılmış bulunduğu hükmediyoruz. Bu nedenle, burada konunun esası üzerinde bir tartışmaya girmeyi müşkül görüyoruz. Yalnız, şahsî olan yüksek düşüncelerinizdeki bazı noktaları aydınlatmak maksadıyla, aşağıda, sırayla açıklamalar yapılmıştır.

Yeni kabine ile millî teşkilâtımız arasında uyumlu bir birlik kurulmasının gecikmeyeceği yargısına biz de varmıştık. Bu gecikmenin sebebini bizde değil, yeni kabinenin dört gündür göstermekte olduğu kararsız tavırda aramak gerekir. Yeni kabine, bize aramızda bir anlaşmazlık olduğunu da bildirmemiştir. Yeni kabinede, yerlerinde bırakılan eski nazırların namuslarından şüphe etmemekle birlikte, eski kabinenin ağır suç sayılacak işlerine bilerek veya bilmeyerek katılmış olmaları göz önünde tutulacak önemli bir noktadır. Abuk Paşa'nın kabinenin düşmesinde oynamış olduğu rol bizce bilinmemektedir. Biz, sonucu sağlayan gücü pek iyi biliriz. Bizim maksadımız, bu hükûmeti, sanıldığı gibi bir geçiş devresi hükûmeti olarak kabul etmek değildir. Aksine, milletin kaderi üzerinde karar verecek ve barışı yapacak en önemli bir hey'et olabilmesini dileriz. Milletimizin ana çıkarları açısından, yabancıların bizce hiç önemi yoktur. Biz, davranışlarımızı yabancıların dedikodusuna uydurma güçsüzlüğünü reddetmiş olanlardanız. İç ve dış durumu bütün açıklığı ile biliyoruz. Attığımız adım tesadüflere bağlı değildir, derin düşüncelere, sağlam temellere, bütün milletin düzenli bir teşkilâta bağlı gerçek kuvvetine ve irade gücüne dayanmaktadır.

Millet, egemenliğini bütün anlamıyla bütün dünyaya tanıttırmaya kesin olarak karar vermiştir. Bunun için de her yerde, her türlü tedbir alınmıştır. Bugünkü hükûmetin millî dâvâ ve istekleri olumlu karşılamasını ve olumlu bir sonuca bağlamaya çalışmasını bekleriz. Çünkü, başka türlü iktidarda kalamaz. Abuk Paşa'yı bilmiyoruz. Ancak, Cemal Paşa'dan millî teşkilâtımızın temsilcisi olmaktan başka bir şey beklemeyiz.

(Efendiler, şunu belirtmeliyim ki, Cemal Paşa bizim temsilcimiz değildi. Kendisine böyle bir mevki ve görevin verilmiş olması, sizce bilinen tutumundan dolayı doğru da değildi. Ancak, Yunus Nadi Bey'in telgrafında, Cemal Paşa'nın temsilci gibi kabul edilmesinde şüpheye gerek yoktur denilmiş olmasından, Cemal Paşa'nın bunu istediği kanısına varılmış ve bu görev kendisine bir oldubitti halinde verilmiştir.)

Cemal Paşa nâzır olur olmaz, kendilerinin herkesten önce bizimle ilişki kurup gerçek durumu anlayacağını ve ona göre hükûmetle millî teşkilâtın görüşlerini birleştirmeye çalışacağını umuyorduk. Oysa, daha böyle bir temastan kaçındığı görülüyor.

Bizim yeni kabineye karşı ileri sürdüğümüz teklif ve istekler, şahsî ve keyfî olmayıp, bütün iller ve bağımsız sancaklarla bunlara bağlı yerlerin, beş kolordu komutanının ve millî teşkilâta bağlılık gösteren yüksek dereceli memurların Hey'et-i Temsiliyemize bildirmiş oldukları tekliflerin, Hey'et-i Temsiliye'mizce, hükûmeti mümkün olduğu kadar güç bir duruma sokmama düşüncesi ile yapılmış özetinin özeti durumundaki bir sonucundan ibarettir.

Bu teklif ve isteklerde sandığınız ve belirttiğiniz sakıncalar da yoktur. Hükûmet, Hey'et-i Temsiliye'mizle samimî ve ciddî ilişki ve görüşmelerde bulunduğu takdirde, ileri sürülmüş olan istek ve

tekliflerin hükûmetçe uygulanabilecek şekil ve zamanını kararlaştırmaya hiçbir engel bulunmamaktadır.

Yalnız, Sadrazam Paşa'nın, Hey'et-i Temsiliye'mize 4 Ekimde cevap olarak gönderdiği telgrafındaki son paragraflar dikkati çeker niteliktedir. Eğer meşru olan millî teşkilâtımız ile bunun yönetimini elinde bulunduranları, gayrimeşru ve kanun dışı tanıma zihniyeti devam ettirilecekse, hiçbir uyuşma imkânı bulunamayacağına şüphe yoktur.

Bugün yayınlanacağını bildirdiğiniz bildiride, her ne sebeple olursa olsun, millî teşkilât ve mücadelemiz hakkında eleştirici bir dil kullanıldığı takdirde, hattâ bu tutum önemsiz birkaç kelimeden ibaret kalsa bile, tarafımızdan her türlü anlaşma imkânı ortadan kaldırılmış sayılacaktır. Zaten İstanbul Hükûmeti, Hey'et-i Temsiliye ile iyiden iyiye anlaşmadıkça, bildirisi hiçbir yerden alınmayacaktır. Belki, yalnızca İstanbul bunun dışında kalabilir.

Hey'et-i Temsiliye'miz bütün iller ile bağımsız sancaklar adına kendi bölgelerinde milletin genel oyları ile seçilmiş temsilcilerinin oluşturduğu Erzurum ve Sivas'ta toplanan genel kongreler tarafından kararlaştırılmış ve seçilmiş bulunan meşru bir millî teşekküldür.

Temsil yeteneği ve kudreti de fiilî çalışmaları ile ortadadır. Meclis-i Meb'usan'ın toplanıp da fiilen denetleme görevine başlayacağı güne kadar, Hey'et-i Temsiliye'nin millet ve memleketin kaderi ile ilgilenmesi zarurîdir. Hükûmetin, hey'etimizle samimî temas ve ilişkisi, elbette kendi mevki ve kuvvetini güçlendirecektir. Aynı ayrı yönlerde yüründüğü takdirde, bunun memleket ve millet çıkarları için sakıncalar doğuracağı tabiidir.

Biz, bugünkü kabinede, varlıkları memleket ve millet için özellikle yararlı olacağına inandığımız bazı kimselerin, daha önce olduğu gibi, birer birer kabineden çıkarılması şeklindeki son moda kabine taktiklerine uğradıklarını görmek istemeyiz (Efendiler bu dediğimizin çıktığını göreceksiniz). Sivas'ta toplanmış bulunan Hey'et-i Temsiliye, bizzat ve doğrudan doğruya hükûmetle en samimî temas ve ilişkide bulunmaya hazır ve isteklidir.

Bu görevi başkalarına vermek yetkisine sahip değildir. Hükûmetle tam bir anlaşma gerçekleştiği takdirde, temasın kolay ve güvenilir olabilmesi için daha başka çareler de düşünülebilir.

Özet olarak, karışık duruma bir an önce son verilmesi, öncelikle, hükûmetin kendisine arz ve teklif ettiğimiz şekilde bir bildirisinin, göstermelik kelimelerle değil, samimî bir dil ile yayınlanması ve öteki tekliflerin olumlu karşılınıp yerine getirileceği konusunda, Sadrazamlığın, arz ettiğimiz hususlara doğrudan doğruya cevap vermesiyle mümkün olacaktır.

Yoksa, Refik Halit Bey tarafından hâlâ telgraflarımız ve bildirilerimiz kontrol edilir, çalınır ve alıkonulurken, hükûmetin samimiyetinden söz edilmesi, bize pek garip geliyor.

Hükûmet, bu kararsız durumunda birkaç gün daha devam edecek olursa, millet gözünde daha pek kazanamadığı güven ve itimadın büsbütün kaybolmasına yol açacaktır. Her yerden aldığımız telgraflarda, yeni hükûmetin güvenilir olup olmadığına dair sorular sorulmaktadır. Saygılarımı arz ederim kardeşim.

Mustafa Kemal

Efendiler, Yunus Nadi Bey, verdiğim bilgiler ve yaptığım açıklamalardan gerçek durumu anladı. Bizimle haberleşmenin devamına gerek görmedi.

Aksine, yeni hükûmeti ve özellikle Cemal Paşa'yı uyarmaya çalışmış... Gerçekten, açıklayacağım üzere, görünüşte de olsa, bir anlaşma durumu ve manzarası ortaya çıktı.

Efendiler, 6 Ekim 1919 günü de geçti. Biz eldeki tedbirlerin önemle ve dikkatle yürütülmesi gereğini bir genelge ile emrettik.

Efendiler, Yunus Nadi Bey'le haberleşmemizin ertesi günü, nihayet, sadrazamdan cevap değil, fakat Cemal Paşa'dan şu telgrafı aldık:

Harbiye 7.10.1919

Saat 12.07

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

CEMAL PAŞA KABİNE ADINA MİLLÎ İRADEYE AYKIRI HAREKETLERDEN KAÇINILACAĞINA SÖZ VERİYOR

Şimdiye kadar yapılan haberleşmelerin özeti :

- Kabine sizinle aynı düşüncededir, millî iradenin hâkimiyetini kabul eder. Ancak, bir öç alma kabinesi olmaktan çekinir. Suçluların cezalandırılmasını kanunî yollarla yerine getirmeyi de uygun buluyor.
- Zarara uğramış valilerin uğradıkları haksızlıklara son verip durumlarını düzeltmeyi, yeterli olanlarını seçip özellikle atamayı, ordunun şeref ve disiplinini de iade etmeyi tamamen üstlenir.
- Devlet, dışarıya karşı şeref ve haysiyetini yeniden kazanabilmek için millî iradeye ve Hey'et-i Temsiliye'ye dayanacaktır.
- Hey'et-i Temsiliye'nin bir temsilcisi olarak, bütün içtenliğimle ve saygılı Bir duygu ile arz ediyorum ki, kabine, Hey'et-i Temsiliye'nin hem dışa hem de içe karşı, hâkim oluyor anlamını vermeksizin kendisine yardımcı durumda kalmasını ister ve bu büyük gücün yararını takdir eder. Herşeyden önce, telgrafların karşılıklı olarak ve serbestçe çekilmesini, yerinde bırakılacak veya yeniden tayin edilecek vali ve komutanların hemen hareket edebilmesini, özellikle, kabul edilen yeni Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun her yere dağıtılarak duyurulabilmesini pek yararlı görür.
- Millî iradeye aykırı davranışlardan kaçınılacağına söz verirsem, geriye yalnız, ayrıntılarının şekil ve zamanı kalır ki, bunun da pek kolay olabileceğine inancım vardır. Vatanın kurtarılmasını hedef alan gayenin gerçekleşmesine, hemen elbirliği ile çalışabilmek için, ayrıntılar üzerinde ısrar edilmemesini, zâtıdevletlerinin yardımlarını bekler , pek rica eder, saygıdeğer arkadaşların hepsine de saygılarımı sunarım.

Harbiye Nâzırı

Cemal

Bu telgrafta hemen olumlu ve samimî olan şu cevabımızı verdik:

Şifre Sivas, 7.10.1919

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

İlgi : Zâtıdevletlerinin telgrafta belirttikleri hususlara, madde madde, sırayla aşağıdaki cevap arz olunur:

- Kabinenin bizimle tam bir birlik ve beraberlik içinde, millî iradenin hakimiyeti ilkesini kabul

buyurmasına, millet adına teşekkürlerimizi arz ederiz. Kabinenin, Hey'et-i Temsiliye'nin ve bütün millî teşkilâtımızın öç alıcılıkla lekelenmesi, bizce de son derecede sakınılacak ve çekinilecek bir husustur. Bu noktada ve suçluların kanunî yollarla cezalandırılmaları gereğinde de kabine ile bir görüş birliği içindeyiz.

- İkinci maddede yazılanlar için de özellikle teşekkür ederiz. Bundan önce arz edilmiş olan hususlarda, bu noktanın üzerinde durulmasının sebebi şuydu:
- Milli dâvâyâ ve Milli Mücadele'ye karşı tutumlarından dolayı, millet tarafından reddedilen bazı vali ve komutanlar, şekle uyma düşüncesi ile, geçici bir süre için de olsa, görevlerine iade edildikleri takdirde, gittikleri yerlerde kabullerine imkân görülmediğinden, hükûmet otoritesine karşı saygısızlık doğabilir endişesi idi.
- Üçüncü madde, özellikle şükranla karşılanmaya değer. İnşallah birlik ve beraberlik içinde, vatan ve milletimizin kurtuluş ve mutluluğunu sağlamamız kismet olur.
- Tam bir içtenlikle ve büyük bir güvence ile arz ederiz ki, kabinenin gösterdiği ciddiyet ve samimiyete karşılık, Hey'et-i Temsiliye ne içeriye ne de dışarıya karşı hiçbir vakit bir hâkim olma durumu almayacak, aksine tam bir görüş birliği ile kabul buyurulan esaslar çerçevesinde, hükûmetin güç ve otoritesini artırıp sağlamlaştırmayı vatan ve milletin selâmeti için görev sayacaktır. Bu konuda asla şüphe ve tereddüt buyurulmamasını arz ve rica ederiz. Özellikle zâtıdevletlerinin, tüzüğüümüzün sekizinci maddesi gereğince, doğrudan doğruya Hey'et-i Temsiliye'miz üyesi sıfatıyla kabinede temsilci olarak bulunmaları her iki tarafın da işlerinde ve kararlarında anlaşmaya varmaları bakımından bir güvence sağlayacağı için sevindiricidir.

Artık kabine ile millî teşkilâtımız arasında, her noktada görüş birliği ve uzlaşmaya varıldığı anlaşıldığına göre, elbette, haberleşme konusundaki kayıtlar da kaldırılacaktır.

Ancak, Hey'et-i Temsiliye, bütün Anadolu ve Rumeli'deki teşkilât merkezleri ile bağlantısını devam ettirmek zorunda olduğundan, özel telgraflar şeklinde yapılmakta olan telgraf haberleşmelerimizin eskiden olduğu gibi devamına müsaade buyurulmasını özellikle istirham ederiz.

Burada şunu da arz edelim ki, hükûmet, emirlerini tebliğ başlağı dakikada, hiçbir tarafta herhangi bir engelle karşılaşmamak ve en küçük bir otorite sarsılmasına uğramamak gerektiğinden, bu hususun sağlanması ve Hey'et-i Temsiliye tarafından gerekenlere gerekli tebligatın yapılabilmesi için, kırk sekiz saat kadar zaman bırakılmasını rica ederiz.

Hey'et-i Temsiliye tarafından yapılacak tebligata esas olmak ve millete güven vermek üzere yayınlanmasını rica ettiğimiz kabine bildirisinin gizli olarak yayınlanmadan önce, bu suretinin hey'etimize lütuf buyurulmasını özellikle istirham ederiz.

Çünkü bu bildiride, bir kelimenin bile milletçe yanlış anlamaların devamına yol açabileceğini ve Hey'et-i Temsiliye'yi de millete karşı pek güç bir durumda bırakabileceğini bütün samimiyetimizle arz ederiz.

Hey'et-i Temsiliye tarafından Zâtışâhâne'ye takdim edilecek bir teşekkür yazısı ile millete yapılacak tebliğ suretini gerekli yerlere göndermeden önce, zâtıdevletlerine şimdi arz edeceğiz ve bunların metnine dair kabinece ileri sürülecek düşünceler saygıyla dikkate alınacaktır.

Yeni Milletvekilleri Seçimi Kanunu üzerindeki görüşümüzü daha sonra arz etmek üzere, söz konusu kanunun hangi görüşle hazırlanmış olduğunu lûtfen bildirmenizi rica ederiz.

Temel noktalarda tam bir uzlaşma doğduktan sonra, zâtıdevletleriyle saygıdeğer arkadaşlarınızın samimiyetlerinden şüphe edilemeyeceğinden, konunun ayrıntıları üzerinde kendiliğinden görüş birliğine varılabileceği tabiidir. Bendenizin ve bütün çalışma arkadaşlarımin, en büyük saygı ve samimiyetlerimizle, zâtıdevletinizin ve içinde bulunduğunuz kabinenin başarıya ulaşmasına ve bu

sayede vatanın kurtarılmasını hedef alan gayenin bir an önce gerçekleşmesine bütün varlığımızla çalışacağımıza emniyet buyurmanızı arz ve burada hazır olan bütün arkadaşlarımın selâm ve saygılarını sunarım. Mustafa Kemal

Cemal Paşa, bu telgrafımıza o gece cevap verdi. Bunda «bildirinin hemen yayınlanmasının zarurî olduğunu, ancak, gerekli noktalara dikkat edildiğini» bildiriyordu. Biz de aynı gece, nezaket gereği olmak üzere cevap verdik.

Fakat Efendiler, hükûmetin, bildirisini yayınlamadan önce bize göstermek istemediği anlaşılınca, biz de millete olan bildirimizi hükûmete danışmadan yayınladık; Padişah'a olan telgrafı da aynı şekilde çektik.

Efendiler, 7 Ekim 1919 tarihini taşıyan bildirimiz; milleti, tutulan yolun isabetli ve başarılı olduğu, bu yolda millî birliği koruyarak bugüne kadar olduğu gibi devam edilmesi konusunda, dolayısıyla aydınlatmaya, uyarmaya ve milletin manevî gücünü kuvvetlendirmeye yardımcı olmak maksatlarını dile getirmekte idi.

Padişah'a yazılan telgraf da millet adına teşekkürü içine alıyordu.

Efendiler, bu arada küçük bir bilgi arz edeceğim. Hey'etimiz, bütün memlekete milletin ortak isteğinin gereğini yerine getirtmeye çalıştığı sırada, işgal altında bulunan İzmir'e de doğrudan doğruya tebligatta bulunuyordu. Ali Rıza Paşa Kabinesi'yle anlaşmakta olduğumuz 7 Ekim 1919 tarihinde, İzmir'e de şu telgrafı çekiyorduk:

İvedi Sivas, 7.10.1919

İzmir Valiliği Yüksek Katına

Şimdiye kadar gönderilen tebligat ve yazılarımız size ulaştıysa, gereklerinin yapılmakta olup olmadığının, ulaşmamış ise, engelleyici sebeplerinin acele bildirilmesi rica olunur.

Anadolu ve Rumeli

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Hey'et-i Temsiliyesi adına

Mustafa Kemal

İzmir'in ve İzmir valisinin ne durum ve şartlar içinde bulunduğunu şüphesiz biliyorduk. Tebliğlerimizi alıp alamayacağı şüpheli olmakla birlikte, uygulayamayacağı tabîî idi. Fakat, biz, bütün memleketin kaderiyle meşgul ve işgal tanımayan bir kuvvet merkezinin bulunduğunu düşmanlarımıza da bildirmekte yarar görüyorduk.

KAZIM KARABEKİR PAŞA'NIN BENİM HÜKÜMETİN İŞLERİNE KARIŞMAM KONUSU'NDAKİ DÜŞÜNCESİ

Efendiler, içinde bulunduğumuz günlere ait olaylara ve konulara dokunmuşken, burada küçük bir noktayı daha açıklamama müsaadenizi rica edeceğim. Kâzım Karabekir Paşa'dan gelen 8 Ekim 1919 tarihli bir telgrafta, şöyle bir görüş ileri sürülüyordu:

«Hey'et-i Temsiliye'den yüksek şahsiyetleri ile, Rauf Beyefendi'nin ve bu gibi önemli şahsiyetlerin, milletvekili olduktan sonra da hiçbir şekilde hükûmete karışmayarak Meclis'teki grubun başında daima söz sahibi olarak bulunulmasını, kabinenin şekli ve kuruluş tarzı, üyelerinin değer ve kişiliği ne olursa olsun Meclis-i Millî içinde hep denetleyici bir mevkide kalınmasını başarının önemli şartı ve uygulanması zarurî bir karar sayarım.»

«Bir dâvânın ve bir grubun en yüksek ve güçlü tanınmış olan şahsiyetleri, kendi yetki çerçevelerini aşıp da hükûmet işine karışınca, Meclis-i Millî daima zayıf kalmış ve akımlar karşısında ya sürüklenmiş yahut da parçalanmıştır.»

«Vatan ve milletin bir bütün olarak kurtuluşunun şiddetle söz konusu olduğu bu devrede, arz ettiğim bu hususlar üzerinde kesin bir karara varmanızı derin saygılarımla istirham ederim.»

Efendiler, gerçekten de Erzurum'da bulunduğum zamanlarda, Kâzım Karabekir Paşa, karşılıklı olarak yaptığımız konuşmalarda da buna benzer görüşler ileri sürmüştür. Benim ileri sürdüğüm görüşler de aşağı yukarı şöyleydi: «Her şeyden önce, memlekette, milletin varlık ve iradesini ortaya koymak ve bunu sarsılmaz bir şekilde Millî Meclis'te temsil etmek gerekir. Bu da, memlekette millî bir ülkü etrafında kuvvetli bir teşkilât kurmak ve Meclis'te bu teşkilâta dayalı bir grup bulundurmakla mümkündür. En güçlü şahsiyetlerin gayesi bu olmalıdır.

Oysa, şimdiye kadar görüldüğü üzere, asıl olan bu noktaya önem verilmeksizin, kendilerinde azçok liyakat görenler, hemen hükûmete geçmek heves ve hırsına kapılıyorlar. Bu gibi insanlar, Meclis'te kendilerine dayanak olarak millî teşkilâta bağlı güçlü bir grup oluşturamayınca, geride yalnız saltanat ve hilâfet makamı kalıyor. Bu yüzden millî meclisler, millî şeref ve kudreti temsil edemiyor. Millî istekler ortaya konamıyor ve gerekleri yerine getirilemiyor.

Bu bakımdan bizim için başta gelen en önemli ilke önce memlekette millî teşkilâtı kurmak, sonra da bu teşkilâttan kuvvet alan bir grubun başında, Meclis'te çalışmak olmalıdır. Hükûmet kurmaya veya kurulacak herhangi bir hükûmete girmeye kalkışmakta yarar yoktur.

Çünkü, bu nitelikte bir hükûmet, vatana ve millete hiçbir esaslı hizmet veremediği hemen düşmeye yahut da padişaha dayanarak Meclis'e karşı ve dolayısıyla da millete karşı düşen bir durum almaya mecbur olacaktır. Böyle olunca da, birincisinde istikrarsızlık gibi büyük bir sakınca sürüp gidecek; ikincisinde de millî hâkimiyetin yavaş yavaş yok derecesine getirilmesine hizmet edilmiş olacaktır.» Nitekim sizlerce bilindiği ve fiilî olarak da görüldüğü üzere biz memlekette önce millî teşkilât kurduk. Sonra Meclis'i topladık. Önce Meclis Hükûmeti kurduk. Ondan sonra da Cumhuriyet Hükûmeti'ni teşkil ettik.

Bundan başka, fırsat düştükçe kabineye girilmeyeceği, yüksek makam ve memuriyetler kabul edilmeyeceği ve aslında büyük ve millî gayeden başka hiçbir maksadın peşinde olmadığımız ve faaliyetimizin en büyük kısmının şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da Kuva-yı Milliye'nin bir denge unsuru olarak kalmasına çalışmaktan ibaret bulunduğu noktalarında millete karşı demeç ve bildirilerimiz vardı. Kâzım Karabekir Paşa, telgrafında, Erzurum'daki görüşlerimi ve bu görüşe bağlı olarak yayınlanan bildirilerimizi hatırlatarak takdirlerini ifade ettikten sonra; «ancak, bu güzel azim ve kararın, şimdiye kadar bizde yapılmış denemeleri ve bunların verdiği sonuçları göz önünde bulundurarak daha geniş çaplı olmasını düşündüğümü de özellikle arz ederim» diyorlardı.

Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa'nın bu görüş ve teklifi, telgraflarının sonunda söyledikleri gibi, vatan ve milletin kurtuluşunun söz konusu olduğu bir devirde ve benim de açıkladığım üzere, daha memlekette hiçbir teşkilât ve Meclis yokken ve Meclis toplandığı zaman da Meclis'te böyle bir teşkilâta ve millî kudrete güvenir ülkü sahibi bir grup varlığını ispat edememişken, her ne şekilde olursa olsun hükûmet kurmaya veya kurulacak hükûmete girmeye heves etmek, elbette doğru olmazdı. Böyle bir

davranışı memleket ve millet yararına hizmet gayesinden çok, şahsî hırs ve menfaate yahut da hiç olmazsa bilgisizliğe vermekte, kanaatimce asla isabetsizlik yoktur.

Ancak, Efendiler, Karabekir Paşa'nın dediği gibi kabinenin ne şekilde ve nasıl kurulacağı, üyelerinin değer ve kişiliği ne olursa olsun, Meclis'te şekil bulmuş siyasî bir grubun ön plânda gelen şahsiyetlerinin Meclis içinde sürekli olarak söz sahibi ve denetleyici bir mevkide kalması, en önemli başarı şartı ve uygulanması zarurî bir karar sayılamaz.

Gerçekten de millî hakimiyet ilkesine bağlı olarak idare edilen medenî devletlerde, kabul edilmiş olan ve fiilen yürürlükte olan kural, milletin genel eğilimlerini en yüksek düzeyde temsil eden ve bu eğilimlerin bağlı bulunduğu yararları en yüksek kudret ve yetki ile gerçekleştirebilecek siyasî grubun, devlet işlerini üzerine alması ve bunun sorumluluğunu en yüksek liderinin omuzlarına yüklemesi ilkesinden ibarettir.

Zaten bu şartları taşımayan bir hükûmet görev yapamaz. Hükûmetin, kuvvetli grup üyeleri arasından ve fakat birinci derecede olmayanlarından zayıf bir hükûmet kurmak, onu partinin birinci derecedeki liderlerinin direktif ve tavsiyeleriyle yürütmeye kalkışmak düşüncesi, elbette doğru değildir. Bunun feci sonuçları özellikle Osmanlı Devleti'nin son günlerinde görülmüştür.

İttihat ve Terakkî liderlerinin elinde oyuncak olan sadrazamlardan ve onların hükûmetlerinden millete gelen zararlar sayılamayacak kadar çok değil midir?

Mecliste, hâkim olan partinin, hükûmetin kurulmasını, muhalif ve azınlıkta bulunan bir partiye bırakması ise asla söz konusu olamaz.

Kural ve yöntemlere göre, milletin çoğunluğunu temsil eden, programı belli olan parti, hükûmeti kurma sorumluluğunu üzerine alır, memlekette kendi gaye ve ilkelerini uygular.

KAZIM KARABEKİR PAŞA'NIN KENDİSİ DE HÜKÜMET İŞLERİNE KARIŞMAK İSTİYOR

Zaten herkesçe bilinen ve o yolda hareket edilmekte olan bir gerçeği, burada açıklamaktan maksadım, vatanseverlik, ahlâk üstünlüğü, olgunluk ve buna benzer birtakım seçkin vasıflar gereği imiş gibi gösterilmek istenen safsatalara karşı, milletin ve gelecek nesillerin dikkatli ve uyanık bulunmalarını sağlamaktır.

Bu düşüncelerine vesile teşkil etmiş olan Kâzım Karabekir Paşa'nın da bu noktada, genellikle benimle aynı düşünce ve görüşte bulunduğu asla şüphem yoktur. Çünkü Kâzım Karabekir Paşa'nın maksadı, elbette, yalnız benim veya Hey'et-i Temsiliye'de bulunan bazı arkadaşların hükûmet kurmamasını veyahut hükûmete girmemesini hedef almak değildi.

Kâzım Karabekir Paşa, bu konuyla ilgili telgrafında, Rauf Bey'in ve benim adımları söylerken «bu gibi ön plândaki şahsiyetler» demiş olduğuna ve kendisini aynı safta gördüğü tabîi bulunduğu göre, elbette kendilerinin de prensiplerinin dışında kalamayacağı belli idi. Oysa, Kâzım Karabekir Paşa, hâtıramda yanılmıyorsam, milletvekili olarak, Meclis'te çalıştığı sırada, bir durumun gereği olarak yeni bir kabine kurulması söz konusu oldu.

Ben bu hususta görüşmek üzere Fethi Bey, Fevzi Paşa, Fuat Paşa, Kâzım Paşa, Ali Bey, Celâl Bey, İhsan Bey ve Hükûmet'teki arkadaşlarla daha başka on onbeş arkadaşı ve bu arada Kâzım Karabekir Paşa'yı Çankaya'ya davet etmiştim.

Kâzım Karabekir Paşa, bana gelmeden önce, Meclis'te, o tarihte parti genel sekreteri olan Recep Bey'in yanına giderek, kendisini davet ettiğimi ve büyük bir ihtimalle hükûmet başkanlığını teklif edeceğimi söyledikten sonra, şimdiden, kendisinin durum hakkında aydınlanmasına yardım edecek bilgileri varsa bildirilmesini söylemiştir.

Kâzım Paşa'nın Çankaya'da, toplantı ve görüşme sırasındaki tutumu da, orada hazır bulunanlar tarafından anlamlı görülmüştü. Kâzım Karabekir Paşa, görüşme sırasında, «bu şekilde de millete hizmetten çekinmediğini» pek haklı ve yerinde olarak ifade etmişti. Görüşmeler bir noktaya saplandı.

Hükûmet başkanı Fethi Bey mi, Karabekir Paşa mı olsun? Bu nokta üzerinde tartışılırken Kâzım Karabekir Paşa, bana 8 Ekim 1919 tarihinde tavsiye ettiği gibi, «kabinenin şekli ve kuruluş tarzı, üyelerinin değer ve kişilikleri ne olursa olsun, Millî Meclis içinde daima söz sahibi ve denetleyici olarak kalmayı, uygulanması zarurî bir karar saydığını» söylemedi.

Aksine, durumu, hükûmet kurmaya yetkili kılınmasını bekler nitelikte görülüyordu. Oysa, daha vatan ve milletin tam olarak kurtuluşunun söz konusu olduğu devrin korkunç ve karanlık bir safhasını daha yaşıyorduk.

Görüşmeyi sonuca bağlamadım. Ara verdiğim bir sırada, Fevzi Paşa Hazretleri'ni bahçeye götürdüm. Kendisinin, Fethi Bey ve Kâzım Karabekir Paşa'lardan birini hükûmet başkanlığına seçmekte hakem olmasını rica ettim.

Fakat ikisini de aynı zamanda çağırıp «konunun şahsî ve basit bir konu olmadığını, sorumluluğun vatanla ilgili ve büyük olduğunu belirttikten sonra, açıktan açığa kendilerine, bu görevi hangisinin daha iyi yapabileceklerini, vicdanlarına başvurarak bizzat söylemeleri isteğinde bulunacaktı».

Yeniden toplandık. «Hükûmeti ya Fethi Bey yahut da Karabekir Paşa kuracaktır. Görüşmelerin sonucundan bunu anlıyorum. Konunun çözüme bağlanmasında, Fevzi Paşa Hazretleri'ni hakem yapalım» dedim.

Kabul edildi. Mareşal, Fethi Bey'i ve Karabekir Paşa'yı aldı. Bahçeye çıktılar. Belirttiğim şekilde hareket edilmiş. Fethi Bey, «ben daha iyi yaparım» demiş. Mareşal da bu kanıda bulunmuş ve Fethi Bey seçilmiştir. Böylece, Karabekir Paşa'nın hükûmeti kurmakla görevlendirilmesine yardımcı olma fırsatı ortadan kalkmış bulundu.

PADİŞAH KÖLELİĞİYLE ELDE EDİLEN İKTİDAR MAKAMI İKTİDARSIZLIK ÖRNEĞİDİR

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi'yle başladığımız temas noktasına geelim:

Arz etmiştim ki, hükûmet, bize bildirisini yayınlanmadan önce vermediği için, biz de millete yapacağımız bildiriye, hükûmetin görüşünü almaya gerek duymadan yayınlamıştık.

Bunun üzerine, hükûmet, Cemal Paşa vasıtasıyla, daha dört maddenin çeşitli yollarla yayınlanmasını gerekli bulmakta olduğunu, 9 Ekimde bildirdi. Bu maddeler şunlardı:

- İttihatçılarla bir ilişkinin bulunmadığı,
- Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na karışmasının doğru olmadığı, buna sebep olanlar aleyhinde adları da açıklanarak bazı yayınlar yapılması ve haklarında kanunî kovuşturma açılarak cezalandırılmaları,

- Bütün savaş suçlularının kanunî cezadan kurtulamayacakları,
- Seçimlerin serbestçe yapılacağı.

Cemal Paşa, bu maddeleri saydıktan sonra, bunların açık bir şekilde belirtilerek yayınlanmasının, içeride ve dışarıda birtakım yanlış anlamaların önüne geçeceğini ileri sürerek ve memleketin yüksek çıkarlarının bir gereği olarak, özellikle olumlu karşılanmasını rica ediyordu.

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin ne kadar cılız düştüğünü ve gerçeği kavramadaki görüş kısıtlığını anlamak için bu maddeler sanki birer ölçüdür. Devletin, içine düştüğü felâket uçurumunun derinlik ve dehşetini görmekten âciz olan zavallılar, elbette ciddî ve gerçek çareyi görmemek için gözlerini yumarlar. Çünkü, o ciddî ve gerçek çare kendilerini daha çok dehşete düşürür.

Akıl ve kavrayışlarındaki kısırlık, tabiat ve ahlâklarındaki zayıflık ve soysuzlaşma gereği böyledirler.

Çoktandır, köle olduğuna şüphe kalmamış olması gereken Padişah ve Halife'nin köleliği ile elde edilebilecek iktidar makamının, iktidarsızlığa örnek olması tabîi değil miydi?

Ferit Paşa'nın yerine gelen Ali Rıza Paşa ile bir kısmı bundan önceki kabinede de görev almış bulunan yeni çalışma arkadaşları, Ferit Paşa'nın bırakmış olduğu noktadan başlayarak, onun sonuçlandıramadığı düşman emellerini takip ve sonuçlandırmaya çalışmaktan başka zaten ne yapabilecekti?

Bu, bizce, açık olarak biliniyordu. Fakat, tahmin ve takdir buyurulacak birçok düşünce ve sebeplerle, hazımlı ve sabırlı davranmaktan başka çıkar yol yoktu.

Efendiler, uzlaşmış görünmeyi uygun bulduğumuz bu yeni kabine ile bizim görüşlerimiz arasındaki ayrılığın beliren ilk safhalarını görmek için, bu dört madde ile ilgili görüşlerimizi içine alan cevabımızı, Büyük Millet Meclisi zabıtlarının ilk günlerine ait sayfalarında, lütfen bir daha gözden geçirirsiniz.

Efendiler, bugünlerde İstanbul'daki basın mensupları bir dernek kurmuşlar. 9 Ekimde, Tasvir-i Efkâr, Vakit, Akşam, Türk Dünyası ve İstiklâl gazeteleri adına bazı sorular soruyorlar ve yayına esas olacak görüşlerimizi almak istiyorlardı. Bunlara, gereken açıklamalar yapıldı ve bilgiler verildi.

Bu basın hey'etinin başkanı Velit Bey'in de kendi gazetesi adına ilgi çekici soruları içine alan bir telgrafı vardı. Ona da yaverim vasıtasıyla karşılık verdirdim. Bunları belgeler arasında okuyacaksınız.

DAMAT ŞERİF PAŞA MİLLETİ ZEHİRLİYOR

Efendiler, yeni kabine içinde yer alan ve Hey'et-i Temsiliye'mizin elçisi durumunda olan Cemal Paşa ile yapılan ve yapılmakta olan haberleşmelerimiz, yüce topluluğunuza Dahiliye Nezareti makamını tutan Damat Mehmet Şerif Paşa'dan söz etmemi geciktirdi.

Biz, yeni kabine ile uzlaşma yolu ararken, Şerif Paşa, çoktan milleti zehirlemeye başlamış bulunuyordu.

Nezarete geçtiğini bildiren 2 Ekim tarihli genelgesinin metni hatırlanırsa, orada şu cümlelere rastlanır:

«Vatandaşların tam bir uyum ve birlik içinde bulunmaları, devletin gerçek çıkarlarının bir gereği olduğu halde, bir süredir memlekette bozgunculuk ve bölücülük belirtilerinin görülmesi, güçlüklerin bir kat daha artmasına yol açacağından, pek çok üzüntü vericidir.

«.....Başarı.... Hükûmet'in gösterdiği yolda gitmekle ve memleket çıkarlarını ilgilendiren konularda zararlı davranışlardan kaçınmakla elde edileceğinden, hemen merkezlere ve merkeze bağlı olan yerlere bu yolda tavsiyelerde bulununuz (Belge: 145).

Efendiler, Damat Ferit Paşa'dan daha akıllı olduğu söylenen Damat Şerif Paşa, pek acemice işe başlamış oluyor. O tarihlerde İstanbul'da, bizi «âsî, anarşist», «simple soldat -basit asker-» sayan bazı romancılar gibi, Damat Paşa da bizi; ancak ahmakları aldatabilecek kendi kısa aklınca, gafil ve anlayışsız sanıyordu galiba!..

Oysa, biz, Nâzır Paşa'nın alçakça niyetini hemen anlamış ve daha uyanık bir durum almış bulunuyorduk. Şerif Paşa, bizim tutum ve gidişimizi, Ferit Paşa Kabinesi'ni düşürmek için milletçe yapılan teşebbüsleri, memlekette bozgunculuk ve bölücülük belirtileri olarak gösteriyor ve pek çok esef ediyor.

Bir de, Efendiler, Hükûmet'in, Dahiliye Nâzırı Mehmet Şerif imzasıyla yayınlanan duyurusunun birkaç noktasına hep birlikte göz gezdirelim (Belge: 146).

«Bugünkü kabine tam bir uyum içindedir.» Çok doğrudur. Bu durum bütün çıplaklığı ile kendini gösterecektir.

«Temel konularda görüş birliği içindedir. Hiçbir partiye bağlı değildir. Çeşitli siyasî grupların hiçbirine de eğilimi yoktur. Hepsinden manevî destek bekliyor.» Bu cümlelerden çıkan anlam açıktır. Hükûmet, millî teşkilât ve onu idare eden Hey'et-i Temsiliye ile beraber değildir. Hattâ, ona karşı bir eğilimi bile yoktur. İtilâf ve Hürriyet Partisi'nden, Muhipler Cemiyeti'nden, Kızıl Hançerliler'den, Nigehbancılar'dan (83) ve mevcut öteki derneklerden ne kadar destek bekliyorsa, bizden de ancak o kadar... Cemal Paşa vasıtasıyla bizi oyalama ve aldatma gayesiyle çekilen telgraflarda yazılanlar hep yalandır.

Sonra Efendiler, şu cümleyi okuyalım: «Memleket kaderinin milletin vekilleri aracılığı ile belirlenmesi başlıca emelimizdir.»

Bundan çıkan anlam da şudur: Sivas'ta birkaç kişi toplanmış, millet adına söz söylüyor. Milletin kaderi ile ilgileniyor. Hey'et-i Temsiliye diye bir de ünvan takınarak, üstlerine vazife olmadığı halde, millet ve memleketin işlerine karışıyorlar. Bunların sözünü dinlemeyiniz. Çünkü bunlar milletin vekilleri değildir!

Hükûmet, bu bildiride barış konusundaki görüşünü de şöyle açıklıyor: «Wilson prensiplerinden hakkıyla yararlanılarak, Osmanlı Devleti'nin bir bütün halinde ve Padişah'ının etrafında toplanmış müstakil bir devlet olarak yaşamasını sağlayıcı hiçbir teşebbüsten geri durulmayacaktır.»

Yeni kabine, bu görüşlerinde başarıya ulaşacaklarını belirtmek üzere şu delili ileri sürüyor: «Zaten büyük devletlerin adalet duyguları ile, gerçekten gittikçe açıklık kazanmakta olan Avrupa ve Amerikan kamuoyunun ölçülü davranma isteği de bu konuda güven verici olmaktadır.» Efendiler, bütün bu düşünceler, Ferit Paşa Kabinesi'nin Padişah ağzından yayınladığı bildiride yazılanların harfi harfine aynı değil midir?

Bu türlü bildiriler yayınlamaktan maksat milleti aldatmak ve miskinliğe sürüklemek değil midir?

Hangi adaletten söz ediliyor? Hangi ölçülü davranma isteğinden dem vuruluyor? Bunların asılları var mıydı? Memleketin hükûmet merkezinden başlayarak yabancılar tarafından her yerde yapılagelenler gerçekten bunun aksini ispat edecek fiilî ve apaçık deliller değil miydi?

Gerçekte, Wilson, prensipleriyle birlikte sahneden çekilmiş ve Osmanlı ülkesine ait toprakların Suriye'de, Filistin'de, Irak'ta, İzmir'de, Adana'da ve her yerde işgaline seyirci bulunmuyor muydu?

Bu kadar kesin yıkılış belirtileri karşısında akıllı, kavrayışlı, vicdanlı olan adamların kendi kendilerini aldatmalarına ihtimal verilir mi? Bu gibi adamlar, aslında kendilerini aldatacak kadar budala olurlarsa, onların memleket kaderini elde tutmalarına, akıllı eren ve korkunç gerçeği görenler katlanabilirler mi? Eğer bu adamlar, gerçeği biliyorlar ve kendilerini aldatmıyorlarsa, milleti kandırarak bir koyun sürüsü halinde düşmanın pençesine teslim etmek için canla başla çalışmalarına ne anlam verilebilir?

Bütün bu noktalar gözönünde bulundurularak verilecek hükmü kamuoyuna bırakırım.

TEK KUSURUMUZ

Efendiler, hükûmetin bildirisinin, anlamsızlığına ve taşıdığı düşüncelerin sakatlığına rağmen, biz Heyet-i Temsiliye adına aynı tarihte, 7 Ekim günü, yeni kabineyi destekleme kararı veriyoruz.

Yeni hükûmet ile millî dâvâ arasında tam bir uzlaşma meydana geldiğini millete müjdeliyoruz. Her yerde hükûmet işlerine asla karışılmamasını sağlayarak, hükûmetin kuvvetini artıracak ve işlerini kolaylaştıracak tedbirler alıyoruz. İçeride ve dışarıda tam bir birlik olduğunu filen ispat edecek bir durum alıyoruz.

Özet olarak; memleketin kurtuluşunu sağlayabilmek için, dürüstlük ve içtenlikle düşünenlerin, akıl ve vicdan bakımından yapmaya mecbur oldukları -akla gelebilecek- her şeyi yapmaya çalışıyoruz. Milletvekillerinin bir an önce seçilmesini sağlamak için teşvik ve tavsiyelerde bulunuyoruz.

Yalnız bir şey yapmıyoruz. Millî teşkilâtı dağıtmıyoruz. Tek kabahatimiz budur.

Damat Ferit Paşa'dan sonra, diğer bir damat paşanın etrafında, sadrazam diye, nâzır diye toplanmış birtakım kuş beyinlileri, alçak bir padişahın alçakça düşüncelerini kolaylıkla uygulayabilsin diye serbest bırakmayacağımızı hissettiriyoruz.

Temsilcimiz Cemal Paşa, kabine hakkında bizim olumlu kanaatimizi alabilmek ve güvenimizi kazanabilmek için her çareye başvurmaktan geri durmuyor. Ahmet İzzet Paşa'ya da kabineyi övdürerek varlığımızın silinmesi gereğine dair öğütler verdiriyordu.

AHMET İZZET PAŞANIN ÖĞÜTLERİ

Gerçekten de, Ahmet İzzet Paşa'nın şifre içinde kalan imzasıyla, Cemal Paşa'dan 7/8 Ekim 1919 tarihli şöyle bir telgraf almıştık:

Harbiye, 7/8.10.1919

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Yeni kabinede, çoğunlukta olan eski ve yakın arkadaşlarımı ziyaret ederek durumun ne merkezde olduğu konusunda bir sohbet görüşmesi yapmış idim. Öğrendiğim bazı durumlar üzerine, millet ve memleketin hayatı çıkarlarını düşünerek ve aramızda öteden beri süregelen dostça ilişkilere askerlikten gelen kardeşçe duygulara güvenerek, aşağıdaki düşünceleri hemen belirtmek istiyorum:

Birkaç aydan beri, memleketin uğradığı istilâ ve yok olma tehlikesinin önüne geçilebilmek için şimdiye kadar, Kuva-yı Milliye'nin ve Millî Mücadele'nin yaptığı yararlı etkiler herkesçe kabul edilmiştir.

Yalnız, bu hizmetin sonuçlarını alabilmenin, bundan sonra bilgi ve görüş sahibi kanunî bir yönetimin kurulmasına bağlı olduğu da, gerçeği görenlerce kabul edilmektedir. Artık hükûmet ve milletin ikilikten ayrılarak bir birlik manzarası göstermesine, âciz görüşüme göre tezelden zaruret vardır.

Kabineyi oluşturan şahısların iyi niyetli ve tutarlı düşüncelerine herkesin güveni olduğu inancındayım. Hiçbir kabinenin görevini sürekli olarak yapmasına imkân bırakmayacak iç meselelerin, dış siyaset üzerindeki korkunç etkileri bir açıklamayı gerektirmeyecek kadar belirgindir.

Milletvekillerinin bir an önce seçilmesi ve Meclis'in toplanması için Osmanlı Hükûmeti'nce âcil tedbirler alınmaktadır. Vatanın kurtarılması uğrunda gösterdikleri kahramanca azim ve niyetlerinin, hükûmet üyelerince nasıl karşılandığı, bugünkü bildirilen anlaşılacağından, samimiyetle bir görüş birliğine varılacağına güvenim tamdır.

Ancak, bu sabah bendenizin yanına gelen, duruma vakıf ve güvenilir bir zat, Kütahya ve Bilecik taraflarında istenmeyen bazı nahoş olayların çıktığını söylemiştir. Bizi, anlaşmazlık ve çözülmeye sürüklemek için dışarıdan ve içeriden birçok teşvik ve kışkırtmalar olacağını tahmin ve kabul etmek tabiidir.

Öte yandan, dün nâzırlardan birinin gösterdiği, Kastamonu vali vekilinden gelmiş bir telgrafla da, bazı memurların tayini ve cezalandırılması gibi işlerde İstanbul Hükûmeti'ne sanki emredilmek isteniyordu.

Bu gibi durumlar, devleti bu kerteğe indirmiş olan ve sizce de ne derecede kötülendiği bildiri ve yetki tanıma belgelerinde memnuniyetle görülen kötü idareyi aynen taklit etmek olacağından, böyle kimselere bu türlü davranma fırsatının verilmemesini, herkesçe bilinen zekâ ve anlayışınızdan beklerim.

Özet olarak, artık memlekette birliğin sağlanmasını ve temel kanunlar çerçevesinde hükûmetle bağlantı kurulmasını içtenlikle tavsiye ve rica ederim (Ahmet İzzet).

Harbiye Nâzırı

Cemal

Bu telgrafa, elden geldiği kadar hiçbir şahsî duygu ve düşüncemizi belli etmemeye çalışarak yumuşak ve hattâ inandırıcı bir karşılık vermek uygun görüldü. Cevap şudur:

Şifre: Sivas, 7/8.10.1919

İlgi: 7/8.10.1919

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

«Ahmet İzzet Paşa Hazretleri'ne»

Yüksek düşünceleriniz değerine yaraşır önemle dikkate alındı. Millî Mücadele'nin etkileri ile ilgili olumlu kanaata teşekkür edilir.

Bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da, yapılan millî hizmetlerin tutarlı ölçülerle devam ettirileceğine, kanunî bir yönetimin tam olarak kurulmasına bütün varlığımızla çalışılacağına güven buyurulmasını rica ederim. Çünkü mücadelemiz kanunî bir devrenin açılmasını hedef almaktadır.

Tanrı'ya şükürler olsun, hükûmet ile millet, tam bir görüş birliğine varmış olduklarından, bundan sonra da devam edeceğinden emin bulunduğumuz karşılıklı samimiyet ve olgunluk derecesine ulaşmış olan

birlik, kendini, millet ve memleket çıkarlarını garanti edecek şekilde ortaya koyacaktır.

Kötü icraat ve siyaseti herkesçe bilinen Ferit Paşa Kabinesi'ne milletin uymaması, gaye ve hareketlerine katılmamış olması, dış politikamız üzerinde hiçbir tehlikeli etki uyandırmamış; aksine, Ferit Paşa Kabinesi'nin sebep olduğu bütün kötü etkileri ortadan kaldırarak şükranla karşıladığımız bugünkü elverişli siyasî durumumuzu sağlamıştır.

Milletin güvenini kazanmış olan bugünkü kabineyle anlaşmış bulunmanın, içteki durumumuzu dış siyaset üzerinde pek yararlı ve etkili kılacağına şüphe yoktur. Olağanüstü durumlarda, bazı yerlerde istenmeyen bazı olayların çıkmış olması, kaçınılması imkânsız zarurî ve olağan şeylerdir. Özellikle Kütahya, Bilecik ve Eskişehir gibi yerlerdeki suçsuz, haksızlığa uğramış halkın karşılaştığı baskı ve kötülükler lûtfen ve biraz da insaflıca düşünülürse, şikâyet konusu olarak görülen olayların ne kadar haklı olduğu bir an üzerinde durmakla anlaşılır.

Buralardaki acıklı ve iç sızlatıcı duruma da, eski hükûmetin miskin davranışının sebep olduğu düşünülünce, bu olaylardan Millî Mücadele'yi sorumlu tutmaya kalkışmak haksızlık olur inancındayım. Kastamonu Vali Vekilinin, zâtıdevletlerince sözü edilen telgrafından dolayı kendisini de mazur görmenizi rica edeceğim.

Çünkü, bu biçim müracaat yalnız Kastamonu'dan değil, daha başka yerlerden de yapılmıştı. Yeni kabinenin kararsız gibi görünen başlangıçtaki tutumu bir iki gün daha devam etseydi, bu türlü başvurular memleketin her köşesinden yağıyordu.

Bundan böyle, bu gibi hareketlere asla meydan verilmemesi için gereken her türlü tedbir alınacak, gerekli etkiler yapılacak ve zâtıdevletlerinin tavsiyelerine uyularak tam anlaşmanın gerçekleşmesi ve temel kanunlar çerçevesinde hükûmetle yakın işbirliği sağlanması için samimî olarak çaba harcanacaktır. Saygı ve ta'zim ile ellerinizden öperim efendim.

Mustafa Kemal

ALİ RIZA PAŞA CUMHURİYET KURULACAĞINI KEŞFEDİYOR

Efendiler, Ahmet İzzet Paşa'nın yazdığı nasihatnamenin ve buna verdiğimiz cevabın gözden geçirilmesi bir hatıramı canlandırdı. Milletçe bilinmesi ve tarihe geçmesi için onu da söylemiş olayım:

Ali Rıza Paşa, bir gün Ahmet İzzet Paşa'yı ziyaret eder. Sohbet sırasında, aleyhimde olur olmaz bazı şeyler söyler ve bu dedikodulara önemli bir keşfini de ekler: «Cumhuriyet kuracaklar, Cumhuriyet!» diye bağırır.

Doğrusunu isterseniz efendiler, Makedonya'da, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı Orduları Başkomutanı Ali Rıza Paşa'nın arslanlardan oluşmuş bulunan koskoca Türk ordularını bozguna uğratıp yok ettirdikten ve verimli Makedonya topraklarını düşmana terk edip bağışladıktan sonra; devletin en kritik anında, Vahdettin'in emellerine hizmet için gereken vasıfları kazanmış olduğuna ve bu ünlü ordular başkomutanının bu defa da kendine en becerikli yardımcı olarak, eski Genelkurmay Başkanı'nı Harbiye Nezareti'ne getirmeyi düşüneceğine olağan gözüyle bakılabiliyordu. Fakat Millî Mücadele'nin cumhuriyeti hedef aldığını bu kadar çabuk ve kolaylıkla sezip kavrayabileceğine hayran olmamak mümkün değildir.

Efendiler, bana bu bilgiyi veren, hikâyeyi bizzat İzzet Paşa'nın ağzından işiten ve şimdi içinizde bulunan çok değerli bir arkadaşdır.

SALİH PAŞA HEYET-İ TEMSİLİYE İLE GÖRÜŞMEK İÇİN GELİYOR

Efendiler, Cemal Paşa, 9 Ekim 1919 tarihli bir şifre ile, Hey'et-i Temsiliye ile yakından görüşmek üzere Bahriye Nâzırı Salih Paşa'nın yola çıkmasının uygun görülmekte olduğunu bildirdi.

Fakat, Salih Paşa biraz rahatsız olduğu için, görüşme yerinin mümkün olduğu kadar yakın olması ve İstanbul'dan deniz yoluyla hareketinin yerinde olacağının düşünüldüğü belirtildikten sonra, Hey'et-i Temsiliye'den kimlerle ve nerede görüşüleceğinin tasarlandığını sordu.

10 Ekimde verdiğimiz cevapta, görüşme yeri olarak Amasya'yı tespit ettik. Görüşmek üzere, Hey'et-i Temsiliye'den benimle birlikte Rauf ve Bekir Sami Bey'ler gidecekti. Bunu da bildirdik.

Salih Paşa'nın İstanbul'dan hangi gün hareket edeceğinin ve Amasya'ya ne zaman gelebileceğinin gün ve saatinin de bildirilmesini rica ettik.

Efendiler, memleketin her tarafında millî teşkilâtın genişletilmesi ve köklendirilmesi çalışmalarına devam ediyorduk. Aynı zamanda milletvekili seçimlerinin yapılmasını sağlamaya ve çabuklaştırmaya çalışıyorduk. Bu konudaki görüşlerimizi gerekenlere de bildirerek, bazı kimseleri tavsiye bile ediyorduk.

Ancak, cemiyet adına aday göstermemeyi prensip olarak kabul etmemekle birlikte, milletvekili olmak için başvuranların Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ilkelerini ve kararlarını benimsemiş kimselerden olmasını yürekten istiyor ve bu gibi kimselerin, cemiyet adına kendiliklerinden adaylıklarını koymaları gereğini de ilân ediyorduk.

11 Ekim 1919 tarihinde, bu arz ettiğim hususlarla ilgili olarak yeniden bazı emirler verdik.

Millî dâvâyâ hizmet eden memurların birer sebep uydurularak nakledilmesi ve yerlerinin değiştirilmesi, millî dâvâyâ karşı oldukları için millet tarafından kovulan memurların da memurluk sıfatlarının korunmaya devam edilmesi yüzünden, bazı yerlerden, yeni kabine ile uyuşmanın ne demek olduğunun anlaşılamadığı yolunda sitem ve şikâyetler gelmeye başladı.

Bu hususu 11 Ekimde Cemal Paşa'ya yazarak, kabinenin dikkatini çekmek istedik.

ASKERÎ NİGEHBAN CEMİYETİ

Bir de, Efendiler, bilirsiniz ki, İstanbul'da Askerî Nigehban Cemiyeti diye bir bozguncu grubu türemiştir.

O zamanki bilgilere göre, bu grubun başında bulunanlar, Kiraz Hamdi Paşa, hırsızlıktan dolayı ordudan kovulmuş Kurmay Albay Refik Bey, eski Halaskar (84) Grubu'ndan Binbaşı Kemal Bey, eski Bandırma Sevkıyat Başkanı Topçu Binbaşlarından Hakkı Efendi ve daha bu dernekle ilişkisini kesip kesmediği bilinmeyen ve ordudan atılmış bulunan Kurmay Binbaşı Nevres Bey gibi çeşitli yolsuzlukları yüzünden ordudan atılmış yahut da emekli edilmiş bulunan kimselerle, ahlâksızlıkları ile tanınmış az sayıdaki kimselerden ibaretti.

İşte bu dernek, İkdam gazetesinin 23 Eylül 1919 tarih ve 8123 sayılı nüshasında bir bildiri yayınlamıştı. Dernek, bu bildirisiyle, kendilerine vatan ve milletin bekçisi süsünü vermek istiyordu. Cevat Paşa'nın Harbiye Nâzırlığı zamanında, bu dernek hakkında kovuşturmayla başlanmıştı. Değişikliklerden dolayı arkası kesildi.

Böyle bir derneğin varlığı ve faaliyeti ordu mensuplarının sinirlerini geriyordu. Hey'et-i Temsiliye'ye müracaatlar başlamıştı.

12 Ekim 1919 tarihinde, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'dan, kendi başarısı bakımından, bu fesat yuvasının kökünden sökülüp atılmasını ve mensuplarının şiddetle cezalandırılmalarını ve bu yoldaki işlemlerin orduya bildirilmesini rica ettim.

Cemal Paşa 'dan 14 Ekimde aldığım «bu kesin olarak kararlaştırılmıştır» (Belge: 151) şeklindeki kısa ve kesin dilli telgrafı 15 Ekimde bütün orduya özel olarak duyurdum.

Fakat, Cemal Paşa'nın bu kesin kararının hiçbir zaman uygulandığını hatırlayamıyorum.

İŞGALİ SUÇLAMAYAN BİR SİYASET

Efendiler, hatırlayacaksınız, İngilizler Merzifon'u ve arkasından da Samsun'u boşaltmışlardı.

Bu münasebetle ve Ferit Paşa Kabinesi'nin düşmesi üzerine, Sivas halkı fener alayı düzenledi ve gösterilerde bulundu. Birtakım nutuklar verildi. Bu sırada halk da «kahrolsun işgal» diye bağırırdı.

Sivas'ta yayınlanan İrade-i Milliye gazetesi, bu olayı olduğu gibi yazdı. Dahiliye Nâzırı Damat Şerif Paşa, bu gazetenin haberlerine dayanarak Sivas iline yaptığı bir tebliğde «kahrolsun işgal» şeklindeki yazılar, hükûmetin bugünkü siyasetine uygun değildir, diyordu.

Bu ne demektir, Efendiler? Hükûmet, işgali suç saymayan bir politika mı güdüyordu? Yoksa, «kahrolsun işgal» dedikçe, memleketi daha çok işgale mi yol açılacaktı? İşgal ve saldırı karşısında, milletin sessizlik ve sükûnet içinde kalması, işgalden tepkilenmiş görünmemesi mi akla ve politikaya uygundu?

Böyle sakat ve hayvanca bir düşünce, çöküş ve yokoluş uçurumuna kadar tekmelenmiş bir devleti kurtarabilecek siyasete temel olabilir miydi?

İşte bu münasebetle, 12 Ekim 1919 tarihinde, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya yazdığım bir telgrafta: «Vatanın bir kısmının boşaltıldığını gören milletin, bu şekilde, hattâ daha da belirgin bir şekilde, duygularını açığa vurmuş olmasını pek uygun ve yerinde gördüğümüzü» ve «milletin gerçek duygularına dayanarak hükûmetin bu haksız işgalleri siyasî bir dille ve resmen reddetmesini, bu güne kadar Ateşkes Anlaşması'na aykırı olarak yapılmış müdahaleleri protesto ederek, yapılanların düzeltilmesini isteyeceğini beklemekteyiz» dedikten sonra, «bu vesileyle, hükûmetin gütmekte olduğu politikada Hey'et-i Temsiliye'ce henüz bilinmeyen noktalar varsa, aydınlatılmasını» rica ettim.

Temsilcimiz ve Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'nın cevabı pek ilgi çekicidir. 18 Ekim 1919 tarihli olan bu cevapta şu cümlelerin taşıdığı anlam dikkate değer: «Millî dâva çerçevesi içinde işleri yürütme sorumluluğunu yüklenmiş olan İstanbul Hükûmeti, tutumunda ve işlerinde siyasî mecburiyetleri kollamak, yabancılara karşı daha konukseverce ve yumuşakça hareket etmek zorunda» dır.

SÜNGÜLERİNİ MİLLETİN KALBİNE SAPLAYAN YABANCILARI MİSAFİR SAYAN BİR HARBİYE NAZIRI

Efendiler, Rıza Paşa Kabinesi ve o kabinede Harbiye Nâzırı olan zat, aziz vatanımızı işgal eden,

süngülerini milletin canevine saplayan düşmanları misafir kabul ediyor ve onlara karşı konukseverce ve yumuşakça harekette bir zaruret görüyor. Bu ne görüştür, bu ne kafadır? Millî dâvâ bu muydu?

Harbiye Nâzırı, «özellikle millî teşebbüslerinin yanlış yorumlanması yolunda girilen faaliyetlerin daha güçten düşmediği şu sıralarda, işaret ettiğim ihtiyatlı davranışların yersiz olmadığı kabul buyrulur» inancında olduğunu söyleyerek, millî teşebbüslerden zarar görülmüş olduğunu anlatmaya, bu yüzden meydana gelen kötülüğü tamir için tedbirlerinin yersiz olmadığını bize de kabul ettirmek ustalığını göstermeye çalışıyor.

Harbiye Nâzırı, telgrafını şu cümle ile bitiriyor: «Olgunluğunu eserleri ile ispatlamış olan yüce milletin güvenini kazanmış bulunan bugünkü hükûmetin, işlerinde serbest kaldıkça, dışarıya karşı sözünü daha çok dinleteceği açık bir gerçek olduğuna göre, saygıdeğer Hey'et-i Temsiliye'den hükûmetin yaptığı işleri daha çok desteklemelerini rica ederim.»

Efendiler, Cemal Paşa, gerçekten önemli noktalara dokunuyor: Önce, milletin olgunluğunu ispat ettiğini söyleyerek, bizim millet adına öne düşüp yol göstermemize ihtiyaç olmadığını dolaylı bir şekilde hissettirerek, bizi millet nazarında gereksiz birtakım müdahaleciler sayıyor. İkinci olarak, bizim, hükûmeti serbest bırakmadığımızı ve bu yüzden dışarıya karşı sözünü dinletmeye engel olduğumuzu söylüyor.

Efendiler, yüce milletimizin olgunluğunu ispat eden eserler, Erzurum, Sivas Kongreleri ile bu kongrelerde aldığı kararlar, bu kararların uygulanmasına çalışmak suretiyle birlik ve dayanışma yaratılmaya başlanması ve Sivas Kongresi'ni yapanları yok etmeye kalkışan Damat Ferit Paşa Kabinesi'ni düşürmek gibi işler, davranışlar ve uyanıklıktı.

Bu kadarla yetinmek, bütün bu hareket ve faaliyetlerde olduğu gibi bundan sonra da millete önderlik etmek gibi vicdanî bir görevden vazgeçerek hükûmeti serbest bırakabilmek, ancak bir şartla mümkün olabilirdi.

O da, serbest kalmaya lâyık olduğu anlaşılacak, Millet Meclisi'ne dayalı millî bir kabinenin memleket ve millet mukadderatını gerektiği şekilde üstlendiğine inanmaktı. Milletin, «kahrolsun işgal!» şeklindeki protestosunu boğmaya çalışan duygu ve kavrayıştan yoksun hayvanca insanlardan kurulu ve içinde hain bulunan bir hey'etin, ahmakça, bilgisizce ve miskince hareketlerinin seyirci kalmak, akıl ve anlayış sahibi vatansever kimselerden beklenebilir miydi?!

Bir de Efendiler, Cemal Paşa: «Milletin güvenini kazanmış bulunan bugünkü hükûmet» sözüyle pek büyük ve apaçık bir yalana başvuruyordu. Milletin hükûmete güven duyup duymadığı daha belli değildi. Bu söz ancak ve hiç olmazsa, kabine Millet Meclisi huzurunda güvenoyu aldıktan sonra söylenebilirdi. Oysa, daha Millet Meclisi'nin üyeleri bile seçilmiş değildi.

Harbiye Nâzırı bu sözü söylediği dakikada, yalnız bir tek kişinin güvenini kazanmış bulunuyordu. O da devlet başkanlığı makamını kirletmekte olan hain Vahdettin idi.

Hey'et-i Temsiliye'nin kendileri ile uyuşmaya ihtiyaç duymuş olmasını, millet adına güvene sahip olmakmış gibi kabul etmek istiyordu. Eğer maksatları bu idiyse, milletin kendilerine güven vasıtası olan bu hey'eti aradan çıkarma gereği nereden doğuyordu?

MİLLÎ TEŞKİLAT GENİŞLİYOR VE GÜÇLENİYOR

Efendiler, Ferit Paşa Hükûmeti'nin düşmesi, memlekette kararsızlık içinde bulunan bazı yerlerin de

duyguları ve maneviyatları üzerinde olumlu etki yaptı.

Her tarafta sivil ve askerî âmirler başta olmak üzere, teşkilâta hız verildi.

Ali Fuat Paşa, batıdaki illerin hemen hepsi ile ilgilendi. Eskişehir, Bilecik ve arkasından Bursa bölgelerinde bizzat dolaşmak ve gereken kimselerle haberleşmek suretiyle çalışıyordu.

Balıkesir'de bulunan Albay Kâzım Bey (Meclis Başkanı Kâzım Paşa), o bölgenin millî teşkilât ve askerî hazırlıklarıyla ilgileniyor ve uğraşıyordu.

Bursa'da bulunan Albay Bekir Sami Bey, 8 Ekimde, Ferit Paşa'nın adamı olan valiyi İstanbul'a göndererek, Kongre'nin kararlarını uygulatmaya başlatmış ve bir merkez hey'eti oluşturmuştu.

Millî teşkilât ile uğraşıldığı kadar, milletvekili seçimi ile de büyük bir ilgiyle uğraşıyordu.

Memleketteki bütün millî kuruluşların aynı ad altında, Hey'et-i Temsiliye'ye bağlı olması ilkesi izleniyordu. Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar bölgelerinde teşkilâtın kuvvetlendirilmesi için, Aydın, Konya, Bursa, Balıkesir bölgelerinde bağlantı kolaylığı sağlayıcı tedbirler alınıyordu.

Batı Cepheleri üzerinde Harbiye Nezareti'ne bilgi veriliyor, hükûmetçe ne gibi işler ve tedbirler düşünüldüğü de sorularak hükûmetin ilgisi çekilmeye çalışılıyordu.

Efeler tarafından idare edilen Aydın cephesindeki kuvvetlere bir komutan gönderme konusu düşünülmeye başlandı. İşgal altındaki yerlerde gizli millî teşkilât kurulması için 14 Ekimde Ali Fuat Paşa'ya ve Afyonkarahisar'daki 23'üncü Tümen Komutanı Ömer Lütfü Bey'e yazıldı.

Bununla birlikte, bu tarihlerde, daha bazı yerlerden amacın iyice anlaşılmadığı görülmüyordu. Örnek olarak, Redd-i İlhak Cemiyetleri'nin kendi adlarına tebliğler yayınladıkları oluyordu.

10 Ekim 1919 tarihinde Redd-i İlhak Cemiyeti Başkanı'nın imzası ile gönderilen bir yazıda, 20 Ekimde büyük bir kongrenin toplanacağı, bu kongreye iki temsilci gönderilmesi illerden isteniyor ve birtakım tedbirler alınması bildiriliyordu.

Öbür taraftan, Karakol Cemiyeti'nin de İstanbul'dan başka Bursa yöresinde de faaliyette bulunduğu anlaşıldı.

Bu dağınıklığın önüne geçmek için gereken tedbirler alındı.

Özellikle, Ali Fuat Paşa'ya, Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya, Bursa'da Bekir Sami Bey'e, Bursa Merkez Hey'eti'ne gerektiği şekilde yazıldı.

İtilâf ve Hürriyet Cemiyeti de düşmanlarla birlikte Anadolu'da millî dâvâya karşı örgütlenmek üzere yetmiş beş kişi kadar göndermiş. Bu haber alındı. Kolorduların dikkati çekildi.

İstanbul'da gizli çalışmaya karar verildi. Teşkilâtın genişletilmesi için Trakya'ya Cafer Tayyar Bey vasıtasıyla talimat verildi.

MECLİS-İ MEBUSAN'IN TOPLANACAĞI YER

Efendiler, bir yandan milletvekillerinin seçilmesine çalışırken, bir yandan da Meclis-i Meb'usan'ın nerede toplanabileceği düşüncesi kafamızı kurcalıyordu.

Hatırlayacaksınız ki, Erzurum'dan Refet Paşa'nın bu konu ile ilgili bir telgrafına cevap verirken «Meclis toplanmalı, fakat İstanbul'da değil, Anadolu'da» demiştim. Çünkü ben, Meclis'in İstanbul'da toplanması kadar mantıksız ve maksatsız bir davranış tasavvur edemiyordum.

Ancak, bu hususta yetkili olanları ve kamuoyunu bu gerçeğe inandırmadıkça, düşüncemizin gerçekleşmesi mümkün değildi. İstanbul'da toplanmanın sakıncalarını olduğu gibi gözler önüne sermek gerekiyordu.

Bu maksatla ve millî dâvâyı Rumlara ve yabancılara, Hristiyanlara karşıymış gibi göstermek için, Ali Kemal ve Mehmet Ali Bey'lerin gayretleriyle Ermeni Patrikhânesinde yapılan toplantılar ve Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin teşebbüsleri üzerine, Harbiye Nâzırı vasıtasıyla, İstanbul Hükûmeti'nin dikkatini çektik.

13 Ekim 1919 tarihinde, Meclis-i Meb'usan'ın açılışından sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin nasıl bir siyasî durum alması gerektiği görüşünde bulunduğunu, Cemal Paşa vasıtasıyla hükûmetten öğrenmeye çalışırken, Meclis-i Meb'usan'ın İstanbul'da toplanmasında ne gibi siyasî bir güvence elde edileceğinin düşünüldüğünü de sorduk.

Aynı tarihte, Meclis-i Meb'usan'ın İstanbul'da korkusuzca toplanmasını sağlamak için hangi güvenlik ve korunma tedbirlerinin alınması düşünüldüğünü ve ne yapılmak gerektiğini, İstanbul'da teşkilâtımızın merkez hey'etinde bulunan ve Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı olan Albay Şevket Bey'den sorduk.

AMASYA MÜLAKATI

Efendiler, hatırlınızdadır ki, Bahriye Nâzırı Salih Paşa ile, Amasya'da bir görüşme kararlaştırılmıştı. Nazır Paşa ile, hükûmetin dış politikası, iç idaresi ve ordunun geleceği ile ilgili konular üzerinde görüşülme ihtimali vardı. Bu nedenle, kolordu komutanlarının düşünce ve görüşlerini önceden bilmek, bence pek yararlı idi.

14 Ekim 1919 tarihli şifremde, kolordu komutanlarının bu üç nokta üzerindeki görüşlerini rica ettim. Komutanların raporlarını belgeler arasında okursunuz (Belge: 156).

Salih Paşa, 15 Ekimde İstanbul'dan hareket etti. Biz de, 16 Ekimde Sivas'tan hareket ettik. 18 Ekimde Amasya'da bulunduk.

Salih Paşa'ya, uğrayacağı iskelelerde, millî teşkilât tarafından parlak karşılama törenleri yapılması ve tarafımızdan hoş geldiniz denilmesi için talimat verilmişti (Belge: 157).

Biz de kendisini, Amasya'da büyük bir törenle karşıladık.

Salih Paşa ile, Amasya'da, 20 Ekimde başlayan görüşmelerimiz, 22 Ekimde son buldu. Üç gün süren görüşmelerin sonunda, ikişer nüsha olmak üzere beş ayrı protokol düzenlendi. Bu beş ayrı protokolden üçü -Salih Paşa'da kalanlar bizim tarafımızdan, bizde kalanlar Salih Paşa tarafından- imza edildi. İki protokol gizli sayılarak imza edilmedi.

Amasya Mülakatı sonunda alınan kararlar, kolordulara da bildirildi (Belge: 158).

Efendiler, bu münasebetle, bir noktayı belirtmek isterim. Bizce temel alınan husus, millî teşkilâtın ve Hey'et-i Temsiliye'nin İstanbul Hükûmeti tarafından resmen tanınmış bir siyasî varlık olduğunun, görüşmelerimizin resmî bir nitelik taşıdığının ve sonuçlarına mutlaka uyulması gerektiğinin taraflarca resmen taahhüt edilmiş bulunduğunu tasdik ettirmektir.”

Bundan dolayı, görüşmelerin sonuçlarını içine alan zabıtların protokol olduğunu kabul ettirmek ve İstanbul Hükûmeti'nin temsilcisi olan Bahriye Nâzırına imza ettirmek önemliydi.

21 Ekim 1919 tarihli protokol metni, denebilir ki, hemen bütünüyle Salih Paşa'nın teklifleri olup, kabulünde sakınca görülmeyen birtakım maddelerden ibarettir (Belge: 159).

22 Ekim 1919 tarihli ikinci protokol, uzun süren tartışmalı bir görüşmenin zabıt şeklindeki özetidir.

Bu görüşmede, her iki tarafın, Hilâfet ve Saltanat konusundaki karşılıklı güvenceleri ile ilgili geniş açıklamaları içine alan bir girişten sonra, Sivas Kongresi'nin 11 Eylül 1919 tarihli bildirisindeki maddelerin görüşülmesine başlandı:

Bildirinin birinci maddesinde, tasarlanan ve kabul edilen sınırların en düşük düzeyde bir istek olmak üzere elde edilmesinin sağlanması gereği ortaklaşa kabul edildi.

Görünüşte, Kürtlere bağımsızlık kazandırmak gayesiyle yapılmakta olan bozguncu propagandaların önüne geçme hususu uygun bulundu.

Bugün için düşman işgali altında bulunan bölgelerden Çukurova (Kilikya)'yı, Arabistan ile Türkiye arasında bir tampon devlet yapmak üzere anavatandan ayırma isteğinde bulunulduğundan söz edildi.

Anadolu'nun, en koyu Türk çevresi, en bereketli ve zengin bir bölgesi olan bu parçasının hiçbir şekilde ayrılmasına razı olunmayacağı; Aydın ilinin de aynı kesinlikle (ve öncelikle) vatan topraklarından kopmasının mümkün olmadığı ilkesi genellikle kabul edildi.

Trakya konusuna gelince: Burada da, görünüşte bağımsız bir hükûmet, gerçekte bir sömürge devlet kurulması, böyle olduğu takdirde de Doğu Trakya'dan Midye - Enez çizgisine kadar olan bölgeyi bizden ayırma isteğinin söz konusu olabileceği ihtimali göz önünde bulunduruldu.

Ancak, Edirne'nin ve Meriç sınırının bağımsız bir İslâm hükûmetine katılmak için bile olsa, hiçbir şekilde bırakılmasına rıza gösterilmemesi ilkesi ortaklaşa kabul edildi. Bununla birlikte, bütün bu maddede söz konusu edilen hususlar hakkında Meclis'in vereceği en son karara elbette uyulacaktır, dendi.

Bildirinin dördüncü maddesindeki, azınlıklara siyasî hakimiyet ve sosyal dengemizi bozacak nitelikte imtiyazlar verilmesinin kabul edilmeyeceği konusundaki fıkra üzerinde önemle duruldu. Bu kaydın, bağımsızlığımızı fiilen sağlamak için, elde edilmesi zarurî bir istek olarak düşünülmesi ve bundan yapılacak en küçük bir fedakârlığın bağımsızlığımızı derinden zedeleyeceği öne sürüldü. Bu maddede söz konusu olan ve azınlıklara fazla imtiyazlar verilmemesine yönelmiş olan gaye, ulaşılması gerekli bir hedef olarak kabul edilmiştir.

Bununla birlikte, gerek bu konuda, gerek yaşama hakkımızın savunulması konusundaki öteki isteklerimizle ilgili hususlarda - birinci maddenin sonunda olduğu gibi burada da - Millî Meclis'in oy ve kararlarının geçerli olacağı kaydı konuldu.

Bildirinin yedinci maddesi gereğince, bağımsızlığımız tam olarak korunmak şartıyla, teknik, sanayi ve ekonomi alanlarındaki ihtiyaçlarımızın nasıl giderilebileceği konusu tartışıldı. Memleketimize pek çok sermaye dökecek olan bir devlet olursa, bunun malî işlerimiz üzerinde gerektirebileceği bir kontrol hakkının genişlik derecesi kestirilemeyeceğinden, bu hususun bağımsızlığımıza ve gerçek millî çıkarlarımıza zarar vermeyecek biçimde, uzmanlarca esaslı bir şekilde düşünüldükten sonra Millî Meclis'çe uygun bulunacak şeklin kabulü görüldü.

11 Eylül 1919 tarihli Sivas Kongresi kararlarının öteki maddeleri de Meclis-i Meb'usan'ın kabulüne

sunulmak şartıyla uygun görüldü.

Bundan sonra, Sivas Kongresi'nin 4 Eylül 1919 tarihli kararlarının teşkilât bölümü ile ilgili 11'inci maddesinde yer alan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin durumu, bundan sonraki çalışma şekli ve alanı üzerinde duruldu. Bu maddede, millî iradeyi hâkim kılacak olan Meclis-i Millî'nin yasama ve denetleme haklarına güvenlik ve serbestlikle sahip olduktan, bu güvenlik Meclis-i Millî'ce de doğrulandıktan sonra, cemiyetin şeklinin kongre kararı ile belirleneceği açıklanmıştır. Burada söz konusu olan kongrenin, şimdiye kadar yapılan Erzurum ve Sivas Kongreleri gibi İstanbul dışında ayrı bir kongre halinde olması şart değildir, dendi. Cemiyetin programını kabul eden milletvekilleri, cemiyetin tüzüğünde gösterilen temsilciler gibi kabul edilerek, bunların yapacakları özel toplantı, kongre yerine geçebilir.

Bundan sonra, Meclis-i Millî'nin İstanbul'da tam bir güvenlik içinde, serbest olarak görev yapabilmesi şarttır, dendi. Bunun bugünkü şartlara göre ne dereceye kadar sağlanabileceği etraflı şekilde düşünüldü.

İstanbul'un düşman işgâli altında bulunması dolayısıyla, milletvekillerinin yasama görevlerini hakkiyla yerine getirmelerine pek elverişli olamayacağı düşüncesi ortaya atıldı. 1870-1871 savaşında Fransızların Bordeaux (Bordo)'da ve daha sonra Almanların Weimar (Vaymar)'da yaptıkları gibi, barış anlaşması yapıncaya kadar, geçici olarak, Meclis-i Millî'nin Anadolu'da, saltanat hükûmetinin kabul edeceği güvenilir başka bir yerde toplanması uygun görüldü.

Meclis-i Millî'nin toplanmasından sonra, çalışma şartları bakımından ne dereceye kadar güvenlik ve gizlilik içinde bulunacağı belli olacağından, tam bir güvenlik görüldüğü takdirde, Cemiyet, Hey'et-i Temsiliye'nin faaliyetine son vererek teşkilâtının çalışma hedefinin, yukarıda bildirdiğim üzere, kongre yerini tutacak olan özel bir toplantıda kararlaştırılacağı belirtildi.

Milletvekilleri seçiminde tam bir serbestlik bulunması gerektiği hükûmetçe emredilmiş olduğundan, seçimler yapılırken Cemiyet Hey'et-i Temsiliyesi'nce müdahale edilmekte olduğu belirtildi.

Milletvekilleri arasında, İttihat ve Terakki üyesi ve orduda lekeli şahıslar bulunduğu takdirde, bunların milletvekili seçilmesine meydan verilmemek için, Hey'et-i Temsiliye'ce yol gösterme maksadıyla ve uygun şekilde bazı telkinler yapılmasının yerinde olacağı hesaba katıldı. Hey'et-i Temsiliye'nin bu konudaki yardım şekli de, ayrıca bir formül halinde üçüncü protokol olarak tespit edildi.

Gizli sayıldığı için imza altına alınmayan dördüncü protokol şuydu

Bazı komutanların ordudan atılması ve bir kısım subayların Divan-ı Harb'e verilmeleri ile ilgili olarak çıkarılan padişah iradeleri ile diğer emirlerin düzeltilmesi. Malta'ya sürülmüş olanların, ilgili bulundukları kendi mahkemelerimizde kovuşturma yapılmak üzere İstanbul'a getirtilmeleri çarelerinin araştırılması. Ermeni zulmü ile ilgili görülenlerin de mahkemeye verilmesi (Millî Meclis'e bırakılacaktır). İzmir'in boşaltılmasının İstanbul Hükûmeti tarafından yeniden protesto edilmesi ve gerekirse gizli talimatla halka gösteri toplantıları yaptırılması. Jandarma Genel Komutanı, Merkez Komutanı, Polis Müdürü ve İçişleri Müsteşarı'nın değiştirilmeleri (Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerince). İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin (kapı kapı dolaşıp) halka kâğıt mühürletmelerine engel olunması. Yabancı parasıyla satın alınmış derneklerin faaliyetlerine ve bu gibi gazetelerin zararlı yayınlarına son verilmesi (özellikle subay ve memurların bu gibi derneklere girmelerinin kesinlikle yasaklanması). Aydın Kuva-yı Milliye'sinin güçlendirilmesi ve beslenmelerinin kolaylıkla sağlanması (bu husus Harbiye Nezareti'nce düzenlenir. Donanma Cemiyeti'nin 400.000 lirasından gerektiği kadarı, hükûmet tarafından bu maksat için ayrılabilir). Millî Mücadele'ye katılmış memurların genel bir yatışma ve güvenlik sağlanıncaya kadar yerlerinden alınmamaları ve millî dâvâya aykırı hareketlerinden dolayı millet tarafından işten el çektirilmiş memurların yeni görevlere tayinlerinden önce durumun özel olarak görüşülmesi. Batı

Trakya göçmenlerinin taşınmalarının sağlanması. Âcimî Sadun Paşa ve adamlarının uygun şekilde desteklenmesi. İmzasız beşinci protokol da, Barış Konferansı'na gidebilecek kimselerin adlarını içine alıyordu. Bununla birlikte, hükûmet bu konuda, ana ilkelere uymak şartıyla serbest bulunacaktı.

Delegeler:

- * Tevfik Paşa Hazretleri Başkan
- * Ahmet İzzet Paşa Hazretleri Askerî temsilci
- * HariciyeNâzırı Siyasî temsilci
- * Reşat Hikmet Bey Siyasî temsilci
- * UzmanlarHey'eti:
- * Hâmit Bey Maliye
- * Albay İsmet Bey Askerlik
- * Reşit Bey Siyasî işler
- * Mühendis Muhtar Bey Bayındırlık işleri
- * Albay Ali Rıza Bey Deniz Albayı
- * Refet Bey İstatistik
- * EmirîEfendi Tarih
- * MünirBey Hukuk Müşaviri
- * Uzman bir şahıs Ticaret işleri
- * Uzman bir şahıs Çeşitli mezheplerin imtiyazlarını bilen
- * YazıHey'eti:
- * Reşit Saffet Bey Maliye Bakanlığı eski Özel Kalem Müdürü
- * Şevki Bey
- * Salih Bey
- * Orhan Bey
- * Hüseyin Bey Robert Kolej Türkçe Öğretmeni

Efendiler, bu görüşmelerimizde tespit edilen esaslar arasında, en önemli noktanın Meclis-i Millî'nin toplanma yeri ile ilgili olduğunun yüksek dikkatlerinizi çekmiş olacağını sanırım.

Meclis'in, İstanbul'da toplanmasının doğru olmadığı konusundaki eski görüş ve kanaatimizi Salih Paşa'ya kabul ve tasdik ettirdik, Ancak, Paşa, kendisi bu görüşe katılmakla birlikte, bu katılımın şahsına ait olup kabine adına şimdiden söz veremeyeceği kaydını da eklemişti Kendisi, kabine üyelerini bu görüşe inandırmak ve katılmalarını sağlamak için elinden geleni yapacağına söz vermiş, başaramadığı takdirde, kabineden çekilmekten başka yapacak bir şey olmadığını söylemiştir.

Salih Paşa, bu konuda başarı sağlayamamıştır.

Meclis-i Meb'usan'ın toplanma yeri konusuna tekrar dönmek üzere Amasya Mülâkatı ile ilgili açıklamalarımı son veriyorum.

SİVAS'TA BANA KARŞI YAPILAN BİR TEŞEBBÜS: ŞEYH RECEP OLAYI

Yalnız, Efendiler, biz Amasya'ya gelmek üzere Sivas'tan ayrılır ayrılmaz, Sivas'ta pek de hoş gitmeyen bir olay geçmiştir. Bu olay hakkında kısaca bilgi sunayım:

Amasya'ya vardktan sonra, İtilâf ve Hürriyet'çilerin yabancılarla birleşerek birtakım haince işlere

giriştikleri yolunda bilgiler almıştık. Bunu derhal bir genelge ile her yere bildirmiştim. Sivas'ta da, Padişah'a, aleyhimde telgraf çekilme gibi bir teşebbüs bulunduğunu haber aldım, fakat inanmadım.

Elbette, Hey'et-i Temsiliye'deki arkadaşlarımızın, karargâhımıza bağlı şahısların, valinin ve daha başkalarının dikkat ve uyanıklığı buna engeldir dedim.

Oysa, Şeyh Recep ve arkadaşlarından Ahmet Kemal ile Celâl adlarında üç kişi, bir gece telgrafhanede, kendilerine bağlı bir telgrafçı vasıtasıyla istedikleri telgrafları çekmişler...

Gerçekten, Amasya telgrafhanesinden Salih Paşa'ya ait şu telgrafi getirdiler:

18613 K.

Sivas, 18.10.1919 Bahriye Nâzırı Devletli Salih Paşa Hazretleri'ne

Padişah Hazretleri'nin Yaveri Saadetli Naci Bey Hazretleri'ne

Aylardan beri memleketimizde olup bitenleri anlamak ve bunların içyüzünü öğrenmek üzere, il merkezine kadar zahmet buyurup gelmenizi memleket ve millet menfaatları adına diler, yine memleket ve millet adına makine başına teşriflerini bütün bağlılığımızla istirham ederiz.

Şeyh Şemseddîn-i Sivasî Ulemâ Eşraf torunlarından Recep Kâmil, tüccar ve esnaftan Zaralı-zâde Celâl yüz altmış kişinin mührü vardır.

İlyas-zâde Ahmet Kemal

Bana da 19 Ekim 1919 tarihli olan şu telgraf geldi:

Amasya'da Mustafa Kemal Paşa'ya

Halkımız, Padişah'ın ve hükûmet in görüşlerini Salih Paşa'nın kendisinden yahut da güvenilir bir ağızdan işitmedikçe, aradaki anlaşmazlığa çözülmüş gözüyle bakamayacaktır. Bu bakımdan iki yoldan birini seçmek zorunda olduğunuzu arz ederiz.

İlyas-zâde , Zaralı-zâde , Şeyh Şemseddin-i Sivasî, Ahmet Kemal , Celâl torunlarından Recep Kâmil

Efendiler, biz bütün memleket için doğru yolu göstermek ve halkı aydınlatmakla uğraşıyoruz. Fakat düşmanlarımız da bize karşı, her yerde ve hattâ içinde bulunduğumuz Sivas şehrinde bile, alçakça niyetlerini gerçekleştirebilecek aşağılık vasıtalar bulmakta başarılı olabiliyorlar.

Bütün uyarılarımıza rağmen, ben oradan ayrılır ayrılmaz, Sivas'taki şahısların dalgınlığı, her yerde ne kadar çok ilgi gevşekliklerinin ve göz yummaların doğmuş olduğuna güzel bir örnek oluşturuyor.

19 Ekim günü, Sivas'taki arkadaşlar, Hey'et-i Temsiliye imzasıyla şu telgrafi veriyorlardı: Amasya'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Şeyh Recep ve arkadaşlarının Zâtıdevletlerine çekilmek üzere telgrafhaneye şimdi verdikleri telgraf sureti, aşağıda aynen arz olunur:

Bu konuda Topçu Binbaşısı Kemal Bey, ayrıca soruşturma yapmaktadır.

Bu telgrafa, aldığımı arz ettiğim telgrafın suretini de ekliyorlar. Sivas Telgraf Müdürü de aynı gün şu bilgiyi veriyor:

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Şeyh Şemseddîn-i Sivasî Torunlarından Recep, İlyas - zâde Ahmet Kemal ve Zaralı - zâde Celâl imzalarıyla yazılan telgrafları takdim ederim. Bu telgraflar gece getirilmiş ve memurlarımız tehdit edilerek yazdırılmıştır. Herkesin, kendi şartları içinde elbette telgraf yazma hakkı vardır.

Ancak, makine odasına önüne gelenin girmesi yasak olmak şöyle dursun, memurlara gözdağı verilerek korkutulmaları gibi hükûmetin otorite ve haysiyetini zedeleyecek davranışlarda bulunmak, doğrusu isyan niteliğindedir. Durumu Valilik yüksek katına arz ettim.

Memlekette sağlıklı bir düzenin kurulması için çalışmakta olan zâtıdevletlerine de arz ederim. Derin saygılarımın kabul buyurulması istirham olunur.

19 Ekim 1919 Başmüdür Lütfü

İstanbul Merkez Şefi Bey'e:

Halkın ağzından arz olunan, memleket ve milletin selâmeti için takdimi istirham edilen telgraflarımızın yerine ulaştırılmasına engel olan din ve devlet hainidir. Sonunda kan dökülmesine sebep olacaktır, Padişah'a duyurmak için kararlılığımız kesindir. Cevap bekliyoruz.

Mabeyn-i Hümayûn Başkitabeti (90)

Yüksek Katına

Yüksek aracılığınızla Padişah Efendimiz'e biz kullarınca takdim kılınan dilekçenin cevabını, vatan ve millet adına makine başında bekliyoruz.

Mabeyn-i Hümayûn Aracılığı ile Halife Hazretleri'nin Yüce Katına

İlimiz Sivas'ta, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla kurulan Kongre Hey'eti'nin başkanı Mustafa Kemal Paşa, etrafa, siz Padişah Efendi'mizin güven belgelerini taşıdığı haberini yayarak, memleketimizde kötülüklerini örtbas etmek isteyen küçük bir grupla birlikte, kendilerini millî iradenin temsilcisi gibi gösteriyorlar. Oysa, şanlı Halifemiz ve sevgili Padişahımız'a bu yönden bağlı olmamız ve mutlak olarak bağlanmamız dinimizin gereği olduğundan, Bahriye Nâzırı Salih Paşa ile Efendimiz Hazretleri'nin Başyaveri Naci Beyefendi'nin Amasya'ya gönderildiklerini haber aldık.

Halk arasında kendini gösteren heyecanı yatıştırmak için, bilginlerden, şehrin ileri gelenlerinden ve tüccardan iki yüzü aşkın imzayı taşıyan davetiye telgrafımıza cevap alamadık.

Kamuoyunun ne durumda olduğunun bizzat yerinde görülmek üzere, kendilerinin Sivas'a kadar gönderilmesini bütün bağlılığımızla eşîğimize yüz sürerek yalvarır ve niyaz ederiz. Bu konuda ve her halde emir ve ferman Padişahımız Efendimiz Hazretleri'nindir.

Efendiler, düşmanlar, Şeyh Recep'e gerçekten önemli bir rol oynatmış bulunuyorlardı. Sırası gelince arz edeceğim belgelerden, Sait Molla'nın Rahip Frew'a yazdığı 24 Ekim tarihli bir mektubunda, Molla, papaza «Sivas olayını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek» diyordu.

Bütün milletin birlik ve dayanışmasından ve millî teşkilâtın memleketin her köşesine yayıldığından bahseden, milletin ortak isteğine uyarak, askerî ve millî teşkilâta dayanarak kabineyi düşüren, yeni kabine ile karşı karşıya geçen bir hey'etin başkanı aleyhinde tam yeni kabine temsilcisiyle görüşmelere gireceği bir sırada ve bu maksatla Sivas'tan ayrıldığıının hemen ertesi günü- bütün Sivas halkı adına ayaklanma çıktığını gösterir bir telgrafın, telgrafhane tehdit edilerek çektilerilebilmesi

elbette anlamlı idi.

Bizzat içinde bulunduğu Sivas halkı, böyle bir hey'etin aleyhinde olunca, bütün milletin, aynı duygu ve düşüncede olmayacağını ispat etmek gerçekten güçtür. O halde, temsil yeteneği böyle olan bir hey'etle başkanının dayandığı gücün de çürük olacağı yargısına varmak neden doğru olmasın!

Sivas'tan yükseltelen bu sesin düşmanlar için ne kadar kuvvetli ve önemli olduğu takdir buyrulur.

Efendiler, Salih Paşa'ya ait telgrafı, Amasya'ya geldiğinde kendisine verdirdim. Ancak, Şeyh Recep ve arkadaşlarının hükûmetçe cezalandırılmalarını istedim. Sivas'taki Hey'et-i Temsiliye üyelerine de telgraf başında 19 Ekimde şunları sordum:

- Şeyh Recep, Ahmet Kemal ve Celâl imzalarıyla Saray Genel Sekreterliği'ne çekilen telgrafı gördünüz mü?
- Telgrafhânedeki nöbetçi subayı yok mu?
- Hepiniz orada olduğunuz halde böyle bir küstahlık nasıl yapılabilir? Kaldı ki, bu çılgınların teşebbüsleri hepimizce biliniyor. Salih Paşa'ya ve Naci Bey'e yazılmış üç imzalı telgraf hazırladıklarını biz buradan işitmiştik. Sizin bundan haberinizi yok muydu?
- Yabancılarla birlikte İtilâf ve Hürriyet'çilerin birtakım haince hareketlere giriştikleri konusunda dün bir genelgeyle yapılan tebligat alınmadı mı?
- Baskı yapılan ve kendilerine gözdağı verilen telgraf memurlarının, hemen gereken kimseleri, Vali Paşa'yı ve diğer ilgilileri haberdar etmemelerinin ve nöbetçi subayının bunda gaflet göstermesinin sebebi nedir?
- Başmüdür Bey'in bilgi vermesi üzerine alınmış olan tedbirler nelerdir?

Mustafa Kemal

Valiliğin, konuyu askerî makamlara bıraktığının anlaşılması üzerine Kolordu Kurmay Başkanı Zeki Bey'e de şunu yazdım :

Söz konusu olan olaya karışmış olanların tutuklanıp cezalandırılmaları için valilikçe elde bulunan imkânlar kullanılmış yahut yetersiz görülmüş de mi, iş kolorduya atılıyor? Yoksa, bu küstahça hareketlere karşı da valilikçe tedbir alınmasında kararsızlık mı gösteriliyor? Bu durum anlaşıldıktan sonra, konunun çözümü daha kolay ve esaslı olur.

Mustafa Kemal

Daha sonra Sivas'ta bulunanlara şu emri verdim:

- Telgrafhâne tamamen kontrol altına alınacaktır. Bir subay komutasında bir manga asker yerleştirilecektir. Bundan önce olduğu gibi, telgrafhaneyi işgal ve memurlara baskı yaparak milletin meşru birliği aleyhinde zihinleri bulandırıcı ve güvenlik bozucu teşebbüslerde bulunacak hainler kesinlikle engellenecektir. Bu gibi güvenlik bozucu hareketlerde kanunî sınırları aşan ve askere saldıranlara karşı, duraklamadan her nerede olursa olsun silâh kullanılacaktır.
- Küstahça hareketlere yeltenenleri yola getirme açısından, Kurmay Başkanı'nın ileri sürdüğü sebeplere dayanılarak, kaçmalarına fırsat verilmeksizin derhal gereği yapılacak ve sonucu bir iki saate kadar bildirilecektir. Ancak, bu konuda karar vermek için orada bulunan kimselerden hiçbirisinin teşebbüse geçmeyip de ne yapılacağını bizden sorulmaya kalkışılması, gerçekten esef edilecek bir durumdur. Bu karar, bir taburu Sivas'ta bulunan 5'inci Tümen Komutanı Cemil Cahit Bey tarafından tabur komutanına emredilmiştir. Oraca bu kararın sür'atle uygulanmasına hiç olmazsa yardım buyurulması istirham olunur.
- Sivas'ta disiplinin sağlanabilmesi için, uyanıklıkla, bütün ilgililerle kesin ve şiddetli tedbirler alınması gereğini rica ederim.

Mustafa Kemal

Özel olarak Osman Tufan ve Recep Zühtü Beyler'e, şu direktifi verdim:

Millî Mücadele aleyhinde küstahlık edenler için yapılacak işlemler ilgililere bildirilmiştir. Durumu takip ederek gereğinin tam olarak yapılıp yapılmadığını ve göz yumulduğu takdirde bizzat müdahale ederek bilinen şahısların tutuklanması ve yordakçılarının zararsız duruma getirilmesi istenmektedir. Bu konuda, lüzum görülürse, her kime karşı olursa olsun gereğini yapmakta çekingenliğe düşölmemelidir.

Mustafa Kemal

20 Ekimde Vali Reşit Paşa, konuyu uzun uzadıya anlattıktan sonra, «olayın genişlemesi ihtimali varken önüne geçilmiş ve gösterilen sür'atli ve şiddetli müdahaleden dolayı, bundan sonra benzer durumların ortaya çıkmayacağını anlaşılmış» olduğunu yazıyordu (Belge: 161).

Efendiler, İstanbul Hükûmeti'nin Şeyh Recep'i ve arkadaşlarını cezalandırmış olduğuna elbette ihtimal vermediniz. «Sivaslı Şeyh Şemseddîn'in torunlarından» diye imza atan bu miskin ve âdî şeyhin, bundan sonra da düşmanların elinde âlet olarak girişeceği alçaklıklara tesadüf edeceğiz.

ADAPAZARI DOLAYLARINDA KIŞKIRTIMLAR

Efendiler, daha Amasya'da iken karşılaştığımız durum, yalnız, Şeyh Recep olayı ile kalmadı. Adapazarı dolaylarında da buna benzer bir olay görüldü. Müsaade ederseniz onu da kısaca bilginize sunayım:

Adapazarı ilçesinin Akyazı taraflarında türeyen Talustan Bey, İstanbul'dan para ve direktifle gelerek, süvari olacıklara 30, piyade yazılacaklara 15 lira vaadeden Bekir Bey ve Sapanca'nın Avşar köyünden Beslân adında bir tahsildar birleşiyorlar. Bu adamlar başlarına topladıkları atlı, yaya birtakım kimselerle Adapazarı kasabasını basmaya karar veriyorlar. Tahir Bey adındaki Adapazarı kaymakamı bunu haber alıyor.

Tahir Bey, İzmit'ten gönderilen bir binbaşı ile kendi topladığı yirmi beş kadar atlıyı alarak, kasabayı basmaya gelenlere karşı hareket ediyor.

Lâtime denilen bir köyde karşılaşıyorlar. Bu başıbozuk gruba hareketlerinin sebebi sorulmuş... Verdikleri cevap şuymuş: «Padişah Hazretleri'nin hayatta ve yüce hilâfet makamlarında olup olmadığını öğrenmek için Adapazarı'na makine başına gelmek istiyoruz. Mustafa Kemal Paşa'yı, Padişah yerine koyamayız...

Tahir Bey'in makina başında, İzmit Mutasarrıfı'na verdiği bilgide, «adı geçenlerin İstanbul'da önemli kimselerle ilişkide olduğunu ve hattâ Padişah'ın da bu hareketlerinden haberli bulunduğunu söyledikleri» kaydediliyordu.

Resmî olarak verilen bilgide: «Bekir'in, orada toplanan kimselere, bu iş için İstanbul'da bir hafta süre koydular, beş gün geçti. İki günümüz kaldı. İşi çabucak bitirelim» dediği de bildiriliyordu. İzmit'teki Tümen Komutanı, Adapazarı üzerine bir müfreze gönderecekti. Ali Fuat Paşa da, Düzce üzerine bir miktar kuvvet sevk edecekti.

23 Ekim tarihinde, İzmit'teki Tümen Komutanı'na, Bekir'in itilâf ve Hürriyet'çilerle yabancı düşmanlar tarafından gönderildiği ve bozguncu hareketlerinin önlenmesi gerektiği bildirildi.

Adapazarı kaymakamı Tahir Bey'e de, 23 Ekimde doğrudan doğruya, «Bekir ve arkadaşları için

uygulanacak sert ve sür'atli tedbirlerde asla gevşek davranılmamasını, zararlarının önlenmesini ve sonucun bildirilmesini» emrettim.

Efendiler, 23 Ekim tarihli bir şifre ile, Bekir ve yordakçılarının, yaptıkları işler ve kimlikleri hakkında elde ettiğimiz bilgileri, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya bildirdik ve «Saltanat Hükûmeti'nce bu gibi bozguncu eylem ve hareketlere karşı, zamanında etkin tedbirler alındığı ve konu millî teşkilâta dokunduğu takdirde, en şiddetli tedbirlere başvurmak zorunda kalacağımızı arz ederiz» dedik.

İzmit'ten giden ve olay yerinde takviye edilen millî ve askerî bir müfreze, «pek çok sayıda toplanmış ve toplanmakta olan fesatçıları dağıtmış, tahsildar Beslân ve kardeşi Hasan Çavuş'u ele geçirmiş, asıl özel direktif ve para ile bir hafta önce İstanbul'dan gelmiş olan Bekir, kaçmış.» Bu Bekir, subaylıktan kovulma ve Manyasıdır.

Bundan sonra vermeye mecbur olduğumuz emirlerle, İzmit'te kışkırtıcı ve tertipçi olanlardan, İngiliz İbrahim diye tanınan biri ve diğer birtakımları hakkında kovuşturma başladı.

«Bekir'in, olay yerinde alınan tedbirler sonunda teşebbüsünün boşa çıktığını ve kaçtığını, ancak, İstanbul'a dönerek, orada yeniden mel'unca teşebbüslerde bulunmasının kuvvetle muhtemel olduğunu, hakkında özel kovuşturma yapılmasını» Amasya'dan 26 Ekim 1919 tarihinde Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya yazdım.

27 Ekim 1919 tarihinde Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey'den gelen telgrafta: «Bekir'in emrinde iki subay, kırk silâhlı adam olduğu halde Abaza köylerinde halkı, bugünkü hükûmet adına, Millî Mücadele aleyhine kışkırtarak birçok para sarfettiği ve Nezaret'e yazdığı yazılarının kabul edilmediği» bildiriliyordu.

Efendiler, bu gibi konularda, hükûmeti uyarma ve görevini yapmaya davetten ibaret olan müracaatlarımız, elbette, hükûmetin işine karışma gibi sayılmaz, inancındayım.

İstanbul'da hükûmetin gözü önünde tertiplenen, içteki ve dıştaki düşmanların Padişah'ın bilgi ve rızası ile olduğuna şüphe etmediğimiz teşebbüslerinin, fiilen başarıya ulaşacağı dakikaya kadar beklemek ve «elbette hükûmet tedbir alır, engel olur» diyerek safça bir boyun eğmeye kapılmak yerinde olamazdı.

Efendiler, Amasya'da görüşmelere başladığımız 20 Ekim günü, alınan bilgilerin özeti şuydu: İstanbul'da, Hürriyet ve İtilâf Partisi, Askerî Nigehban Cemiyeti ve Muhipler Cemiyeti bir blok kurdular. Bu blokla, Ali Kemal ve Sait Molla gibi kimseler, azınlıkları sürekli olarak Kuva-yı Milliye aleyhine kışkırtmaya başladılar.

Rum ve Ermeni patrikleri, Kuva-yı Milliye aleyhine İtilâf Devletleri temsilcilerine başvurdular. Ermeni Patriği Zaven Efendi, Neologos gazetesinde yayınladığı bir mektupla, son Millî Mücadele hareketinden dolayı Ermenilerin göç etmekte olduklarını ilân etti.

İdam edilmiş bulunan Kâzım'ın kardeşi Hikmet adında biri, İstanbul'dan aldığı direktifle Adapazarı çevresinde başına birtakım silâhlı adamlar toplamaya başladı. Bu Hikmet'in adına önemli bir belgede de rastlayacağız. Adapazarı yakınlarında, Değirmendere'de de para ile adam toplanmaya başlandı.

Çete halinde toplananların, Geyve hükûmet binasını basmaya karar verdikleri haber alındı Karacabey'de de buna benzer ufak tefek hareketler görüldü. Bursa'da, Gümölcüneli İsmail'in topladığı çetelerin, Kuva-yı Milliye aleyhindeki hareketleri duyulmaya başladı, Nigehbancılardan tutuklu bulunanların hepsi bir günde hapisten çıkarıldı.

Düşmanlar tarafından Kuva-yı Milliye aleyhine kurulan çetelerin çatışmaya geçmeleri, karşı blokun açıktan açığa hareketi, İstanbul polis müdürünün aleyhte faaliyeti, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nde bizim

aleyhimizde nazırların bulunması, bazı teşkilât merkezlerimizi, özellikle İstanbul merkezimizi ümitsizliğe düşürmeye başlamıştı.

Hükûmetin, bir maksat ve karar sahibi olduğunu gösterecek hiçbir harekette bulunamaması ve yalnız Dahiliye Nâzırı Şerif Paşa'nın olumsuz ve aralıksız faaliyetini doğru bulan davranışı, gerçekten düşünülecek ve endişe edilecek bir durumu sergiliyordu.

İSTANBUL'DA KUVA-YI MİLLİYE'YE KARŞI KIŞKIRTIMLAR

Bu konuda, ilk defa, duyarlık gösteren ve harekete geçme önceliği taşıyan Ankara oldu. Ankara Vali Vekili Yahya Galip Bey'in Sivas'a çektiği 15 Ekim 1919 tarihli bir şifresini, rahmetli Hayati Bey'in imzasıyla diğer bir şifre içinde 22 Ekimde Amasya'da aldım. O şifre aynen şöyledir:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Paşa Hazretleri; biz kendi kaderimizi ne böyle milletin kaderinden habersiz hükûmete ne de rastgele gönderilecek valilere bırakamayız. Birçok defa zâtîâlîlerine arz ettiğimiz düşünceler dikkate alınmadığından, İstanbul Hükûmeti, Ferit Paşa Kabinesi'nin atayıp da gönderemediği eski Bitlis Valisi Ziya Paşa'yı buraya ve bütün görevlerinde hayatı boyunca hiçbir varlık gösterememiş olan Suphi Bey'i de Konya'ya vali atamak suretiyle ilk adımını atmaya başladı. İşte bu gibi durumlar dolayısıyla, Meclis-i Meb'usan kurulmadan önce, hiçbir göreve dışarıdan kimsenin getirilmemesini geçenlerde arz etmiştik. Madem ki şimdiki hükûmet, buraya yeniden vali göndermeye kalkışmıştır, şu halde, buradaki Millî Mücadele'nin söndürülmesi isteniyor demektir. Nasıl ki, zâtîâlîleri askerlikten ayrılarak milletin bir ferdi olarak çalışmaya karar verdiniz, bendeniz de buradan çekilerek aynı şekilde milletimin bana vermiş olduğu görevi yapmaya karar verdim. Vali gelinceye kadar vekâleti kime bırakacağımı lütfen bildiriniz efendim.

15 Ekim 1919

Ankara Vali Vekili Yahya Galip

Bir gün sonra da, 23 Ekimde Cemal Paşa'nın, 21 Ekim 1919 tarihli şu telgrafını aldım :

Kadıköy, 21.10.1919

Amasya'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Ankara'dan Belediye Başkanı ve Müftü Efendi; dışarıdan gelecek valiyi kabul etmeyeceklerini; Ankara'ya, Ankara'dan vali atanması gereğini kendi yetkilerine dayanarak ileri sürüyorlar. Böylece, her taraftan ayrı ayrı isteklerin ileri sürülmesi, hükûmeti güç duruma sokmaktadır. Kötü niyetliler ve azınlıklar bu gibi durumları türlü türlü yorumluyor. (...) Hükûmetin destekleneceğine söz verilmesi üzerine, bu gibi hususların önlenmesi gereğini rica ederim. Atanması, Padişah'ın onayından geçen valinin yola çıkması gerektiğini elbette kabul buyurursunuz.

Harbiye Nâzırı Cemal

Gerçekten de, başta müftü efendi olduğu halde (bugün Diyanet İşleri Başkanı bulunan sayın Rifat Efendi Hazretleri idi), Ankaralılar, bu atamayı protesto etmek üzere, İstanbul'a başvurmuşlardı.

Ankara'yı yatıştırarak, hükûmet otoritesini kırmamak için telgraf başında birçok nasihatlar bulundum. Ancak, Ankara'nın haklı olduğunu teslim etmemek mümkün değildi. Sonunda, Cemal Paşa

vasıtasıyla hükûmete yazdığım telgraftan söz ederek, alınacak cevaba kadar durumun iyi idare edilmesini Ankara'daki Kolordu Komutan vekili Mahmut Bey'e yazdım.

Bu noktada, sırası gelmişken bir gerçeği bilginize sunmak uygun olur. Hey'et-i Temsiliye olan bizler, hükûmetin durumunu ve nasıl bir hükûmet olduğunu pekâlâ anlamıştık.

Hükûmet üyelerinden bazılarının hükûmette bulunmaktan pişmanlık duyduklarını ve çekilmek için bahane aradıklarını da anlıyorduk. Bundan başka dış ve iç düşmanların ve Padişah'ın el birliği ile, Ali Rıza Paşa Kabinesi yerine, kendi görüşlerini açıktan açığa ve sür'atle uygulayacak diğer bir kabineyi iktidara getirmeye kararlı olduklarından da habersiz değildik. Bunun içindir ki, Ali Rıza Paşa Kabinesi'ni, en az zararlısı sayıyorduk.

Bir de Ferit Paşa'nın düşmesinden sonra, yeni kabine ile anlaşmak için geçen dört beş gün içinde, bazı taraflardan elden geldiği kadar çabuk anlaşma hususunda alınmış olan tavsiyeler de, bizce göz önünde tutulması gereken anlam ve nitelikte idi. Bu bakımdan, gayeye güvenli bir şekilde ulaşıncaya kadar, gerekirse, biraz da fedakârlık yapmak zarureti duyuyorduk.

Mahmut Bey'e yazdığım şifrede kapalı bir şekilde bu noktalar da belirtilmişti (Belge: 173).

Cemal Paşa'ya verdiğim cevabı olduğu gibi bilginize sunacağım:

Şifre Özel, İvedi

Amasya, 24.10.1919

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

İlgi: 21.10.1919 tarih ve 419 sayılı şifre:

Ankara'dan vali hakkında yapılmış olan müracaat ve istirhamın aşağıdaki sebeplerden ileri geldiği anlaşılmıştır:

Şöyle ki: İstanbul'dan alınan güvenilir haberlerde İngilizler ile İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin, İtilâf ve Hürriyet ve Nigehbancılardan, Hristiyan azınlıklar ile işbirliği yaptıkları, Anadolu'ya birçok bozguncular göndererek millî teşkilâtı sakatlama ve İstanbul Hükûmeti'ni dağıtma teşebbüslerinde bulundukları, bu bozguncuların Adapazarı ve Bursa'dan yola çıktıkları bildirildiği gibi, son günlerde Adapazarı'nda da bazı olayların görülmesi endişe yaratmıştır. Konya'ya gönderilen Vali Suphi Bey'in, İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin İstanbul Yönetim Kurulu üyelerinden olduğunu Konya'da Refet Bey'e söylemiş olduğu haberinin yayılmış olması, uyanan şüpheyi daha da artırmıştır.

Ankara valiliğine atanan Ziya Paşa'nın tutumu ve namusu hakkında bir şey denemezse de, kendisinin ehliyet ve iktidarı da şüpheli görüldüğünden, Ankara ili gibi millî teşkilât ve mücadelemizin en önemli merkezlerinden olan bir bölgede, daha durumlar açıklık kazanıp da tam bir sükûnet ve güvenlik sağlanamadan, buradaki önemli işlerin başına, hiçbir tecrübesi bulunmayan âciz bir valinin getirilmesi tereddüt uyandırmıştır.

Ankara'da bulunan vali vekili ve komutan ile Hey'et-i Temsiliye arasında yapılan haberleşmeler üzerine, şimdiki hükûmetin, her ne şekilde olursa olsun emirlerine ve yaptıklarına uymak tabîi görülmüş ve o yolda hareket edilmiş ise de, doğrudan doğruya halkın kendisi, tasavvur ettikleri tehlikeye karşı verilen güvenceyi yeterli görmeyerek, tam bir güvenlik ortamı doğuncaya kadar, kendilerince millî dâvâyâ bağlılığı denenmiş bulunan vali vekilinin göreve devamını elzem sayarak doğrudan doğruya hükûmete başvurmuşlardır.

Zâtıdevletlerinin son yazıları üzerine Ankara'da gereken kimselerle yeniden görüşülmüş, hattâ sakıncaları bulunsa bile, sırf hükûmet otoritesini sarsmamak için Ziya Paşa'nın iyi karşılanmasının sağlanmasına çalışılmıştır. Ancak, karşılaştığı tehlikelerden ve fesatlıkların ağır bastığı gidişattan son derece ürkmüş olan halkı, bunu kabule inandırmak mümkün olamamıştır.

Dahiliye Nâzırı Paşa Hazretleri'nin, içinde bulunduğumuz durumun önem ve ciddiyetini, düşmanlarımızın durmadan ne kadar iblisçe çalışmakta olduklarını takdir buyurdıkları şüphesiz bulunduğu göre, Nezaret makamına yeni geçmiş olmaları yüzünden, çalıştırılmaya lâyık olan memurları tanımakta mazur oldukları gibi, Âdil Bey'in bile müsteşarlığını yapmış olan Keşif Bey'in, hâlâ müsteşarlık yapmakta olduğu gözönünde bulundurulunca, özellikle yüksek dereceli memurların atanmasında ne dereceye kadar uzak görüşlü davranılmasının gerekeceği kendiliğinden anlaşılır.

Bu bakımdan Ziya Paşa'nın şimdilik gönderilmemesinin sağlanmasına yüksek yardımları ve sonucun bir emirle bildirilmesi arz ve istirham olunur. Mustafa Kemal

Efendiler, Ali Fuat Paşa, 28 Ekim 1919 tarihli bir şifresiyle, İstanbul'daki teşkilâtımızın, adıma gönderdikleri bir telgrafı bildirdi. Bu telgrafta verilen bilgiler önemliydi.

Çerkez Bekir'in yarattığı, o bilinen olay, Adapazarı ve çevresinde Kuva-yı Milliye'ye karşı isyan başlangıcı sayılmış. Bundan nasıl yararlanılacağı konusunda «Padişah, Ferit Paşa, Âdil Bey ve Sait Molla ile Ali Kemal Bey 'den kurulu bir hey'et, birtakım tasarımlar da bulunmuşlar.

Bu telgrafta, yukarıda adı geçen Hikmet hakkında da bilgi veriliyordu. Bu Hikmet, iki ay önce Amasya'dan Adapazarı'na gelmiş. O çevrede öteden beri kendisine ve ailesine karşı olanların millî teşkilâta girdiğini anlamış.

Hikmet Bey, Amasya'dan geldiğini, beni tanıdığını ve millî teşkilâtı kurmaya yalnız kendisinin yetkili olduğunu ileri sürerek, Sivas'la haberleşmeye kalkışmak ister. Karşı taraf engel olur. Hikmet, karşı teşkilât kurar. Bunu sezen Sait Molla, Hikmet'i elde edecek çareyi bulur. Kendisini Hristiyanlara karşı bir isyan için ayartır.

Efendiler, Hikmet ile ve düşmanlarımızın Hristiyanlar aleyhindeki tertipleri ile ilgili olan bilgiler, daha sonra dokunacağımız bazı durumların kolaylıkla anlaşılmasına yarayacağı için, bunların gereksiz sayılmamasını rica ederim (Belge: 174, 175).

Efendiler, bu bilgiler üzerine Cemal Paşa'ya yazdığım telgrafa yüce meclisinizin de dikkatini çekmek isterim:

Sivas, 31.10.1919

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Adapazarı dolaylarında, hükûmet ve millî teşkilât aleyhinde geçen olay yüksek şahıslarınca bilinmektedir. Bu olay, millî birlikteki kararlı tutum, İstanbul Hükûmeti'nin yerinde ve kesin tedbirleri sayesinde bastırılmış ise de, daha oralarda bozgunculuk tohumu tükenmiş değildir.

Milletin birliği karşısında bunların tamamen ezilip yok olacağına şüphe yoktur. Ancak, bu bozgunculuk hareketlerinde Damat; Ferit Paşa'nın, eski Dahiliye Nâzırı Âdil ve ondan önceki Ali Kemal Bey'lerle Sait Molla'nın teşvikçi ve tertipçi oldukları anlaşılmıştır.

Adları bildirilen bu zatlar, kendi vatan hainliklerinin yanında, çok büyük ve tehlikeli bir hatâ daha işlemişlerdir. O da, mel'unca işlerinden sanki kutsal Padişah Hazretleri'nin de bilgisi bulunduğunu çevreye yaymak gibi büyük bir alçaklıktır. Kabinenin saygıdeğer hey'etinden büyük bir samimiyetle

rica ederiz; şimdi vakit geçirmeden durumu uygun bir şekilde Padişah Hazretleri'nin tertemiz huzuruna arz etsinler.

Milletin ve teşkilâtın bu gibi uydurmalara elbette değer vermeyeceği açık bir gerçektir. Bozguncuların, yalanlarla millî birliği lekelemek istediklerini ileri sürerek, Saltanat Hükûmeti'nce, olayın geçtiği bölgede resmen yalanlanmak suretiyle, herhangi bir yanlış anlaşılmaya meydan verilmemesi ve bu zararlı şahıslar hakkında gerekli incelemelerin yapılarak kovuşturmaya geçilmesi hayatî bir konu sayılmaktadır, efendim.

Hey'et-i Temsiliye adına

Mustafa Kemal

ALİ RIZA PAŞA KABİNESİ'Nİ İKTİDARDA TUTMA KARARI

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin sizlerce de bilinen kuruluş tarzına rağmen, yerinde kalmasının ve elden geldiği kadar desteklenmesinin neden gerekli görüldüğünü birazcık belirtmiştim.

Amasya'dan Sivas'a döndükten sonra, Hey'et-i Temsiliye ve orada bulunan öteki arkadaşlarla yaptığımız toplantıda, Amasya Mülâkatı ve diğer konular üzerinde arkadaşlara uzun uzadıya bilgi verdim. Bu toplantıda, Hey'et-i Temsiliye'ce alınan kararlara ait zabıtların 29 Ekim 1919 günü yapılan görüşmeyle ilgili sayfasında aynen kayda geçmiş olan şu kararı tespit ettik:

Başta Sadrazam Ali Rıza Paşa olmak üzere hepsinin âciz, Padişah gözünde bir mevki tutmak isteyen kimseler oldukları, bir kısmının Millî Mücadele'nin yanında bir kısmının da karşısında bulundukları, bununla birlikte, Zâtîşâhane, ilk fırsatta bunları düşürerek yerine istibdadı sürdürecektir bir hey'et getirmek isteyeceğinden, Millî Meclis kurulup da yasama görevine başlayıncaya kadar, Hey'et-i Temsiliye'nin bu kabineyi desteklemesinin vatan ve millet için hayırlı bir iş olduğu kabul edildi.

Gerçekten de bu kararımızı uyguladık. Bunu doğrulayan bir durumu yeri gelmişken bilginize sunayım: İstanbul'daki teşkilâtımız, güvenilir kaynaklara dayandığını bildirdiği bazı bilgileri, 31 Ekim 1919 tarihinde bize gönderdi. O bilgiler şöyleydi:

İki günden beri Kiraz Hamdi Paşa, Mabeyn'e gidiyor, iki üç saat huzurda (Padişah'ın yanında) kalıyor ve şu karar alınıyor: Mareşal Zeki Paşa başkanlığında bir kabine kurulacak, Hamdi Paşa Harbiye Nâzırı, Prens Sabahattin Bey Hariciye Nâzırı olacak; Tevfik Hamdi Bey Dahiliye, Eşref, Mahir Sait ve daha başkaları öteki nezaretleri alacaklardır.

Bunlardan Sabahattin ve Mahir Sait'e daha teklif yapılmamıştır. Zâtîşâhâne, Ali Rıza Paşa'ya, uygun bir zamanda, belki bu günlerde istifa teklif edecektir.

Bu konuda daha önce faaliyetinden söz edilen bir blok, bir gizli dernek vardır.» Bu bilgiler üzerine, Cemal Paşa'ya 2 Kasım 1919'da, Sadrazam'a hiçbir sebep ve bahane ile mevkiini bırakmamasına kesin olarak ihtiyaç duyulduğunun bildirilmesi, istifa gerçekleştiği takdirde, bütün memleketin İstanbul ile kesinlikle ilgisini keseceği bildirildi. Rumeli ve Anadolu'da bulunan bütün komutanlara da, bu durumla ve Cemal Paşa'ya yazılan telgrafla ilgili bilgi verildi. Ayrıca, ilişkide bulunan Müdafaa-i Hukuk merkez hey'etlerinin de durumdan haberdar edilmesi gereği bildirildi.

Efendiler, Salih Paşa'nın İstanbul'a dönmesi üzerine, 21 Ekim tarihli protokolda belirtilmiş bulunan ve önemli olduğuna yaptığım sunuşlar sırasında işaret ettiğim nokta üzerinde, yani Meclis-i Meb'usan'ın toplanacağı yer hakkında, hükûmetle aramızda tartışma başladı.

Hükûmetin Cemal Paşa vasıtasıyla yazdıkları ile bizim ileri sürdüğümüz görüşler bir defa daha incelenmeye değer inancındayım. Bu haberleşmemizin aslını Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantısına ait zabıtlarda görebileceğiniz için, burada ondan tekrar söz etmeyeceğim.

Ancak Efendiler, bu konudaki haberleşme ve tartışmalar yalnız İstanbul Hükûmeti ve Cemal Paşa ile yapılmakla kalmıyor. Bütün memleketin ve özellikle İstanbul'daki teşkilâtımızın da bu konu ile ilgili görüşünü almak gerekiyordu. Burada, bu noktalar üzerinde bazı bilgiler sunacağım.

BARIŞ ANLAŞMASINA KADAR İSTANBUL'DA AYAK BASMAMAMIZ VE MİLLETVEKİLİ OLMAMAMIZ TAVSİYESİ

İstanbul teşkilâtımızdan, 13 Ekim 1919 tarihinde açıklanma istenmek üzere çekilen telgrafımıza verdikleri 20 Ekim 1919 tarihli cevapta, «milletvekillerinin İstanbul'da toplanmasında bir sakınca ve tehlike bulunmadığı, İtilâf Devletleri'nin herhangi bir davranışının medeniyet dünyasına karşı kötü etki yapacağının imkân dahilinde görüldüğü» sözlerine; yalnız «yasama gücü, şimdiki yetkisinin genişletilmesine teşebbüs ederse, Zâtışâhâne'nin Meclis'i kapatmaya kalkışması ve muhaliflerin tehlikeli durum almaları, İtilâf Devletleri'nin de bundan yararlanarak zâtıdevletleri gibi yüksek şahsiyetlere saldırma cesaretini göstermeleri muhtemeldir» sözleri ekleniyordu. Bu telgrafın sonunda da «bizim barış anlaşması yapılincaya kadar, İstanbul'a ayak basmamaklığımız ve milletvekili olmamaklığımız» tavsiye olunuyordu.

İstanbul'daki teşkilât merkezimizden Kara Vasıf Bey'in gizli, Şevket Bey'in açık imzasıyla aldığımız 30 Ekim 1919 tarihli şifrede, teşkilâtımızda bulunanların görüşleri, daha birçok kimsenin görüşleri ile destekleniyordu. Bu şifrenin birinci maddesi şöyle başlıyordu: «Ahmet İzzet Paşa, Sadrazam, Harbiye Nâzırı, Genelkurmay Başkanı, Nafia Nâzırı ve programlara gerçekten bağlı olan ve hizmet eden, bağlılığı ile birlikte önemli bir kuvveti de bulunan göz doktoru Esat Paşa ile, ayrıca Rauf Ahmet Bey ve diğer zatlarla gerek kendi istekleri üzerine gerek ilişkimiz dolayısıyla görüştüm. Bütün düşüncelerin birleştiği noktalar aşağıdadır:» Bundan sonra bütün düşüncelerin birleştiği noktalar özetleniyordu:

Meclis-i Meb'usan'ın İstanbul'da toplanması zarurîdir. Yalnız, biz İstanbul'a gitmemeliyiz. Sadrazam Paşa, meclisin İstanbul'da vicdan huzuru içinde kararlar alabileceğini yabancılardan söz alarak vâdetti. Fakat, yalnız bizim için güvence sağlamak mümkün olamayacağından, «milletvekili olurlarsa izinli olarak veyahut milletvekili olmadan daha yüksek ve milletin sevgilisi olarak kalmaları uygun olur» deniliyordu.

Birinci maddenin (b) fıkrasında: «Zaten hükûmet, yapılacak anlaşmada nisbî temsili, azınlıkların hakları bakımından kabule mecburdur. Şu halde, Millî Meclis'in, azınlıkların da yeniden seçime katılmaları için dağılıp yeniden seçileceği bazı çevrelerce kesin olarak ümit edilmektedir» şeklinde yeni bir bilgi veriliyordu.

Birinci maddenin © fıkrasında da: «Hükûmet gerçekte iyi niyetlidir. Ancak isteksizlik içindedir» güvencesi okunuyordu.

İkinci maddede de: «Elden geldiği kadar sosyalist, birkaç temiz Hürriyet ve İtilâfçı v.b. çıkarmak» gibi bizim anlayamayacağımız çapraşık ve karışık bir anlayışın belirtisine rastlıyorduk. Ondan sonra:

3'üncü maddeyi: «Hükûmeti güç durumlara düşürmemek.»

4'üncü maddeyi de: «Bize zararı dokunacakları, her şekilde inandırarak elde etmek istiyorum. Herkes de bana bunu tavsiye ediyor. Örnek olarak, Refi Cevat, sosyalistler gibi» görüşleri içine alıyordu.

1 ve 4 Ekim 1919 tarihlerinde, İstanbul'daki teşkilâtımıza uzun düşünce ve yorumların yer aldığı cevaplar verdik. Bu cevaplarımızda, özet olarak: «Milletvekillerinin İstanbul'da toplanması her bakımdan tehlikeli ve sakıncalıdır» dedik ve açıklamasını yaptık.

Cemal Paşa vasıtasıyla hükûmete bildirdiğimiz görüşleri özetledik. «Bizim için var olan tehlikenin bütün milletvekilleri için söz konusu olduğunu» ispata çalıştık. «Bizim seyirci durumunda kalmamız mutlaka arzu buyuruluyorsa, gerekçeleriyle birlikte» bildirilmesini istedik.

Yalnız, Kara Vasıf Bey'e çekilen telgrafta:

«Ahmet İzzet Paşa Hazretleri, aslında Millî Mücadele'nin İstanbul'da katliama yol açabileceği zannında idi. Sözlerinin ciddiye alınması öncelikle bu kanaatlarının değişip değişmediğini bilmekle mümkündür.

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretleri'ne gelince: Onun da kararsız olduğunu bilmez değilsiniz.

Abuk Paşa da aynı zihniyet ve ruh hali içindedir. Göz doktoru Esat Paşa hakkında kesin bir düşüncem yoktur.

Yalnız, bazıları bu zatı son derece dar görüşlü, pek fazla şan ve şöhret düşkününü olarak gösteriyorlar. Sözün kısası, irade ve düşüncelerinde kararlılık ve isabet olmayan ve İstanbul'da düşman baskısı altında düşünen resmî ve özel şahısların tavsiyeleri incelenmeye değer» dedikten ve söz konusu olan toplantı yeri hakkında, yeniden, gelebilecek tehlike ve sakıncaları saydıktan sonra «asıl garip karşılanacak olan nokta, bizi, yani adları bilinen iki üç kişiyi korumakta güçsüzlüğe düşen hükûmetin, Öteki milletvekillerini nasıl koruyacağı meselesidir.

Bizde yavaş yavaş yer etmeye başlayan görüş ve kanaat, ne yazık ki yabancılar değil, aksine belki onlardan çok, şimdiki hükûmet üyeleri ile diğer şahıslardan bazılarının bizi tehlikeli saymakta olmalarıdır» dedik.

Bundan sonra yer alan fıkralardan birinde: «Nisbî temsili kabul etme zarureti karşısında Meclis'in dağıtılmasını şimdiden düşünen bir çevrede, Meclis-i Meb'usan'ın toplanmaması gereği tabî görülmelidir» kanaatini belirttik.

Bir fıkra da : «Hükûmetin istekli olmadığı sözünden bir şey anlayamadığımızı işaret ederek, «maksadı bizi güç zamanlarda yalnız bırakmak mıdır?» sorusundan sonra, onların bir düşüncelerine karşılık olarak da «muhaliflerin iktidara geçmesinden korkmak yarar sağlamaz.

Bundan dolayı politika ve tutum değiştirilemez» dedik. Efendiler, bu yazışmalardan ve bu yazışmalarda ileri sürülen düşüncelerden kolaylıkla anlaşılmaktaydı ki, bizim İstanbul'daki teşkilâtımızın ileri gelenleri, hükûmet adamlarının, şunun bunun görüşlerine tutsak olmuşlar ve artık onlara sözcülük etmekten öteye bir görev yapmıyorlardı.

İşte, diğer bir şifre telgraf ki, 6 Kasım 1919 tarihinde yazılıyor, ancak şifrenin metninde Kara Vasıf Bey'in görüş ve üslûbu hâkim oluyor ve Harbiye Nâzırı Cemal Paşa imzasıyla geliyordu.

Bu şifrede yine toplanma yerinden söz edilerek, özellikle: «Önce siyasî sakıncalar var, sonra idarî sakıncalar var, daha sonra toplanma imkânı yoktur... Zaruret duyguya hâkim olmalıdır... Uygun karşılığınızı acele olarak kabineye bildiriniz» sözleriyle baskı yapılıyor ve «Japon Rıza Bey'le birlikte pek yakında iyi haberlerle sizin yanınızda olacağım» müjdesi veriliyordu. «Sulh ve Selâmet'i iyice kazandık demektir. Millî Türk de bizim. Milî Ahrâr'ı yıkıyoruz.

Millî Kongre yola gelecek» cümleleriyle de iyi haberlerin nelere, ne gibi boş şeylere ait olduğunu belirtmekte acele ediliyordu.

Kara Vasıf Bey'e 7 Kasım 1919'da hemen Sivas'a gelmesini yazdım.

Kara Vasıf Bey'in yine aynı konu ile ilgili olarak gönderdiği, 19 Kasım 1919 tarihli şifresinde uzun düşüncelere dayandırdığı muhakeme ve mantığını şu cümlede özetliyordu:

«Kuva-yı Milliye ile aynı görüşte olan Meclis, Padişah'a karşı düşmanlık ilân ederse, Anadolu kimin arkasından gider?!... Kuva-yı Milliye'ye mi tâbi olsun?!...»

Meclisi Anadolu'da toplamak düşüncesinden vazgeçmek, bir vatan borcudur...»,

KOMUTANLARIN GÜRÜŞLERİNİ ALMAK

Efendiler, çok önemli olan bu Meclis'in toplanacağı yer konusunda kendi başına karar verip, bu kararı da millete ve seçilen milletvekillerine uygulamak, pek tehlikeli olurdu.

Bu sebeple, büyük bir dikkat ve incelikle bütün şahsî veya genel duygu ve düşünceleri gözden geçirmek, gerçek eğilimi anlayarak uygulanabilecek kararı bulmak zarureti ile karşı karşıya idim.

Gördüğünüz gibi, bir yandan İstanbul'un ileri gelenleriyle haberleşirken, bir yandan da çeşitli yollarla kamuoyunu yokluyordum. Vereceğim kararın uygulanmasını sağlamak için ordunun görüşünü almak da pek önemliydi. Bu yüzden daha Ekimin 29'unda, 15'inci, 20'inci, 12'nci ve 3'üncü Kolordu Komutanları'nı Sivas'ta bir toplantıya davet ettim.

Diyarbakır'daki Kolordu Komutanı'na, Edirne'deki Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e, Bursa'da Yusuf İzet Paşa'ya Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya, Bursa'da Bekir Sami Bey'e de «kendilerini, aradaki yolun uzaklığı ve özel durumları dolayısıyla davet etmediğimi, alınan kararları bildireceğimi» yazdım.

Efendiler, davet edilen komutanlardan Salâhattin Bey zaten Sivas'ta idi. Kâzım Karabekir Paşa Erzurum'dan, Ali Fuat Paşa Ankara'dan ve Konya'daki Kolordu Komutanı'nın cephe ile ilgili önemli işleri bizzat düzene sokması gerektiğinden, kendisine vekil olarak Konya'dan da Kurmay Başkanı Şemsettin Bey gelerek Sivas'ta toplandılar.

Hey'et-i Temsiliye'den olan veya bu hey'etten olmayıp da toplantıda bulunmaları yararlı görülen şahısların ve komutanların katılmasıyla, 16 Kasım 1919 günü görüşmelere başladık. Toplantı gündemimiz şu üç noktadan ibaret olacaktı:

- Meclis-i Meb'usan'ın toplanma yeri,
- Meclis'in toplanmasından sonra Hey'et-i Temsiliye'nin ve millî teşkilâtın alacağı şekil ve çalışma yöntemi,
- Paris Barış Konferansı'nın bizim için olumlu veya olumsuz bir karar vermesi halinde tutulacak yol.

DÖRT AYKIRI GÖRÜŞ VE ALDIĞIMIZ KARAR

Efendiler, bu tarihe kadar cemiyetimizin merkez hey'etlerinden istediğimiz bilgilere gelen cevaplar dört görüş etrafında toplanıyordu:

- Birinci görüşe göre, Meclis-i Meb'usan'ın İstanbul dışında toplanması uygun görülüyordu.
- Başında Erzurum, Trabzon, Balıkesir ve bütün Karesi , Saruhan hey'etlerinin bulunduğu ikinci

görüŖe göre İstanbul'da...

- İstanbul'daki devlet adamları ile ileri gelenlerden hemen hepsinin bu görüşte olduğunu biliyoruz. PadiŖah'ın isteği, hükûmetin ısrarı da buydu.
- Trakya - PaŖaeli'nden gelen üçüncü görüşe göre, İstanbul yakınlarında...
- Bir kısım merkez hey'etleri de Salih PaŖa'nın şahsî görüşüne dayanarak, hükûmetin «olur» demesi halinde, İstanbul dışında toplanmakta bir sakınca görmüyorlardı.

Efendiler, İstanbul Hükûmeti ile yarıdakçılarının kamuoyunu ne kadar bulandırıp karıştırmış olduğunu, milletin ortaya koyduğu bu farklı görüşlerden kolaylıkla anlamak mümkündür.

Artık bunun üzerine direnmenin kötü sonuçlar vereceği yargısına varmak da güç değildir.

Şimdi, 16 Kasım 1919'dan 29 Kasım 1919 tarihine kadar, günlerce süren görüşme ve tartışmalardan çıkan sonuçları ve alınan kararları olduğu gibi yüksek bilgilerinize sunuyorum:

- Millî Meclis'in İstanbul'da toplanmasının sakınca ve tehlikelerine rağmen, Saltanat Hükûmeti İstanbul dışında toplanmayı kabul etmediği ve memleketi bir bunalıma sürüklemekten sakınıldığı için, Meclis'in İstanbul'da toplanması zarureti kabul edildi. Ancak, aşağıdaki tedbirlerin alınması gereği de karara bağlandı:
- Bütün milletvekillerinin durum hakkında aydınlatılarak teker teker görüşlerinin alınması,
- Millî Meclis İstanbul'da toplanacağına göre, milletvekillerinin İstanbul'a gitmeden önce, Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir ve Edirne gibi yerlerde kısım kısım toplanarak, gerek İstanbul'da gerek İstanbul dışında alınması gereken güvenlik tedbirlerini ve programımızın esaslarını savunacak kuvvetli bir grup oluşturma yolları üzerinde görüşmeleri,
- Cemiyetin teşkilâtını sür'atle genişletmek ve güçlendirmek için, kolordu komutanlarının, bölge komutanları ve askere alma teşkilâtı başkanları vasıtasıyla vakit kaybetmeden fiilî yardımda bulunmaları, d) Bütün sivil idare âmirlerinden, her ihtimale karşı, millî teşkilâta bağlı kalacaklarına dair söz alınması ve kendilerinin eldeki imkânlarıyla cemiyetin teşkilâtını kurmaya sür'atle girişmelerinin istenmesi,
- Millî Meclis İstanbul'da toplandıktan sonra, milletvekillerinin, tam bir güvenlik ve serbestlik içinde yasama görevlerini yapmakta olduklarını açıklayacakları güne kadar, Hey'et-i Temsiliye, şimdiye kadar olduğu gibi yine İstanbul dışında kalarak millî görevine devam edecektir.
- Ancak, bütün sancaklardan ve milletvekili olan kimseler arasından seçilmek üzere birer, illerden ve müstakil sancaklardan ikişer zâtın, tüzüğün sekizinci maddesi gereğince Hey'et-i Temsiliye üyesi olarak Eskişehir yakınında toplantıya çağırılıp, durumun açıklanması ve Meclis-i Meb'usan'daki tutumun kararlaştırılması üzerinde görüşülecektir. Bu sebeple Hey'et-i Temsiliye de oraya gidecektir.

Bu toplantıdan sonra, Hey'et-i Temsiliye de uygun şekilde yeni üyelerle desteklendikten sonra, öteki milletvekilleri de İstanbul'a Millî Meclis'e gideceklerdir. Hey'et-i Temsiliye göreve devam ettiği sürece, millî teşkilâtın şekli ve çalışma yöntemi tüzükte yazıldığı şekilde olacaktır.

Meclis-i Meb'usan, tam bir güvenlik içinde bulunduğunu açıkladığı zaman, Hey'et-i Temsiliye tüzükteki yetkisine dayanarak, genel kongreyi toplantıya çağırıp on birinci madde uyarınca da cemiyetin ileride alacağı şeklin belirlenmesini, kongrenin kararına bırakacaktır. Kongrenin nerede ve nasıl toplanacağı o zamanki durum ve şartlara göre ayarlanacaktır.

Kongrenin toplantıya çağırıldığı zaman ile toplanması arasında geçecek süre içinde, Hey'et-i Temsiliye, İstanbul Hükûmeti ve Meclis-i Meb'usan Başkanlığı ile kesin bir zaruret görmedikçe resmî ilişkilerde bulunmaz.

Paris Barış Konferansı, bizim için olumsuz bir karar verdiği ve bu karar hükûmet ve Millî Meclis'çe

kabul edilip onaylandığı takdirde, elverişli en kestirme yoldan millî iradeye başvurularak, tüzükte açıklanmış olan esasların gerçekleştirilmesine çalışılacaktır.

Mustafa Kemal

Rüstem , Mazhar Müfit , Ali Fuat, Hüsrev , Hüseyin Rauf , Kâzım Karabekir , Hakkı Behiç, Hüseyin Selâhattin , İbrahim Süreyya , Bekir Sami , Ömer Mümtaz, Vâsıf

12'nci Kolordu Kurmay Başkanı Şemsettin

MİLLETVEKİLLERİNE VERİLEN DİREKTİF

Efendiler, bu kararlar gereğince, milletvekillerini aydınlatmak için verdiğimiz bilgi ve direktifleri olduğu gibi bilginize sunacağım:

Seçilen milletvekillerine verilen bilgi ve direktifler şunlardır:

Madde 1 — İstanbul'un, İtilâf Devletleri'nin ve özellikle İngiliz kara kuvvetlerinin işgali altında ve deniz kuvvetlerince kuşatılmış olduğu, güvenlik kuvvetlerinin de yabancılar elinde ve karmakarışık durumda bulunduğu bilinmektedir. Bundan başka, Rumların kendi aralarından İstanbul milletvekili adıyla kırk kişi seçtikleri ve Atina'dan gelmiş Yunan lider ve komutanlarının yönetimi altında olmak üzere, gizli polis ve ihtilâlcı örgütler kurarak, devletimize zamanı gelince isyan edecekleri anlaşılmıştır.

Maalesef, hükûmetin İstanbul'da serbest olmadığını itiraf etmek mecburiyeti vardır. İşte bu sebeplerle, Millî Meclis'in toplanma yerini tartışmak gibi bir konu ortaya çıkmış bulunuyor.

Millî Meclis İstanbul'da toplandığı takdirde, milletvekillerinin yapacakları vatan görevi dikkate alınırsa, tehlikeye uğramalarından cidden korkulur. Gerçekten de İtilâf Devletleri'nin Ateşkes Anlaşması hükümlerini bozarak barış anlaşmasını beklemeye gerek duymadan, vatanımızın önemli bölgelerini işgal etmek ve Hristiyan azınlıklara haklarımızı çiğneme fırsatını vermek suretiyle yapılan haksız muamelelerini eleştirip reddedecek, toprak bütünlüğümüzü ve bağımsızlığımızın dokunulmazlığını yılmadan isteyecek ve savunacak olan Meclis-i Meb'usan'ın dağıtılması ve üyelerinin tutuklanması veya sürgün edilmesi, uzak bir ihtimal değildir.

Tıpkı Kars'ta toplanan Millî İslâm Şûrası'na İngilizlerin yaptıkları gibi. Seçimlere katılmamış olan Hristiyan azınlıkların, onlara uyan İngiliz Muhipleri ve Nigehban Cemiyetleri'nin, bu konuda düşmanların gayelerine hizmet ederek her türlü kötülüğü yapabilecekleri de akla gelebilir.

Bu bakımdan, Millî Meclis'in İstanbul'da toplanması, Meclis'ten beklenen ciddî ve tarihî görevin yerine getirilmesini imkânsız kılacağından ve Millî Meclis de devlet ve milletin bağımsızlığının temsilcisi olduğundan, ona vurulacak darbe ile bağımsızlığımızın da zedeleneceğini belirtmeye gerek yoktur.

Kabine adına, Amasya'da Heyet-i Temsiliye ile görüşmelerde bulunan Bahriye Nâzırı Salih Paşa Hazretleri bile bu gerçekleri göz önünde tutarak Millî Meclis'in İstanbul'un dışında güvenli bir yerde toplanması gereğine vicdanı ile de düşüncesi ile de kanaat getirmiş ve bu hususu uygun bulduğunu imzası ile doğrulamıştır.

Millî Meclis'in düşman baskısından uzakta ve tam bir güvenlik içinde bulunan bir yerde toplanması halinde, İstanbul'da toplandığı takdirde akla gelebilecek bütün sakıncalar ortadan kalkmış olacağı gibi, hilâfet ve saltanatın tehlikede olduğunu dünya kamuoyuna ve özellikle İslâm âlemine fiilen duyurmuş olacak, millî varlık ve bağımsızlığımızın aleyhinde alınması muhtemel bir karar karşısında vatana ve

millete karşı olan görevlerini yerine getirebilecek ve İtilâf Devletleri karşısında, Meclis'in milletin kaderine tamamen hâkim bulunduğu daha açık bir şekilde ortaya konabilecektir. Meclis'in İstanbul dışında toplanması halinde akla gelebilecek olan sakıncalar aşağıdadır:

Millet düşmanları, İstanbul'un gözden çıkarıldığı yolunda zararlı bir propagandaya fırsat bulacaktır. Hükûmet, İstanbul'da olduğu gibi, Meclis ile kolayca temas ve bağlantı kuramayacaktır.

Meclis'in açılış töreni, Zâtîşâhâne'yi yolculuk külfeti ile karşı karşıya bırakmamak için, vekil tayin buyuracakları bir zat vasıtasıyla yapılabilecektir. İşte bu sakıncalar dolayısıyla şimdiki hükûmet, Millî Meclis'in İstanbul dışında açılmasını kabul etmemiştir. Hükûmetin bu olumsuz kararı yüzünden söz konusu sakıncalara aşağıdaki sakıncalar da eklenmektedir:

Millî Meclis'in kanuna uygun olarak toplanması, Meclis-i Meb'usan ile Âyân Meclisi'nin aynı yerde ve aynı zamanda bulunmasına bağlı olduğundan, hükûmetin İstanbul dışında, uygun göreceği bir yerde toplanmaya razı olması yüzünden, Âyân Meclisi ve Hükûmet, İstanbul dışındaki toplantıya katılmayacak ve Zâtîşâhâne'ye usulüne uygun olarak Meclisi açtırmayacaktır.

Bu durum karşısında Millî Meclis'in İstanbul dışında toplanmasına kanun bakımından imkân kalmadığı için, yukarıda arz edilen sıkıntılara rağmen, İstanbul'da toplanması bir zaruret hükmüne girmiş bulunuyor.

Sayın milletvekilleri İstanbul'a gitmekten çekinerek, İstanbul dışında kendiliklerinden toplandıkları takdirde, böyle bir toplanma elbette Millî Meclis'in herkesçe bilinen yasama gücünü temsil edemez. Belki, milletin varlığını, gayelerini, bağımsızlığını temsil edecek, onun hakkında verilecek hükümleri eleştirecek ve yine millete dayanarak reddedebilecek bir millî kongre şeklinde olabilir.

Bu takdirde, Millî Meclis de elbette İstanbul'da toplanmamaya mahkûm olur. Böyle bir davranışın, hükûmetin karşı çıkmasına, zorlayıcı tedbirler almasına ve sonunda millet ile İstanbul Hükûmeti arasındaki her türlü ilişkinin kesilmesine yol açacağı da düşünülebilir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, yukarıda dile getirilen bütün hususları gözden geçirip tartıştıktan sonra, Millî Meclis'in İstanbul'da toplanma zaruretiyle karşı, durumu bütün milletvekillerine bildirerek, her birinin düşünce ve görüşlerini almayı görev saymıştır. Bundan başka, sayın milletvekillerinin İstanbul'da Millî Meclis'e girmeden önce, kolayca bir araya gelebilecekleri bazı yerlerde toplanıp aşağıdaki hususları görüşmeleri ve görüşme sonuçlarının birleştirilebilmesi için bunları Hey'et-i Temsiliye'ye bildirmeleri gerekli görülmüştür.

Görüşülecek hususlar şunlardır:

1. Meclis'in İstanbul'da toplanması zaruretiyle karşı, İstanbul ve İstanbul dışında olmak üzere bütün yurttan alınması gerekli tedbirler, yapılması gerekli hazırlıklar;
2. Meclis-i Meb'usan'da vatanın bütünlüğünü, devlet ve milletin bağımsızlığını kurtarmaktan ibaret olan gayeyi korumak ve savunmak için birleşmiş azimli bir kadro kurma çarelerinin düşünülməsi;

Milletvekillerinin yukarıdaki hususları görüşmek için toplanmaları uygun görülen yerler şunlardır:

Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Bursa, Bandırma, Edirne.

Madde 2 — Birinci maddeyi, olduğu gibi bölgelerinizde bulunan milletvekillerine bildirerek, önce, en kısa zamanda onların şahsî görüşlerini almak ve bunları vakit kaybetmeden bir yandan Hey'et-i Temsiliye'ye bildirmek, bir yandan da bölgelerinizdeki merkez hey'etlerine ulaştırarak bu konuda faaliyet göstermelerini sağlamak.

İkinci olarak, bölgelerinizdeki milletvekillerinin birinci maddede gösterilen yerlerde huzur ve güven içinde toplanmalarını sağlayarak, görüşme sonuçlarının Hey'et-i Temsiliye'ye bildirilmesi için gereken tedbirlerin alınması istirham olunur.

Sizlerin seçim bölgelerinden milletvekili olup da şimdi İstanbul'da bulunanların, kendi seçim bölgelerindeki teşkilâtı tarafından, İstanbul'a yakın toplanma yerlerinden birine davet ettirilmesi gerekir.

EKİM 1919'DA ÖNEMLİ İÇ OLAYLAR

Efendiler, 1919 yılı Ekimine ait olup da dokunmak istediğim bazı olayları da birkaç kelime ile özetlememe müsaadenizi rica ederim.

İşgal altında bulunan İzmir ilindeki müslüman halk, zulüm görüyor ve öldürülüyordu. Bunun için, hükûmetten, İtilâf Devletleri'nin temsilcileri katında etkileyici teşebbüslerde bulunmasını rica ettik. Yunanlıların zulüm ve zorbalıkları devam ederse, aynı şekilde karşı koymak mecburiyetinde kalınacağını da bildirdik. İzmir'deki fecî olaylar üzerine İstanbul'da bir gösteri toplantısı yapılmak istenmişti. Bunun engellendiği haber alınınca Cemal Paşa'nın dikkatini çektik.

Anzavur, Bandırma çevrelerinde haince ve canavarca hareketlere başlamıştı. Verdiği zararları önlemek için ve Karabiga, Bandırma taraflarına çıkan Nigehban Cemiyeti'ne bağlı subaylar hakkında, Balıkesir'de, Kâzım Paşa'ya ve diğer ilgililere yazdık.

Otuz kadar Nigehbancı subayın da bir yabancı işgaline zemin hazırlamak için, Hristiyanlara karşı hareket etmek üzere, Trabzon ve Samsun'a çıkacaklarını haber aldık. Derhal 15'inci Kolordu'nun ve Canik Mutasarrıfı'nın dikkatlerini çektik.

Yüksek hey'etinizce bilinmektedir ki, başlangıçta Maraş, Urfa ve Ayıntap'ta İngiliz birlikleri vardı. Bu birlikler Fransız askerleri ile değiştirildi. Bu yüzden işgali yeniden önlemeye çalıştık. İşgalden sonra da önce siyasî, daha sonra fiilî teşebbüslere geçtik.

Bozkır'da, yeniden önemli sayılabilecek bir ayaklanma oldu. Onun bastırılması için çeşitli tedbirlere başvurduk.

Maraş ve Antep'te Kılıç Ali Bey'i, Çukurova bölgesine de Topçu Binbaşı Kemal ve Yüzbaşı Osman Tufan Bey'leri göndererek ciddî teşkilatlanmaya ve teşebbüslere geçtik.

Efendiler, bu arada hatırıma gelen bir noktayı da arzetmiş bulunayım: Sivas Kongresi'nden sonra, Hey'et-i Temsiliye, sorumluluğu kendi üzerine alarak, kongrelerin tüzük ve bildirileri dışında ve Sivas Kongresi Tüzüğüne ek olmak üzere, «Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kuruluş Tüzüğüne Ektir» başlıklı, «yalnız üyeleri için ve gizlidir» kayıtlı, silâhlı millî teşkilâtlar için gizli bir yönerge düzenlendi. Düşmanla çatışılan yerlerde bu yönergeye göre, silâhlı müfrezeler ve birlikler kuruldu.

ALİ RIZA PAŞA KABİNESİ GÖRÜŞÜNDE DİRENİYOR

Efendiler, 2 Kasım'da, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'dan aldığım bir şifreli telgrafta: «Zaten az olmayan dedikodulara biri daha eklendi. Ziya Paşa'nın Ankara'ya kadar gitmemesi, destek lûtfedilen hükûmetin otoritesini kırmaktan başka bir anlama gelemmez.

Bu konuda hükûmet, görüşünde ısrarlıdır» denilmekte ve bunun cevabının acele beklenmekte olduğu bildirilmekteydi. Ziya Paşa'nın gönderilmemesi ile ilgi ricamıza hükûmet iltifat etmemişti. Ziya Paşa'yı görevlendirmiş ve göndermişti. Ziya Paşa Eskişehir'e kadar gelmiş ve oradan izin alarak geri dönmüştü.

Cemal Paşa, aynı telgrafında «Bozkır olayından dolayı basına verilen bildirinin tarzını, hükûmet, aramızdaki uzlaşmaya aykırı görmektedir» diyordu. Oysa, böyle bir bildirimiz yoktu.

Cemal Paşa'nın bu telgrafına şu karşılığı verdik:

Şifre İvedi Sivas, 3.11.1919

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

İlgi: 2.11.1919 tarih ve 501 sayılı şifre:

- Hükûmetle millî teşkilât arasında samimî bir uzlaşmaya ve gerçek bir görüş birliğine vardık. Zâtıdevletleri vasıtasıyla pek önemli bir istirhamımız vardı. O da meşru bir gayeye yönelen millî teşkilâtın zarar görmemesi için, bütün yüksek dereceli memurların bu görüşe göre seçilmesi, karşı olanların değiştirilmesi idi.
- Bunlarla ilgili olarak birbiri ardınca yaptığımız istirhamlara cevap alamadık. Trabzon ve Diyarbakır valileri ile Antalya mutasarrıfı hakkında ne yapıldığını daha bilmiyoruz. Yalnız, durumu yerinde incelemeksizin, Dahiliye Nezareti, Konya'ya Muhipler Cemiyeti üyelerinden, pek yetersiz ve güçsüz olan Suphi Bey'i vali olarak gönderdi.
- Dahiliye Nâzırı'nın bu gibi konularda bizimle hiçbir temas ve ilişki kabul etmediği; sanki millî teşkilâta karşı imiş gibi davrandığı kanaati uyanıyor. Bu düşüncemizde yanılıyorsak, durumun açıklanmasını ve aydınlatılmamızı rica ederiz. Ankara Valisi Ziya Paşa'nın kendi isteği ile izin aldığını arz etmiştim. Tabîi yine kendi kendisi, resmî olarak Ankara Valisi sayılmaktadır.
- Ancak, arz ettiğim noktadaki şüphe ve zan ortadan kalkıncaya kadar, adı geçen valinin izinli oluştan yararlanmaya devam etmesi en iyi şekil olarak kabul edilmelidir. Polis Müdürlüğü'nün hâlâ Nurettin Bey gibi bir kimsenin elinde bulunuşu, zâtıdevletinizin de bu pek önemli noktaya karşı kayıtsız davranmakta olduğunuz kanaatını vermektedir. Halbuki, bu hoşgörülüğün sonucu hem hükûmete hem de millî teşkilâta zararlı olacaktır. Hey'et-i Temsiliye'nin millî teşkilâtı ve millî birliği bozacak en ufak bir durum karşısında görmezlikten gelemeyeceğini elbette hoş görürsünüz.
- Bozkır olayı hakkında, Hey'et-i Temsiliye'ce basına bir bildiri verilmemiştir. Bunda bir yanlışlık olacaktır. Belki de, bu haberler, İrade-i Milliye gazetesinin aldığı bilgilere dayanmaktadır. Hey'et-i Temsiliye'nin bir gazeteye sansür koyma yetkisinin bulunmadığı yüksek malûmunuzdur. Bununla birlikte gazetenin dikkati çekilmek üzere, bu haberde, hükûmet ile aramızdaki uzlaşmaya aykırı görülen noktaların açıklanmasını istirham ederiz.

Hey'et-i Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Hey'et-i Temsiliye'nin temsilcisi ve Millî Mücadele'den yana olduğunu iddia eden Cemal Paşa'nın telgrafımıza cevabı şudur:

Harbiye, 4/5.11.1919

Sivas'ta 3'üncü Kolordu Komutanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne: Resmî bildiride yazıldığı gibi, bugünkü hükûmet, böyle bir zamanda,

sırf vatan ve memlekete hizmet emeliyle büyük bir sorumluluğu üzerine almış ve bu görevini yerine getirmek için tam bir tarafsızlık ve samimiyetle hareket etmekte bulunmuş olduğundan, aşağıdaki noktaların acele olarak açıklanmasına gerek duyuldu:

Birincisi; milletvekili seçimlerine azınlıklar katılmadığı gibi, bugün çeşitli partiler de çekingen durumdadır. Çeşitli partiler, memlekette iki hükûmetin bulunduğunu, seçimlerin tarafsız yapılmadığını buna sebep olarak göstermekte ve azınlıkların da, sonradan, bu sebebe dayanarak seçime katılmadıklarını ileri sürmeleri büyük bir ihtimal dahilinde görülmektedir... Seçimlerin tarafsızlık içinde yapılmadığı konusundaki şikâyet ve söylentiler artarak, yabancı basın ve çevrelere kadar uzanmıştır.

Meclis-i Meb'usan, milletin bütün unsurlarını temsil etmediği ve özellikle Kuva-yı Milliye'nin etkileri ile kurulduğu takdirde, bunun dünya kamuoyunda nasıl karşılanacağı açıklanmaya muhtaç değildir. Bu bakımdan, milletvekili seçimlerinde baskı yapılmasına meydan verilmemesi zarurîdir.

İkincisi; tekrarı gereksiz sebeplerden dolayı, Meclis-i Meb'usan'ın hükûmet merkezinin dışında bir yerde toplanması, içte ve dışta çeşitli sakınca ve zararlar doğuracağından, Meclis'in mutlaka İstanbul'da toplanması memleketin hayatî çıkarlarının gereğidir.

Üçüncüsü; taşralarda, bazı kimseler tarafından, millî teşkilât adına hükûmet işlerine karışılmakta olduğu birbirini kovalayan bilgi ve haberlerden anlaşıldığından, bu karışmaların bir an önce ve sür'atle önlenmesi zarurîdir.

Bugünkü hükûmet, bu üç isteğinde ısrar etmektedir. Bunun dışında bir formülle hükûmet işlerini yürütme imkânı yoktur.

Harbiye Nâzırı Cemal

Cemal Paşa'nın bu telgrafına - Başyaver Salih Bey tarafından açılacaktır kaydıyla - verdiğimiz karşılığı olduğu gibi bilginize sunmak isterim:

Sivas, 5.11.1919

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

İlgi : 4/5.11.1919

- Azınlıklar ile, bu vatan ve bu millet için azınlıklardan daha da zararlı olan bazı siyasî partilerin seçimlere katılmayışlarını, onların kasıtlı ortaya attıkları sebeplere dayandırmak elbette doğru olamaz. Hristiyan azınlıkların, daha millî teşkilâtın adı bile yokken, seçimlere katılmayacaklarını ilân ettikleri bilinmemekte midir? Yaygara koparan siyasî partilere gelince, bunlar yalan söylüyorlar.
- Çünkü, her yerde seçimlere katılmışlardır. Ancak, beşer onar kişiden ibaret olan bu partilerin millet gözünde bir değerleri olmadığından ve millet, temsilcilerini, bu defa İstanbul'daki politikacılardan değil, kendi bağrındaki öz vatandaşları arasından seçmekte olduğundan, bunlar kendilerinin başarı elde edemeyeceklerini anlayarak telâş ediyorlar. Buna karşı bizim elimizden ne gelebilir? Bu noktadaki gerçek karşısında, kabinenin kararsızlık içinde oluşu çok şaşırtıcıdır. Sözü edilen baskı nerede, kimin tarafından ve nasıl yapılmıştır? Lûtfen açıklanmalıdır ki, Hey'et-i Temsiliye görevini yerine getirebilsin. Asıl iddialara önem vererek telâşa düşmek doğru değildir.
- Meclis'in nerede toplanacağı konusundaki görüşte, hükûmetin direnmesinin yerinde olup olmadığını zaman ve olaylar ispat edecektir. Bu konudaki son düşüncelerimizin merkezlerden alınacak cevaplar üzerine arz edileceğini bildirmiştik.
- Millî teşkilât adına, hükûmet işlerine nerede ve kimin tarafından karışılmışsa, derhal

bildirilmelidir ki, gereken işlemler yapılabilirsin. Ancak, Dahiliye Nâzırı Paşa Hazretleri'nin şüphe uyandırabilecek tarzdaki davranışlarına yüksek dikkatlerinizi çekmeyi gerekli görürüz, efendim.

Hey'et-i Temsiliye adına

Mustafa Kemal

DAHİLİYE NAZIRI'NIN MEMLEKET İÇERİSİNE GÖNDERDİĞİ ÖĞÜTÇÜLER

Dahiliye Nâzırı, memlekete birtakım hey'etler göndermeye kalkıştı. Bunlardan biri de Harbiye Nezareti Eski Müsteşarı Ahmet Fevzi Paşa adında bir zatın başkanlığında, Temyiz Mahkemesi üyelerinden İlhami ve Fetva Emini Hasan Efendi'lerden kurulmuştu.

Hey'et-i Temsiliye'mizin temsilcisi olan Cemal Paşa, bize bunu bildirmemişti. 5 Kasım 1919 tarihli bir şifre ile kendisinden bu hey'etin niçin gönderildiğini sorduk ve «özellikle Fetva Emini ile Kâmil Paşa Kabinesi zamanında polis müdürü olan kimselerin böyle bir hey'ette neden bulunduklarının» anlaşılamadığını belirttik (Belge: 189).

Efendiler, Fuat Paşa'nın, Ankara'da kolordusunun başında bulunmasını gerektiren sebepler ortaya çıkmaya başladı. Bu sebeplerin önemlisi, memleket içinde halkın zehirlenmeye başlanmasıydı.

İç ve dış düşmanlarla işbirliği yapanlar, Ali Rıza Paşa Kabinesi zamanında, Ferit Paşa zamanındakinden çok daha fazla başarılı olmaya başlamışlardı.

===== REFET PAŞA SALİHLİ VE AYDIN CEPHELERİ'NE KOMUTAN OLARAK GÖNDERİLİYOR

Kâzım Paşa, Balıkesir bölgesinde cephe kurmaya ve duruma hâkim olmaya çalışıyordu. Salihli ve Aydın Cepheleleri'ndeki sevk ve idarenin askerî bir düzene sokulması gerekiyordu.

Buraya, az çok tanınmış bir askerin gitmesi lâzımdı. Elimizde yararlanabileceğimiz komutan olarak Konya'da bulunan Refet Paşa vardı. Konya'daki kolordunun başına Fahrettin Bey (Müfettiş Fahrettin Paşa Hazretleri) geçmiş bulunuyordu. Bundan dolayı, Aydın Kuva-yı Milliye Komutanlığı'nı yürütmek üzere cepheye hareketini Refet Paşa'ya, Ankara'ya dönmesini de Ali Fuat Paşa'nın kendisine yazmıştık.

Refet Paşa'nın Nazilli'ye vardığı anlaşıldıktan sonra da Genel Kurmay Başkanlığı'na gelmiş olan Cevat Paşa'dan, geçen savaşta tecrübe görmüş genç kurmaylardan seçilecek dört beş subayın, Nazilli'ye Refet Paşa'nın yanına gönderilmesini rica ettim. Bu durumu Refet Paşa'ya da bildirdim.

REFET PAŞA DEMİRCİ EFE'NİN EMRİNE GİRİYOR

Efendiler, Nazilli'ye giden Refet Paşa, Demirci Mehmet Efe'den komutayı almaya gerek ve bunda bir yarar görmemiş; kim bilir ve belki de komuta kendisine teslim edilmemiş. Demirci Efe'nin emrinde kurmay gibi görev yapmayı daha yararlı ve uygun bulmuş... Refet Paşa bunu bize bildirdi. Bölge şartlarını yakından görmüş bir zatın kararını değiştirmek çok defa güçtür. Çünkü, gerçekten Refet Paşa'nın gördüğü ve tercih ettiği gibi, Efe'nin komutasını devam ettirmekte ve ona yardımcı olmakta

yarar vardı yahut da Refet Paşa o cephenin komutasını herhangi bir sebeple ele alamıyordu. Her iki ihtimale göre de, mutlaka komutayı al, diye emir vermek, anlamsız olurdu.

Asıl gariplik bundan sonra görüldü. Bir süre sonra, Refet Paşa, Nazilli'de gözden kayboldu. Birkaç gün sonra, Balıkesir'de olduğunu, birtakım yabancı subaylarla ilişkiye girip girmemesini bizden sorması dolayısıyla anladık.

22 Aralık 1919 tarihinde verdiğimiz cevapta: «Millî teşkilâta bağlı bulunanların, özellikle Hey'et-i Temsiliye üyesi olarak tanınmış olmaları dolayısıyla, kendisinin yabancılarla hiçbir şekilde ilişki kurmasını istemediğimizi bildirdik. «Refet Paşa, yine ortadan kayboldu. Nihayet bir gün, Bursa'dan Refet imzalı kısa bir telgraf aldık: «İstanbul üzerinden, Bursa'ya geldim.»

Bu telgrafın ne demek olduğunu bir türlü anlamıyordum. Refet Paşa'nın İstanbul ile ne ilişkisi vardı? Bir de «Nazilli - Balıkesir - Bursa» yolu İstanbul'dan mı geçer? Bu bilmeceyi bir türlü çözemedim. Sonunda mesele anlaşıldı.

Refet Paşa, Nazilli'den ayrıldıktan ve Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya uğradıktan sonra, Bandırma'ya inmiş; oradan da bir Fransız torpidosuyla İstanbul'a gitmiş; orada bazı arkadaşlarıyla görüşmüş; daha sonra da Bursa'ya dönmüş...

Efendiler, bu bilmeceyi hâlâ çözemiyorum. Beni bunda mazur göreceğinizi umarım.

Refet Bey'in yerine bir İngiliz gemisi ile Samsun'a gelen Salâhattin Bey'in gönderildiğini, aynı gemi ile Refet Bey'in İstanbul'a dönmesinin istendiğini ve bunun üzerine gitmeyip istifa ettiğini, İstanbul Hükûmeti'nin benimle birlikte kendisinin de yakalanarak İstanbul'a gönderilmemiz için her tarafa emir verdiğini biliyorsunuz.

Bu kadar çok bilinmeyi çözmemek, cebir bilenlerce pek bağışlanmazsa da, benim bu noktada acze düştüğümü itiraf ederim. Gerçi, Ferit Paşa Kabinesi yerine Ali Rıza Paşa Kabinesi geçmişti. Fakat, yeni kabinenin haber alma ve yürütme vasıtalarının öncekinin aynı olduğunu biliyoruz.

Efendiler, Refet Paşa'nın bu hafif hareketi, Aydın ve Salihli Cephelerinde, düzenli bir ordunun teşkiline kadar, ciddî bir sevk ve idare kurulamamasına sebep oldu.

DAHİLİYE NAZIRI'NIN ŞÜPHE UYANDIRAN DAVRANIŞLARI

Efendiler, bu garip hikâyeden sonra, olayları yeniden bıraktığımız noktadan izlemeye başlayalım: Cemal Paşa, bizim 5 Kasım 1919 tarihli şifremizin bir noktasını anlayamamış.

Bâbiâlî merkezinden çektiği kısa bir şifre ile, şu şekilde bir açıklama istiyordu: «Dahiliye Nâzırı'nın şüphe çekebilecek şekildeki muamelelerine dikkatinizi çekmeyi gerekli görürüz» cümlesinden maksadın ne olduğu anlaşılamadı. Bu noktanın acele olarak ve açıklanarak bildirilmesi».

Bu kısa şifreye verdiğimiz cevap biraz uzundur. Sıkılmazsanız, olduğu gibi bilginize sunayım:

Sivas, 12.11.1919

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

İlgi: 8.11.1919 tarih ve 8084 sayı:

Dahiliye Nâzırı Paşa Hazretleri'nin şüphe uyandıran iş ve davranışlarından akla gelenler aşağıda bilginize sunulur:

- Ankara gibi bazı illerde, sivil idare âmirlerini telgraf başına çağırarak, Milli Mücadele sırasında Ferit Paşa Kabinesi aleyhinde faaliyete girişenlerin durumlarını, hükûmeti neden suçladıklarını, bütün bunların kanuna ne dereceye kadar uygun olduğunu tehdit edencesine soruşturma;
- Uzun süredir hasta iken tifodan ölen Tokat Mutasarrıfı'nın ölümü sebebinin, esrarlı bir vak'a sayılarak, Sivas ilinden şifre ile sorulması...
- Adliye Nâzırı ile birlikte, Balıkesir cephesinden gelen millî hey'et ile yapılan gizli görüşme sırasında, Adliye Nâzırı'nın Millî Mücadele liderleri aleyhinde harekete geçilip geçilemeyeceğini, kendisinin yanında söz konusu edebilmesi;
- Nezaret'e geçildiği zaman, ilk vatanperverce iş olmak üzere, vatan hainliği maddî delilleriyle ortaya çıkmış bulunan eski Dahiliye Nâzırı Âdil Bey'in düşünce ve hareketlerinde kendisine sır ortaklığı eden Dahiliye Müsteşarı Keşfi Bey'in, görevinden atılması gerekirken, hâlâ yerinde bırakılması ve onun vasıtasıyla sivil memurlar arasında değişiklikler yapılması.

Tabîdir ki, bu müsteşarın tayin ettireceği memurlar pek haklı olarak milletin güvenini kazanamaz. Söz gelişi, Millî Mücadele'nin başlangıcından sonuna kadar muhalif bir tutum takınmış ve sonunda halk tarafından işten el çektilmiş ve hastalığı dolayısıyla da o zaman tutuklanması ve uzaklaştırılması yoluna gidilmemiş olan eski Kayseri Mutasarrıfı Ali Ulvi Bey, yöneticilik vasıflarından büsbütün yoksun ve güçsüz takımından olmasına rağmen Burdura tayin buyurulmuştur.

Yine yetersizliğinden ve Canik sancağı için uygun görülmediğinden, kendi isteği ile vaktiyle İstanbul'a gönderilen Ethem Bey de Menteşe'ye atanmıştır.

Aydın Mutasarrıflığına da eskiden Niğde Mutasarrıfı iken Sivas'a getirilen Cavit Bey atanmıştır.

Bütün bunlara rağmen, eski Konya Valisi vatan haini Cemal Bey'in adamı olan Antalya Mutasarrıfı, arka arkaya yaptığımız müracaatlara ve halkın feryatlarına karşılık, hâlâ yerinde oturuyor.

- Özlük İşleri Müdürlüğü gibi en önemli görev bir Ermeni elinde bulunduruluyor.
- Basın-Yayın Müdürlüğü'nde ve Ajans'ın durumunda bir değişiklik görülmemektedir.
- Memleketin geleceğini garantiye alacak tek kuvvetin millî birlik olduğu ve bunu da ancak millî teşkilâtın devam ettirebileceği bilinmektedir. Bu birlik ve teşkilâtın, vatani parçalanmaktan kurtarmak, devlet ve milletin bağımsızlığını korumaktan ibaret olan kutsal gayesini bozmaya çalışanlar da İstanbul'daki bozgunculardır. Bunların zararlarının önlenmesi, ancak kuvvetli ve ciddî bir disipline bağlıdır.

Bunun da başlıca çaresi, polis müdürünü namuslu, milliyetçi, yetenekli, teşebbüs gücü taşıyan kimselerden seçmek ve atamaktır.

Oysa, zâtîâlîlerince de bilinmektedir ki, bugünkü Emniyet Genel Müdürü, düşürülmüş olan vatan haini eski kabinenin ve ona bağlı olanların biricik koruyucusudur. Sait Molla'nın Mister Frew'a yazmış olduğu mektuplardan anlaşıldığına göre de bu zat, muhaliflere yani millet düşmanı olanlara bugün kucak açmakta, sığınaklık etmektedir.

Amasya'da Salih Paşa Hazretleri de bunu doğrulamışlardır. Halbuki, Dahiliye Nâzırı, memleket ve milletin mukadderatını böyle bir şahsın elinde bırakmakta bir sakınca tasavvur etmiyor, belki yarar görüyor demektir.

Jandarma Komutanı Kemal Paşa'nın ise, gerek millî dâvâ ve gerek sizler için zararlı bir şahıs olduğu bir gerçek iken, hâlâ makamında kalması da Dahiliye Nezareti'nin iyi niyetine mi verilmelidir?

Hey'et-i Temsiliye adına

Mustafa Kemal

ALİ RIZA PAŞA KABİNESİ MİLLÎ TEŞKİLATI DÜŞMAN TEŞKİLATLA, BİZİ DE ALİ KEMAL VE SAİT MOLLA İLE BİR TUTUYOR

Efendiler, Harbiye Nâzırı'nın 9 Kasım 1919 tarihli bir telgrafı vardı. O telgrafın içindekiler de ilgi çekicidir. Cemal Paşa bu telgrafında, kabinenin düşüncesini şu noktalar üzerinde yoğunlaştırıyordu:

- Seçimlerin güvenlikle yapılabilmesi,
- Meclis-i Meb'usan'ın İstanbul'da toplanması,
- Millî Teşkilât adına hükûmet işlerine müdahale edilmemesi için hükûmetin tarafınıza başlangıçtan beri yaptığı tebliğler kesindir.
- Birçok telgrafınızda ileri sürülen isteklerin de aynı nitelikte -yani müdahale niteliğinde- olduğu aşikârdır.
- Hükûmet, kendi bildirisinde tespit ve ilân ettiği tarafsızlıktan ayrılmayacaktır. Bu bakımdan millî teşkilât aleyhinde bulunanları baskı altında tutma ve cezalandırma yoluna gidemez.» Telgrafın sonunda da şu tehdit vardı: «Şimdiki durum bir sürecik daha devam edecek olursa kabine kesinlikle çekilecektir.

Saygıdeğer Efendiler, bu maddelerin ifade ettikleri anlamlar, aslında bütün gerçekleri ortaya koymuş bulunuyordu. Kabine, millî teşkilât aleyhinde bulunanların memleket ve millete düşman olduklarını kabul etmiyordu. Millî teşkilât ile düşmanın ihanet teşkilâtını; Ali Kemal ile ve Sait Molla ile bizi bir tutuyordu. Adapazarı, Karacabey, Bozkır, Anzavur olaylarını suç olarak saymıyordu.

Cemal Paşa'ya verdiğimiz karşılıkta, bu noktaları açıkladıktan sonra, hükûmetin duygu ve eğilimini açık olarak söyletmek maksadıyla şu cümleyi de ekledik: Bildirdiklerinizden anladığımıza göre, İstanbul Hükûmeti, millî teşkilâtın varlığını belki de gereksiz görüyor.

Gerçekten durum bu merkezde ve millî teşkilâta ihtiyaç olmaksızın memleketi kurtaracak bir güce sahip bulunuluyor ise, ona göre gerekenlerin yapılmak üzere açıkça bildirilmesini, aradaki her türlü yanlış anlamının giderilmesi için arz ve istirham ederiz.

DAHİLİYE NAZIRI DAMAT FERİT PAŞA SÜREKLİ OLARAK MİLLÎ BİRLİĞİ BOZMAKLA, TEMSİLCİMİZ OLAN HARBİYE NAZIRI CEMAL PAŞA DA HÜKÜMETİN YAPTIKLARINI SAVUNMAKLA MEŞGUL

Efendiler, Cemal Paşa'nın özel olarak Sivas'a gönderildiği 10 Kasım 1919 tarihli ve kendi el yazısıyla olan bir mektubunu da 18 gün sonra -yani 28 Kasım 1919 tarihinde- almıştım. Cemal Paşa bu mektubunda, yapılan yazışmalarda söz konusu olan sorunları madde madde özetliyor ve her biri hakkında açıklamalar yapıyordu.

Hele, Meclis-i Meb'usan'ın İstanbul'dan başka bir yerde toplanmasından söz ederken «bu konuda

Padişah'ın rıza göstermeyeceği iyice anlaşılmıştır.

İşgal kuvvetlerinin Meclis-i Meb'usan'a saldırılarının, belki Osmanlı Devleti için iyi sonuçlar verebileceğini, Amerikalılar hissettirdiler ve hattâ açıkça da belirttiler» diyordu.

Cemal Paşa, «Kuva-yı Milliye ruhu taşımayan memurların kodamanları, işgal ordularına âdeta sırtlarını dayamış durumdadırlar» şeklinde, sanki bilinmeyen bir bilgi verdikten ve bu bilgiyi, «eski kabine üyelerinin çoğu sırtını dayamıştır» bilgisi ile tamamladıktan sonra, «söz gelişi, Polis Müdürü'nün değiştirilmesinde bu durum bütün açıklığı ile ortaya çıktı» diye bir de örnek veriyor.

Cemal Paşa, kabine birçok işler yapmayı düşünmüş ise de «Köklü bir teşebbüs için dayandığı kuvvetin ciddiyetine hâlâ inanamadı» cümlesi ile bizi suçladıktan sonra, kanaatini şöyle dile getiriyordu: «Dahiliye Nâzırı bu kuvvete -yani Kuva-yı Milliye'ye- ihtiyaç gösterenlerin başındadır, desem abartılmış olmaz.»

Cemal Paşa'nın, mektubuna imza koyduktan sonra, yine kendi imzası ile eklediği bir özetle şu cümle yer alıyordu: «Muhalipler ve yabancılar Meclis'in açılmasına engel olmaya karar vermişlerdir. Hey'et-i Temsiliye de bu engellemeye toplanma yeri çekişmesiyle devam ederse işimiz Allah'a kalıyor demektir».

Efendiler, bu mektupta yazılanlarda ve bundan önce gelen yazılarla bundan sonra devam edecek olan düşüncelerde hâkim olan mantık, yorumlama ve görüş sağlamlığı hakkında söz söylemeyeceğim. Yalnız, bu mektuba 28 Kasım 1919 tarihinde verdiğimiz etraflı cevabın bir tek cümlesini olduğu gibi aktarmakla yetineceğim. O cümle şudur: «Saltanat Hükûmeti'nin köklü bir teşebbüs için dayandığı kuvvetin ciddiyetine güvenemediğini gösteren maddeleri gerçekçi bulmuyoruz.»

Efendiler, Dahiliye Nâzırı Damat Ferit Paşa, durup düşünmeden sürekli olarak millî birliği bozacak, milleti her gün biribiri ardınca yayılmakta olan saldırılar karşısında sessiz ve hareketsiz tutacak tedbirler almaktan geri kalmıyordu. Diğer Nezaretleri de aynı prensip doğrultusunda harekete teşvik ettiği görülüyordu.

Söz gelişi, Eskişehir'de Hamdi Efendi adında bir kadı vardı. Kuva-yı Milliye'nin aleyhinde olduğu için orada duramamış, bir daha dönmek üzere İstanbul'a gitmiş ve bu Kadı Efendi yeni kabine tarafından tekrar Eskişehir'e gönderilmiş.

Durum açıklanarak adı geçen kadının değiştirilmesi gereği, Mutasarrıf tarafından Adliye Nezareti'ne yazılmış, cevap verilmemiş. Mutasarrıf ve Eskişehir Bölge Komutanı, bu durumu Hey'et-i Temsiliye'ye bildirmekle birlikte, «eğer Nezaret bu yazıyı dikkate almayacak olursa, bu Kadı'nın kovulması zaruridir.

Zâtıdevletlerinin görüş ve emirleri istirham olunur» deniliyordu. Biz de görüşümüzü bekleyenlere şu karşılığı vermek zorunda kaldık: «Millî dâvaya bağlı olacağına söz veren ve bu ilke çerçevesinde millî teşkilât'ın her türlü yardımını sağlamış olan Saltanat Hükûmeti'ne, adı geçen kadının değiştirilmesi kabul ettirilemezse, sonunda kovulmasının bir zaruret haline geleceği âşikârdır.» Şüphesiz, bu durumda bulunan İstanbul memurları az değildi.

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'nın, buna benzer birtakım işlerden sözeden ve kabinenin görüşünü bildiren 24 Kasım 1919 tarihli bîr şifresinin ilk cümlesi şuydu:

«Devletin iç işleri ve siyasî politikası kesinlikle ortaklık kabul etmez». Bu telgrafa 27 Kasım 1919 tarihinde verdiğimiz ayrıntılı cevapta, biz de şöyle dedik: «Devletin iç işleri ve siyasî politikasının kesinlikle ortaklık kabul etmediği bir gerçek olmakla birlikte, benzeri görülmemiş olan bugünkü durum karşısında, vatan ve milletin geleceğini güvence altına alacak olan millî teşkilâtı, bilerek veya bilmeyerek zayıflatacak ve millî birliği bozacak hiçbir muameleye milletin razı olamayacağı da pek

meşru ve tabîidir.»

Bu telgrafın son cümlesi şöyleydi: «Hey'etimiz, imzasını taşıyan taahhütlerine tamamıyla bağlıdır... Şu kadar ki, taahhütler karşılıklı olmak gerekir. Oysa, hükûmet, Salih Paşa'nın imzasını taşıyan taahhütlerin ve notların daha hiçbirini yerine getirmemiş ve eğer varsa, engelleyici sebepler bile bildirilmemiştir.

Efendiler, şimdi vereceğim kısa bilgiler ve bu bilgileri doğrulamak üzere göstereceğim belgeler, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin bizi suçlamakta ne kadar haksız ve hükûmet işlerinde, en hafif anlamıyla ne kadar kayıtsız olduğunu yüksek hey'etinizin gözleri önüne serecektir zannederim.

Efendiler, İstanbul'daki gizli dernekler ve bu derneklere öncülük eden ve Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'nın mektubunda da itiraf edildiği üzere, sırtlarını yabancılara dayamış olan birtakım şahıslar, bol para ve Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin gösterdiği alabildiğine hoşgörme ve uyuşukluk sayesinde, memleketi baştan başa ateşe vermek için olanca güç ve gayretleriyle çalışıyorlardı.

Bu konudaki bilgiler ve elde edilen belgeler de, hükûmetin vukuf ve bilgileri dışında bırakılmış değildi. İstanbul'daki teşkilâtımız ve aldığımız tedbirler sayesinde elde edilmiş birkısım belgeler, olduğu gibi Cemal Paşa'nın ve Sadrazam Paşa'nın ellerine teslim edilmişti.

Bu belgeler, o tarihte yabancı temsilcilere de verilmiş ve bu yolla İtilâf Devletleri hükûmetlerinin çoğunca öğrenilmiş ve o tarihlerde özetleri bütün komutanlara ve öteki ilgililere duyurulmuş olduğuna göre, artık olayın tarihe karışmış olduğu bugünde, yüce hey'etinizce ve milletçe bilinmesinde bir sakınca görmüyorum.

SAİT MOLLA NASIL ÇALIŞIYORDU?

Millî Mücadele sırasında uğradığımız açık ve gizli güçlükler üzerinde köklü bir fikir verebilecek ve gelecek kuşaklara ibret ve ders olacak nitelikteki sözkonusu belgeleri, olduğu gibi bilgilerinize sunmayı uygun buluyorum. Bu belgeler, İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin sözde başkanı olarak tanınmış bulunan Sait Molla'nın Mister Frew adındaki rahibe gönderdiği mektupların kopyalarıdır.

Efendiler, bu mektupların suretlerinin alındığını hisseden Sait Molla'nın, Türkçe İstanbul gazetesinin 8 Kasım 1919 tarihli nüshasında bu mektuplardan söz ederek uzun ve sert bir dille kaleme alınmış bir tekzip yayınlamış olmasına rağmen, gerçekler inkâr edilemez. Bu mektupların suretleri, Sait Molla'nın evinden ve mektupların müsveddelerinin yazılı bulunduğu bir defterden aynen alınmıştır. Bu durum bir yana, mektupların içindekiler, memlekette kendini gösteren durumlar ve olaylarla ve ayrıca, ne oldukları ortaya çıkan bazı şahıslarla tam bir uygunluk göstermektedir. Şimdi müsaade buyurursanız bu mektupları tarih sırasıyla arz edeyim:

Birinci Mektup

Aziz dostum,

Verilen iki bin lirayı Adapazarı'nda Hikmet Bey'e gönderdim. Oradaki işlerimiz pek yolunda gidiyor. Birkaç gün sonra verimli sonuçlarını elde edeceğiz. Şimdi aldığım şu bilgileri, şu pusulamla acele olarak size müjdelemek istedim. Yarın sabah kendim gelip etraflı bilgi vereceğim.

Kuva-yı Milliye taraftarlarının Fransa'ya büyük bir eğilim gösterdiklerini ve General Franchet d'Esperey'nin Sivas'a gönderdiği subayların, Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek İngiliz Hükûmeti aleyhinde bazı kararlar aldıklarını Ankara'daki «N.B.D. 285/3» adamımız bize özel olarak bir kurye ile

gönderdiği mektupta bildiriyor. «D.B.K. 91/3» her ne kadar derneğimiz üyesi ise de, bende, bu zatın Fransızlara casusluk ettiği ve sizin bu örgüte başkanlık ettiğinizi etrafa yaymış olduğu kanaati uyanmıştır. Bu konu üzerinde de zatiâtilerinin görüşlerine ve yüksek güvenlerine aykırı olarak söyleyeceklerimle, şimdiye kadar o zata güvenmekle yapmış olduğunuz hatâyı ortaya koymuş olacağım. Dün sabah Adil Bey'le birlikte Damat Ferit Paşa Hazretleri'ni ziyaret ettim. Biraz daha sabretmeleri ve beklemeleri gereğini tarafınızdan kendilerine bildirdim. Paşa Hazretleri, cevap olarak size teşekkür etmekle birlikte, Kuva-yı Milliye'nin Anadolu'da tamamen kök saldıgını, buna karşı bir hareketle başındaki mel'unlar tepelendirilmedikçe, kendilerinin iktidar mevkiine gelemeyeceklerini, Zâtışâhâne'nin de tasvibine sunulan anlaşma hükümlerinin konferansta savunulmasına imkân olmadığını, Kuva-yı Milliye'nin dağıtılması için şanlı İngiliz Hükûmeti nezdinde hemen teşebbüse geçilerek, Babîâli'ye, milletvekili seçiminden önce ortak bir notanın verilmesini, Adapazarı, Karacabey ve Şile'de Rumlara karşı girişecekleri saldırıları esas alarak ve Kuva-yı Milli'yenin güvenliği bozduğunu ileri sürerek, işin çabuklaştırılmasına çalışmamızı ve İngiliz basınının Kuva-yı Milliye aleyhinde yayın yapmasının sağlanmasını torpido ile özel olarak gönderilen «E.B.K. 19/2»'ye telsiz telgrafla dün görüştüğümüz konular üzerinde talimat verilmesini rica ediyor. Bu gece 23.00'te Âdil Bey sizi (K) da görecek ve Ferit Paşa'nın özel bazı ricalarını daha bildirecektir. Ondan sonra da Zâtışâhâne ile Mister «T. R.» görüşebilecektir Refik Bey'e artık güvenmeyiniz. Sadık Bey de bizimle çalışabilecektir. Saygılarımı sunarım.

11.10.1919 Sait

Not: Karacabey ve Bozkır'dan henüz bir haber alamadık.

İkinci Mektup

12 tarihiyle Ankara'daki «N.B.D. 285/3» tarafından gönderilen mektupta, Sivas Hey'et-i Temsiliyesi'nden ve Em. Kur. Alb. Vasıf Bey'in, d'Esperey ile temas etmek üzere gönderileceği ve birkaç güne kadar yola çıkacağı bildiriliyor. Hikmet Bey paraları almış. Biraz daha para istiyor. Önceki gün sizi ziyarete geldiğimde takip edildiğimi söylememiştim. Dönüşümde biri sarı bıyıklı, diğeri kumral ve köse iki şahsın sokak başında beni beklediklerini gördüm. Gece olduğu için epeyce korktum. Yalnız birbirlerine yavaşça «bu Sait Molla imiş, artık gidelim» dediklerini işittim. Bu fazla temas benim için hayırlı olmayacak. Fuat Paşa Türbesi yakınlarındaki görüştüğümüz evi tutabilirseniz buluşabiliriz. Nâzım Paşa cemiyetimizden haberdar olmuş. Bana çok gücendi. Müsaadenizle «N.B.S. 495/1» düzenine kendilerini kattım. Ev işi yoluna konuncaya kadar teması bu zat yapacaktır. Karacabey'de «N.B.D. 289/3»'e gönderilen bin iki yüz lira alınmıştır. Yola çıkacaklardır. Ferit Paşa, Babîâli'ye verilecek notayı her dakika beklemektedir. Zâtışâhâne bu durumdan pek üzgündür. Teselli ettirmeniz ve daima kendisine ümit verici demeçler verdirmeniz çıkarlarımız gereğidir. Bizim padişahların her şeye karşı zayıf olduklarını unutmayınız. Seyit Abdülkadir Efendi, o konu üzerinde pek tuhaf sözler söyledi. Sözde arkadaşları «vatanseverliğe sığmaz» diyorlarmış. Artık siz gereğini yapınız. Polis Müdürü Nurettin Bey'in değiştirileceği söyleniyor. Hepimizin koruyucusu olan bu zat hakkında gereken kimselerin dikkatini çektiniz. Saygılarımı sunarım.

Not: Ali Kemal Bey o zatla görüşmüş. Konuşmayı idare edemediğinden karşısındaki maksadını anlamış ve hattâ kendisine esaslı bir hakaretle «biz sizin İngilizler hesabına çalıştığınızı anladık» demiş.

Üçüncü Mektup

Yapılan propagandaları göz doktoru Esat Paşa kolu ve özellikle Çürüksulu Mahmut Paşa, resmî bilgilere dayanarak durmadan tekzip ettiriyor ve halkın heyecanını yatıştırmaya çalışıyorlar. Bu adamlara başvurulduğunda hiç cevap verilmemesini, dün kararlaştırılan zâta, Zâtışâhâne vasıtasıyla emir vermenizi rica eder saygılarımı sunarım.

19.10.1919 Sait

Dördüncü Mektup

Aziz üstâd,

Muhipler (İngiliz Muhipler Cemiyeti üyeleri) arasında Franmason örgütü itirazlara sebep oluyor. İttihatçıların tuttuğu yoldan gidilmesinden çekiniliyor. Bu programı, örgütün idaresine tam bir imanla yetiştirilmiş gençlerin alınmasıyla uygulayabileceğiz. Benim kıyafetimin engel olması yüzünden, eski dostunuz «K.B.V. 4/35» kararlaştırılmış olan esaslar çerçevesinde işe başlayacaktır. Ankara ve Kayseri'den yine haber yok. Saygılarımı sunarım üstâdım.

19.10.1919 S.

Beşinci Mektup

Üstâd,

Kasideci-zâde Ziya Molla dün Adam Block'a haber göndermiş, eski dostu olduğuna güvenerek benim başında bulunduğum Muhipler Cemiyeti'nin gördüğü himayenin, İngilizlerin karakter yapısı ile bağdaştırılamadığını ve bunun kamuoyunda kötü etkiler yaptığını, bu bakımdan cemiyeti namuslu kimselerin temsil etmesi gerekeceğini dolaylı olarak bildirmiş ve benim aleyhimde pek çirkin şeyler ilâve etmiş. Bu zatın bana karşı şahsî düşmanlığı olduğunu hatırlatmak isterim. Ziya Molla'nın damadının kardeşi eskiden benim karımdı. Kendisini boşadığım için bana böyle bir düşmanlık yöneltildi. Durumun Adam Block Hazretleri 'ne bildirilmesini ve Ziya Molla'nın şimdi İngiliz yanlısı olmayıp, Millî Mücadele'yi benimseyenlerin bir propaganda aracı ve Mustafa Kemal Paşa ile aralarında ilişki bulunduğunu ve beni suçlamakla kendi içyüzünü göstermekte olduğunu yüksek dikkatlerinize sunmak isterim.

21.10.1919 S.

Not: Bir sakınca yoksa Adam Block Hazretleri'ne size olan hizmetimi bildiriniz.

Altıncı Mektup

Sayın Üstâd,

Ankara'dan «N.B.D. 295/3» ten kurye ile gelen 20 Ekim 1919 tarihli mektupta, «K.D.S. 93/1», talimatımız gereğince orada bırakılarak kendisi Kayseri'ye hareket etmiştir. Talimatın onaylı bir suretini de Galip Bey'e gönderdiğini bildiriyor. Önceki ödenek sarf edildiği için yeniden ödenek istiyor. Gizli örgütün yayıldığını, başındaki bozgunculardan yakasını kurtaran Muhiplerimizin, şimdilik köylerde kalmak şartıyla, el altından işe başladıklarını müjdeliyor ve zâtîâlîlerinin son plânlarının iyi sonuç vereceğini bildiriyor. «M.K.B.» düzgün Türkçesi sayesinde önemli roller çeviriyormuş. Hele hocalığına diyecek yok diyor. Talimatın «XVV.» plânı tamamen hazırlanmış. Aramıza yeni yabancılar girmemiş ise, durum sezilmeden, maksat fiilen elde edilmiş olacaktır. Yeni ödeneğin gönderilmesini beklemek üzere kurye «4R» burada alıkonulmuştur.

23/24.10.1919 S.

Not: Ahmet Rıza Bey'in İtalyan mandası ile ilgili demecini mektubun sonuna ekledim. Kendisinin Fransa'ya geçmesi bizce tehlikeli olur. Bunu engelleyiniz.

Yedinci Mektup

Üstâdım,

Ali Kemal Bey dün o zatla görüşmüş. Basın konusunda biraz ağır olmak gerektiğini söylemiş. Bir kere bir görüşe inandırılmış olan düşünce ve kalem erbabını, o görüşe zıt bir gayeye yöneltmek, bizde kolaylıkla mümkün olmaz. Bütün resmî memurlar, Millî Mücadele'yi şimdilik iyi görüyor demiş. Ali Kemal Bey, talimatınıza harfi harfine uyacak. Zeynel Abidin Partisi'yle de işbirliği yapmaya çalışıyor.

Sözün kısası, işler bulandırılacak. Bugünlerde Fransız ve Amerikan çevrelerinde benim adım çok geçiyormuş. Bunun hikmetini hâlâ anlayamadım. Millî Mücadele taraftarlarının, bu hükûmetin siyasî memurları üzerinde yaptıkları etkinin sonucu olarak, hayatımın korunması size emanet edilmiştir. Ben kendi kendime bu ümitle cesaret veriyorum. Hikmet ile bizzat görüştüm. Bu sefer kendisini kaypakça gördüm. Bununla birlikte kesin olarak söz verdi. «Ben merdim. Sözümden dönmem» dedi. Sivas olayını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek. Kadıköylü de işi üzerine alıyor. Fakat o yere batası İttihatçı basın, bazan bizim işlere engel oluyor. Bunların yazılarına dikkat etmek gerekir. Paşamız hâlâ sinirli. «Ne vakit olacak?» diyor. Ev sorununun hâlâ çözülmemiş bulunması, temas ve ilişkilerimizi güçleştiriyor. «N.B.S. 495/1 «Konya'ya önem verilmesini tavsiye ediyor. Size kendisinin ağızdan anlattığı konu üzerinde dikkatini çekmemi rica ediyor. Ali Kemal Bey'in son felâketi üzerine üzüntülerinizi bildirdiğinizi söyledim. Bu zatı elde bulundurmak gerekir. Bu fırsatı kaçırmayalım. Bir hediye sunmak için en uygun zamandır. 19 Ekim tarihli mektubumu almadığınıza üzgünüm. Aracı olan şahsı biraz sıkıştırınız. Tehlikeden sakınmak benim için pek önemlidir. Yeni bir parola gönderiniz. Hikmet'e ve Kadıköylü'ye numaralarını vereceğim. Saygılarımı sunarım üstâdım.

24.10.1919 S.

Not:

Birkaç defadır söylemek istediğim halde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya ve taraftarlarına biraz müsait görünmeli ki, kendisi tam bir güvenle buraya gelebilsin. Bu işe çok önem veriniz. Kendi gazetelerimizle taraftarlık edemeyiz. Sekizinci Mektup

Aziz Üstâd,

Seçimleri geciktirmek ve geri bıraktırmak için gerek Mustafa Sabri ve gerek Hamdi ve Vasfi Efendi'lerle talimatımız çerçevesinde uzun uzadıya görüştüm. Rızalarını aldım. Seçim bölgelerinde propagandalar başladı. Gereken şahısları elde edecekler. Bol para dağıtmak suretiyle oyları dağılmaya uğratacaklardır. Zâtışâhânenin bu hususta aydınlatılması çok gereklidir. Maksada sizin yüksek görüş ve tedbirlerinizle ulaşacağımızı temin ederim, üstâd.

26.10.1919

Dokuzuncu Mektup

«9.R» kurye geldi. Keskin'deki teşkilât bitmiştir. Arkadaşlara propaganda için talimat verdim. Başarılarımızın ilk meyvelerini yakında toplayacağımızdan eminim üstâdım.

27/28.10.1919

Onuncu Mektup

Aziz Üstâd,

Sarayda, yeni kabine kurulması ile ilgili hazırlık ve plânların yer aldığı haberi etrafa yayılmıştır. Bu işin hızlandırılması kaçınılmazdır. Anadolu'daki örgütümüzün bazı plânları Kuva-yı Milliye'ce anlaşılmış.

Özellikle Ankara ve Kayseri'de aleyhimizde çalışmalar başlamıştır. Kürt Cemiyeti söz verdiği halde bir varlık gösteremedi. Çetelerimizden bir kısmı yok ediliyor.

Ne olursa olsun tasarlanan kabine mutlaka iktidara getirilmelidir. Ali Rıza Paşa'nın, plânlarımızı önleyici tedbirler alacağını da tahmin ediyorum Bozkır'a gidecek adamlarımız tanınmış kimseler oldukları için fazlasıyla korkuyorlar. Konya'da «K.B. 81/l»e, sizin aracılığınızla, olayın kızıştırılması için tebligat yapılarak propaganda hey'etlerinin bu konuda faaliyete davet edilmesi gerek ve zarureti arz eder, saygılarımı sunarım.

29/30.10.1919

Not: Benim bir mektubumdan Hikmet'e bahsedilmiş. Bu mektupta yazılanları nereden öğrenmişler? Hikmet'le kendim görüştüm. Bunun doğru olduğunu Hikmet'ten şaşkınlık içinde dinledim. Casus benim çevremde midir; yoksa sizin çevrenizde mi? On Birinci Mektup

Aziz Üstâdım,

Kürt Tealî Cemiyeti'ndeki yakın dostlarımızla görüştüm. Yeni geldiklerinden, birkaç gün sonra verilen talimat çerçevesinde hazırlık yapacaklarını, yalnız Kürt aşiretlerinin bulunduğu Doğu illerine gönderilecek arkadaşlar için büyük bir ödeneye ihtiyaç olduğunu söylediler. «D.B.R. 3/141» den gelen mektupta gösterdiler. Urfa, Antep, Maraş'ta Fransızlar aleyhine gereğinden fazla kışkırtmalar yaptıkları ve kolordu komutanının takip ettiği yumuşak politikaya rağmen, halkı kandırdıkları yazılıdır.

Kabinenin başkanlığına Zeki Paşa'nın getirilmemesi ile ilgili görüş doğru değildir. Bu zat Kürtler üzerinde hâkimdir. Eski Ermeni meselesi unutulmuştur. Sizin ileri sürdüğünüz görüş, herhalde bugün için mevsimsizdir. Bunu, gereğinde başka türlü göstermek mümkündür.

Üstâtça yardımlarını her dakika beklemekteyiz. Karşıdaki olayı diğerlerine de yaymaya çalışıyoruz. Bendeniz, saygılarımı sunarım.

4.11.1919 S.

On İkinci Mektup

Aziz üstâdım,

Ahmet Rıza'nın Tan (Le Temps) muhabirine verdiği demeç her halde dikkatinizi çekmiştir. Emir Faysal'a Fransızlarla anlaşma imzalamayı tavsiye etmesindeki anlamın taşıdığı siyasî incelik, efendimizin gözünden kaçmamalıdır.

Kuva-yı Milliye liderleri, sonradan sonraya Fransa'ya dikkate değer şekilde bir yaklaşma eğilimi gösterdikleri gibi, Irak'ta çıkardıkları karışıklık bir yana, öte yandan Suriye'deki hâkimiyetinize de darbe vurmak istiyorlar.

Bu kuvvetin devamında gösterilecek ilgisizlik ve kusur, İslâm dünyasının İngiltere aleyhindeki olağanüstü galeyanına yol açacaktır. Üzerinde özenle durulmuş olan bu noktayı büyük bir değer vererek görmek ve yüksek seviyedeki siyasî şahsiyetlerinize göstermek zarurîdir.

İleri sürdüğüm bu görüşle, ilmî değerimize karşı bir saygısızlıkta bulunduğum yargısına varmayınız. Çünkü, Türkiye üzerinde, sizden başka bir kuvvetin nüfuz ve egemenliğini devam ettirmesi, siyasî gayemize aykırıdır.

Fransa, İtalya ve özellikle Amerika'nın, gerek devlet adamları ve gerek basınıyla bu kuvvete karşı

gösterdikleri çeşitli eğilimler, siyasi ve askerî üstünlüğünüzle rekabete girildiğinin açık bir delilidir.

Ahmet Rıza gibi Clemenceau (Klemauso)'nun, Pichon (Pişon)'un ve çeşitli politikacıların eskiden beri süregelen yakın dostluklarını kazanmış olan şahsiyetlerin Fransa'da önemli bir rol oynayacağından ve kamuoyunu tam anlamıyla istedikleri yöne çekebileceklerinden emin olunuz.

Bu zatın İsviçre'ye geçeceğine dair bilgi alındığına göre, oradan bir fırsatını bulup Fransa'ya geçmek emeline olduğuna inanabilirsiniz. Balıkesir yakınlarındaki kuvvetlerimiz bozularak kaçmış ve «A.R.» de gizlenmiştir. Yeni kuvvetler hazırlanıyor. Beş bin liradan aşağı olmamak üzere ödenek istiyor. Karaman'dan «D.B.S. 40/5» ten gelen mektupta, şimdilik beklemek zorunda olduklarını ve Kayseri'den «K.B.R. 87/4»ten gelen mektupta da, yakında harekete geçeceklerini bildiriyor. Ziya Efendi de «H.K.», «C.H.» bölgesinde örgütlenme tamamlanmış olduğundan yalnız ödenekle oraya hareket etmek mecburiyetinde olduğunu söylüyor.

İsterseniz durum hakkında bizzat geniş bilgi verecektir. Sıkı bir şekilde takip edildiğimizi, plân ve hazırlıklarımızdan Sivas'ın düzenli olarak haber aldığını arz edebilirim. Mehmet Ali'ye güvenmeyiniz. Ağzı sıkı değildir. Her halde boşboğazlık ediyor. Dış plânlama ve teşkilâtta bendenizden başkasını kullanmasanız daha isabetli hareket edersiniz.

Ali Kemal Bey'in listeye alınması zarurîdir. Bu kadar sırrımızı taşıyan bu zatı gücendirirsek, plânlarımız olduğu gibi düşmanların eline geçer. Bu zatı sıkça kollayınız. Saygılarımı sunarım üstâdım.

5.11.6919 S.

Not: Kemal yakalanmış, ona bağlı olması dolayısıyla «K.B.R. 15/1»in örgütle ilişki derecesi ortaya çıkmış demektir. Bu zatı korumak zarurîdir.

MİSTER FREW'A YAZDIĞIM MEKTUP

Efendiler, bu geniş örgütlenmeye engel olmak ve yaratılan tehlikeli durumlara son vermek için elimizden gelen her çareye başvurduk. Şimdiye kadar dile getirdiğim ve bundan sonra sırası geldikçe de hatırlatmaya çalışacağım, bildiğiniz isyanları, ihtilâlleri, resmî düşman kuvvetlerinin tecavüzlerini bastırmak ve yok etmek için çok uğraştık.

Ali Rıza Paşa Kabinesi, gözüne batan Kuva-yı Milliye'yi batırmaya ve bunun için bizimle didişmeye çalışmaktan başka bir yardımda bulunmadığı gibi, ondan sonra iktidar mevkiine gelen sayın arkadaşları da onun yolunda gitmekten ve sonunda felâketten felâkete ve rezaletten rezalete sürüklenmekten başka bir hizmet görmediler.

Efendiler, bütün bu gizli tertip kaynaklarının, Rahip Frew'un kafasında toplandığı ve oradan din kardeşlerimiz olacak hainlerin kafalarına akıtılarak eylem haline dönüştüğü tahmin edildiğinden, Rahip Frew'un, bir süre için olsun, bu işlerden uzak kalmasını sağlar düşüncesiyle, bizzat kendisine bir mektup yazdım. Mektubun iyi anlaşılabilmesi için şu bilgiyi de ilâve edeyim ki, ben, Mister Frew ile İstanbul'da bir iki defa görüşmüş ve tartışmıştım. Frew'a Fransızca olarak gönderdiğim mektubun Türkçesi şudur:

Mister Frew'a

Sizinle, Mösyö Marten'in aracılığıyla yaptığımız görüşmelerin hâtırasını memnuniyetle saklamaktayım. Yıllarca memleketimizde ve milletimiz arasında yaşamış olan sizin, hakkımızda en doğru düşünce ve kanaatları taşıyacağınızı beklerdim.

Oysa, ne yazık ki, İstanbul çevresinde sizinle bağlantı kuran bazı gafil ve menfaat düşkün kimselerin, sizi yanlış yönlere sürüklediklerini pek büyük bir esefle anlıyorum. Bunlar arasında Sait Molla ile hazırlanıp uygulamasına başladığınız, güvenilir kaynaklardan haber alınan plânın, İngiliz milletinin gerçekten suçlanmasını gerektirecek bir nitelikte olduğunu bildirmeme müsaadenizi rica ederim.

Milletimiz, Sait Molla'nın değil, fakat gerçek vatanseverlerimizin gözüyle görüldüğü takdirde, böyle plânların artık memleketimizde ve milletimiz üzerinde uygulama alanı kalmadığı yargısına kolaylıkla varılabilir.

Nitekim, daha bugünün olaylarının arasında yer alan Adapazarı ve Karacabey hâdiselerinin başarısızlığa uğramış olması, sözümüzü doğrulamaya yeterlidir.

Ancak, buna ne gerek vardı? İngiliz subayı Nowill'in. Diyarbakır bölgesinde, Müslüman Kürt halkını kıskırtmak için pek çok çalıştıktan sonra, Malatya'da eski Elâzığ Valisi Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Bey'lerle Sivas aleyhine yaratmaya çalıştığı olay, sonuç olarak bütün medeniyet dünyasına karşı utanç verici değil miydi?

Size bütün ciddiyet ve samimiyetimle arz ederim ki, İngiliz milleti, milletimizin kendisine karşı gösterdiği dostluk ve güvene değer vermiyorsa, bundaki yanılğı pek derindir.

Aksi takdirde ise, kullandığınız yöntemler pek sakat olup sonuca ve başarıya ulaştıracak nitelikte değildir. Sait Molla vasıtasıyla Adapazarı'na gönderilen iki bin liranın, yakında olumlu sonuç getireceği şeklinde verilen sözün asılsızlığını, olaylar size ispat etmiş olacağından fazla söze gerek görmem.

Özellikle sizinle bağlantı kuran sahtekârlar tarafından, ortak çalışmalarınızda ve meselelerinizde Osmanlı Padişahı'nın da rolü varmış gibi gösterilmesi pek tehlikelidir. Siz pekâlâ takdir edersiniz ki, Zâtışâhâne sorumsuz ve tarafsız olup, millî irade ve hâkimiyetimizi ilgilendiren gerçekleri değiştirmez ve bozmazlar.

Memleketimizde bulunan İngiliz siyasî memurlarının, şüphesiz İngiliz milletinin eğilim ve çıkarlarına aykırı olarak, vatan ve milletimiz aleyhinde, insanlık ve medeniyet dışı ölçülerle yapılagelmekte olan teşebbüslerini, elimizdeki belgelerle İngiliz milletinin gözleri önüne serersek, sonuç, dünyaca takdire değer görülmez sanırım.

Ancak, bu konuda garipliği dolayısıyla şunu da arz etmek mecburiyetindeyim ki, siz bir din adamı olarak, siyaset oyunlarında ve hele kanlı çarpışmalarla sonuçlanacak işlerde rol oynamak sevdasına kapılmamalısınız. Sizinle yaptığım görüşmelerde sizi bu türlü bir politika adamı olarak değil, insanlığa hizmet eden, adaleti seven, faziletli bir insan gibi görmüştüm.

Bunda ne kadar aldandığımı, son aldığım güvenilir bilgilerin doğrulamakta olduğunu bildirmekle şeref duyarım.

Mustafa Kemal

ALİ RIZA PAŞA KABİNESİ DÜŞMAN İFTİRA VE SAFSATALARINA GERÇEKLER DİYE İNANIYOR

Efendiler, İstanbul'da hükûmetin gözü önünde ve bilgisi altında yapılmış ve yapılmakta olan alçakça teşebbüslerin bütün memleketteki uğursuz sonuçlarını açıkça ortaya koyan olayların asıl kaynak ve sebeplerini İstanbul Hükûmeti'nin Hey'et-i Temsiliye'den daha iyi bildiğinden hâlâ şüphe edilebilir mi?

Efendiler, olaylar hakkında derinlemesine bilgiye sahip olan hükûmet üyelerinin, düşmanların sırf aldatmak ve bozgunculuk maksadıyla ortaya attıkları iftira ve söylentilere gerçek gözü ile bakıp, yine onların tavsiyelerini çare ve tedbir olarak uygulamaya kalkışacaklarına ihtimal verilebilir mi?

Bu sorulara cevap vermek için, yüce topluluğunuzun zihinlerini yormaktan çekinerek, sözü, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin düşüncesine tercüman olan Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya bırakmayı tercih ederim.

Efendiler, itiraf ederim ki, ben, Cemal Paşa'nın bu konuda verdiği şifreli telgrafın anlamını kavramakta güçlük çektim ve hayrete düştüm. Kendilerinden telgraflarının tekrarını istedim. Nâzır Paşa, 9 Aralık 1919 günü arka arkaya, olduğu gibi bilginize sunacağım şu telgrafları çektiler:

9.12.1919

Sivas'ta 3'üncü Kolordu Komutanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:

Tekrarı istenen telgraf aşağıda sunulmuştur:

Hükûmetin Barış Konferansı'na davet edilme konusunda isteklerde bulunduğu bilinmektedir. Barış Anlaşması'ndan iyi sonuç alınabilmesi, ancak gidecek delegelerimizin hem milletimizin güvenini kazanmış kimseler olması hem de memleket içinde otoriteye sahip bir hükûmeti temsil edebilmesine bağlıdır.

Yabancı temsilciler tarafından memleket içinde güvenlik ve huzurun kurulması ve yerleşmesi ısrarla tavsiye olunuyor.

Anadolu'da bir katliama uğrayacakları endişesiyle korku ve dehşet içinde olan Hristiyan halkın, bölük bölük işgal altında bulunan yerlere sığınmakta oldukları etkili ve dikkati çeken bir dille söyleniyor.

Gerçi, işgal altındaki yerlere ve özellikle Adana bölgesine gidenler, o bölgedeki Ermeni nüfusunu artırmak maksadıyla gitmekte iseler de, Anadolu'da güvenlik ve huzurun bozulmuş olduğu ileri sürülerek, hükûmet tarafından yapılan red ve yalanlamanın etkisini azaltıyor. Çünkü, Hey'et-i Temsiliye tarafından verilen teminata rağmen, illerde bazı kimselerin kendilerine hoş görünmeyen görevlileri kendiliklerinden azletmek, değiştirmek, hükûmet işlerini sekteye uğratmak, zorla yardım ve vergi toplamak gibi hareket ve müdahalelerinin tamamıyla önü alınamadığından, daha yabancı çevrelerde de endişe devam etmektedir.

Devletimizin, kara ve denizdeki bugünkü durumunda, geleceğimiz hakkında kararlar alacak olan devletlere karşı, tehdit edici bir tutuma girmesi her halde zararlıdır. Bundan başka, temsilcilere, Hey'et-i Temsiliye adına telgraflar çekilmesinin memlekette iki hükûmetin varlığını gösterdiği, Fransa temsilcisi tarafından açıkça söylenmiştir.

Hele bunlardan herhangi birine karşı aşağılayıcı sözler sarf edilmesi, yaratılıştan sahip olduğumuz ahlâk temizliği, sağduyu ve uzak görüşlülükle bağdaştırılamaz.

Tehlike ve felâket anlarında ağırbaşlılık ve sükûneti korumanın millî niteliklerimizden olduğu unutulmamalı, umutsuzluk ve bezginliğin akla getireceği aşırı ve tehlikeli emel ve tasavvurlara, vatanın yüksek çıkarları feda olunmamalıdır. Haklarımızı, bugünkü durumumuzda ancak siyaset, uyanıklık ve zamanın gereklerine göre akıllıca hareketle savunabiliriz.

Bu düşünceler zâtîîlilerine karşı bilineni tekrarlamak oluyorsa da, arkadaşlara ve şubelere de vatanseverce tavsiyelerde bulunmak mutlak bir gerekliliktir. Toplanması yaklaşmış olan Meclis-i

Mebusan'ımızın, aziz vatanımızın kurtuluş ve selâmeti için alınacak isabetli tedbirleri bularak bu yüce gayenin gerçekleşmesine bütün gücü ile çalışacağı beklenmektedir. Kabinenin düşüncesini arz ederim.

Harbiye Nazırı Cemal

Efendiler, dinlediğiniz bu telgrafta yazılanların açıklamasını yaparak yüce topluluğunuzu yormayı gereksiz sayarım. Yalnız, müsaade buyurursanız, buna verdiğim cevabı olduğu gibi sunmakla yetineceğim.

Sivas, 11.12.1919

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Kabinenin düşüncesi olmak üzere gönderilen 9 Aralık 1919 tarihli telgraf hey'etimizce incelendi. Yaptığımız bunca açıklamalara ve sunduğumuz bilgilere rağmen, bu telgraf metni de daha önce bildirilen görüşlerin tekrarı niteliğinde görülmüştür. Hey'et-i Temsiliye'mizin amacının hükûmet otoritesinin sarsılmasına meydan vermemek, milletin hükûmete karşı güvenini artırmak olduğu defalarca belirtilmiştir. Maalesef, bizde, sunulan hususlar üzerinde gerektiği ölçüde durulmadığı inancı doğmaktadır.

- Anadolu'da güvenlik ve huzurun bozulmuş olduğu doğru değildir. Belki, düşmüş olan Damat Ferit Paşa Kabinesi zamanında yaratılmış olan bu düşünce anarşisi ve güvensizlik, sonradan millî birlik sayesinde ortadan kalkmıştır.
- Şahıslar tarafından durup dururken memurları görevden alma ve yer değiştirme yapılmış değildir. Yalnız, Dahiliye Nezareti, Millî Mücadele aleyhinde oldukları için, düşmüş olan kabine zamanında, millet tarafından kovulan ve her tarafça adları bilinen memurları yeniden tayinde gösterdiği direnme ile pek anlamlı bir yol tutturuyor. Dahiliye Nezareti'nin millî dâvâyâ tamamen aykırı olan ve kamuoyunda, eski nâzır Âdil Bey zihniyetinin hâlâ süregeldiği duygusunu yaratan işleri, elbette pek haklı ve meşru olarak halkça iyi karşılanmamaktadır.

Aynı müsteşarın, aynı İçişleri Genel Müdürü'nün ve aynı Özlük İşleri Müdürü'nün görevlerinde devam etmeleri, gerçekten hem yüksek hükûmetimizi hem de millete karşı taahhüt altında bulunan Hey'et-i Temsiliye'mizi pek güç bir duruma sokmaktadır.tarihli telgrafla arz ettiğimiz Dersim Mutasarrıfı konusu dikkate değer.

Artık bu konuda Hey'et-i Temsiliye'ce yapılacak bir şey kalmamıştır. Bundan sonra da, Dahiliye Nezareti'nin bu gibi işlemleri yüzünden ortaya çıkacak durumların düzeltilmesi için, Nezaret'çe iyi karşılanmadığı ve güven duyulmadığı için istirhamlarda da bulunulmayacaktır.

Son olarak şunu arz edelim ki, yüksek hükûmetleri, milletin güven ve desteğini hakkıyla kazanmak, bu vatan ve millete yararlı olmak istiyorsa, -ki buna hey'etimizin hiç şüphesi yoktur- kendine, milletin ruhuna ve durumun nezaket derecesine göre bir gidiş yolu seçmeli ve asıl derdi kendi içinde tedavi etmelidir. Yoksa, iktidar makamına gelindiğinden beri, tutulan yol bakımından, Hey'eti Temsiliye'yi hedef alarak ve sürekli olarak aynı nitelikte yazılar yazarak gayeye ulaşamaz.

- Düşmüş olan hükûmetin, millete düşman, düşmanlara dost olarak takip etmiş oldukları haince politikanın mirası olan Aydın cephesinde, para toplama işinde belki bazı uygunsuzluklar olmuş olabilir. Şu kadar ki, Sivas Genel Kongresi ile oluşan millî birlik ve Harbiye Nezareti'nin vatanseverce yardım ve himmetleri sayesinde, bu gibi durumların önü alınmış demektir.
- Millet, Ateşkes Anlaşması'nda bulunduğu düşman devletlerinden hiçbirine karşı tehdit edici bir durum almış değildir. Yalnız kutsal ve meşru haklarına karşı yapılan müdahaleleri, kesin bir lüzum görülürse silâhla bile önlemeye karardır.

- Hey'et-i Temsiliye'nin, barış konferansına katılacak delegelere telgraf çekmesi konusuna gelince, bu ancak yüksek hükûmetlerinin onayından da geçmiş protestolardan ibarettir. Kaldı ki, millî birliğin temsilcisi olmak sıfatıyla, Hey'et-i Temsiliye'nin millet adına bu gibi müracaatlarda bulunması meşru bir hakkıdır.

Eğer hükûmet de aynı duyarlılığı gösterir ve böyle fırsatlarda, milletle aynı düşüncede olduğunu açıkça ortaya koymaktan çekinmezse, politikaya zarar vermek şöyle dursun, aksine, çok büyük yararlar sağlanacağı aşîkârdır. Oysa, yüksek hükûmetlerinin Adana'nın işgali gibi apaçık bir haksızlığı bile, protesto etmediğini Fransızlar söylüyor. Bu bakımdan Fransız temsilcisinin açıkça konuşmasının hikmetini bu noktada aramalıdır.

Özet olarak, şunu arz edelim ki, Hey'et-i Temsiliye ne umutsuzluk ve bezginliğe ne de kutsal görevlerinde millet ve vatanın selâmeti için yapılması gerekenleri kavrayamayacak bir bilinçsizliğe düşmüştür. Milletin selâmeti adına aldığı tedbirler ve giriştiği bütün işlerde ağırbaşlı ve haysiyetli davranışı uyusukluğa ve alçalmaya tercihi bir ilke olarak benimsemiştir. Politika, uyanıklığın ve zamanın gereklerine göre hareketin ancak bu yolla olduğuna inanmıştır.

Bu bakımdan acı gerçekler karşısında dikkatli ve uyanık olan millî ruhtan aldığı bu ilkelerin aksini millete tavsiye edemez ve yakında toplanmasını zarurî bulduğu Meclis-i Meb'usan'ın da aynı ruh ve duygu ile donanmış olacağı umudunu kuvvetle besler.

- Hey'et-i Temsiliye'mizin görüşü, yukarıda arz edildi. Temsilcimiz olmak dolayısıyla, bu durumlarda, zâtidevletleri'nin kabineyi aydınlatmanız ve asılsız noktaları kendilerine açıklamanız gerektiğini, memleketin selâmeti adına derin saygılarımızla arz ederiz.

Hey'et-i Temsiliye adına

Mustafa Kemal

ÇÜRÜKSULU MAHMUT PAŞA'NIN DEMECİ

Efendiler, İstanbul'da, vatanın kurtarılması ile ilgili en önemli işlerle uğraşan, saygıdeğer ve aklı başında olarak tanınmış kimselerin, o devirde, İstanbul'un zehirli havasını teneffüs yüzünden, zihniyet ve düşüncelerinde ne kadar olumsuz sapmalar meydana gelmiş olduğuna örnek olmak üzere, daha Sivas'ta iken karşılaştığım küçük bir olayı müsaadenizle bilginize sunmak isterim.

Belki de sayın üyeler arasında hatırlayanlar vardır. Âyân üyelerinden Çürüksulu Mahmut Paşa, «Bosphore» gazetesi yazarlarından birine, siyasî durumumuzla ilgili bir demeç vermişti. Mahmut Paşa'nın o tarihlerde, Barış Hazırlıkları Komisyonu üyesi olduğunu da hatırlarsınız.

Paşa'nın 31 Ekim 1919 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayınlanan demecini, 17 gün sonra Sivas'ta okudum. «Ermenilerin aşırı isteklerine hak vermemekle birlikte, sınırlarda bazı düzeltmelerin yapılmasına razı oluruz» ifadesi dikkatimi çekti.

Doğu Anadolu'da Ermenistan lehine toprak tavizlerinde bulunulacağına söz verme anlamı taşıyan bu cümlelerin, Barış Komisyonu üyesi olan bir devlet adamı tarafından söylenmiş olması, gerçekten üzerinde düşünölmeye ve hayretle karşılanmaya değerd.

Bu sebeple 17 Kasım 1919 tarihinde, Çürüksulu Mahmut Paşa Hazretleri'ne yazmayı yararlı saydığım bir telgrafta, demecindeki işaret ettiğim cümleden dolayı, «Doğu Anadolu halkının pek haklı olarak, son derece üzgün ve kırıgı olduğunu belirttikten sonra, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin kararları

gereğince, milletin Ermenistan'a bir karış toprak terketmeyeceğini ve hattâ, eğer hükûmet, böyle acı bir mecburiyete boyun eğerse, milletin kendi haklarını bizzat savunmaya kararlı olduğunu ve bunun bütün dünyaya ilân edilmiş bulunduğunu» yazdım ve bu millî azim ve kararın herkesten önce, Barış Hazırlıkları Komisyonu'nun sayın üyelerince bilinmesi ve ona göre hareket edilmesi gerektiğini arz ettim.

Efendiler, Sivas'ta bulunduğumuz sırada birçok mesele ve olaylarla karşılaşmış ve ister istemez millî, idarî, askerî ve siyasî teşebbüs ve faaliyetlerde bulunulmuştur. Bunların hepsini ayrıntılarıyla anlatmak uzun sürer. Yalnız, izlediğimiz olaylar zincirinin birbirine bağlanmasını sağlayacak bazı noktalara işaret ederek geçeceğim.

4. Bölüm

From:

<http://bolboloku.net/> - **BolBolOKU.NeT**

Permanent link:

<http://bolboloku.net/doku.php?id=ataturk:nutuk:3>

Last update: **2025/12/21 20:14**

